

AGORA

Seksualiteit

THE INSTITUTIONS AND SPACES OF LIBERAL
DEMOCRACY WERE BUILT FOR US
ALL IN THE IMAGE OF
WEALTHY HETEROSEXUAL WHITE MEN.

Varia: Nederland vs. Vlaanderen | Gewaardeerde krakers
Barrie Needhams klassieker | Film in Boekarest | Gewurgde steden

Redactioneel: Blinde vlekken

Stadslucht maakt vrij. Mensen in de stad zijn immers kosmopolitisch, tolerant en waarderen diversiteit. De bruisende en vrije stad tegenover het bekrompen platteland of – recenter – het saaie suburbia. Toch valt op dit beeld wel wat af te dingen. Veel stadsbewoners verlaten hun veilige biotoop nauwelijks, slechts voor een familiebezoek, of een stedentripje naar Berlijn of Londen. Al wat zich buiten dit stedelijke netwerk bevindt, valt buiten het blikveld.

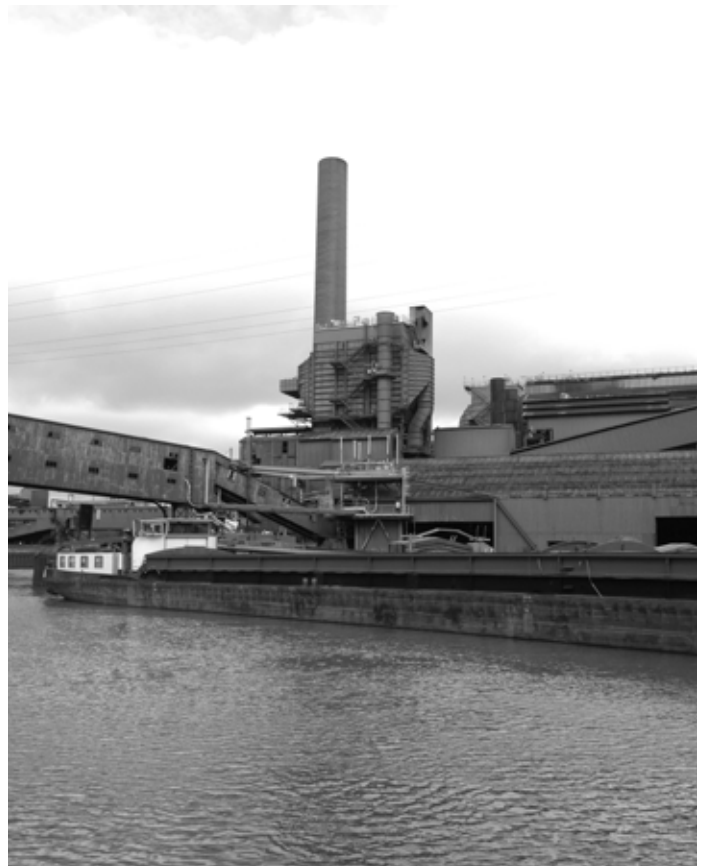
Charleroi is een uitstekend voorbeeld van zo'n blinde vlek. Eens het bloeiende centrum van de Waalse staalindustrie, nu vooral bekend om haar werkloosheid en verval. Een tijdje terug besloot ik het gebied te bezoeken. Een keer niet naar Gent, Brugge of Antwerpen, maar een andere kant van België. Het is een ontnuchterende ervaring. Niet eens zozeer vanwege het roestende industrieel erfgoed – hier valt nog wel iets artistieks in te zien. Het is vooral de levenswijze van de bewoners die je uit je hoogstedelijke cocon wakker schudt. Wanneer we 's ochtends om een uur of tien een kopje koffie drinken, zit het cafe afgeladen met buurtbewoners die het bier rijkelijk laten vloeien. Geen Latte Macchiato om wakker te worden, maar een pint met een schuimkraag.

Iedereen heeft zo zijn gewoontes. Zelf ga ik regelmatig naar het Oosterpark in Amsterdam. Bij gebrek aan een tuin fungeert het als mijn buitenruimte. Er is meer dan genoeg te doen: hardlopen, picknicken, festivals bezoeken. Het park is inmiddels zo populair dat het de vraag bijna niet meer aankan. Buurtbewoners, festivalgangers, alcoholisten, natuurliefhebbers; allemaal claimen ze wat dichter J.C. Bloem ooit 'een stukje bos ter grootte van een krant' noemde. De volgende AGORA over Groene Ruimte gaat de diepte in over dit boeiende onderwerp. Een thema dat verrassend genoeg dwarsverbanden kent met voorliggend nummer over Seksualiteit.

Een voorstel om het Oosterpark 's nachts af te sluiten om de overlast van alcoholisten in het park tegen te gaan stuitte namelijk op protest van een andere groep: mannelijke cruisers die de bossages 's nachts

Het Oosterpark in Amsterdam. Foto Charles Roffey (CC BY-NC-SA)

De fabrieken in Charleroi zijn verlaten.

gebruiken als afspreekplaats voor seksuele handelingen. De bezwaren werden gehonoreerd. Het Oosterpark blijft ook 's nachts open, mits de gebruikte voorbehoedsmiddelen netjes worden opgeruimd. Vrijwilligers die het park schoonmaken hadden namelijk geklaagd over de vele condooms in de vijver.

Voordat ik me in het park ging verdiepen was deze situatie me onbekend. Blinde vlekken gelden net zo goed voor de eigen achtertuin als de roestende staalovens van Charleroi. Het wegnemen van blinde vlekken gaat niet zonder slag of stoot, want mensen zijn in veel gevallen bewust blind voor ongemakkelijke zaken. Wetenschappelijk onderzoek kan bijdragen aan het verhelpen van blindheid. In deze AGORA een aantal fascinerende voorbeelden. Neem de Klassieker van Louis van den Hengel. Hij laat zien hoe het werk van Michel Foucault ons helpt te reflecteren op het idee van seksuele vrijheid. "Hoe meer we opbiechten over seks, hoe meer macht we toekennen aan de instituties die het seksuele leven beheersen." Vrijheid is zowel in relatie tot stadslucht als seksualiteit een ingewikkeld concept. Geen twijfel is er over de vrijheid van de samenstellers van dit themanummer. Zij nemen met verrassende en soms expliciete invalshoeken een aantal van onze blinde vlekken omtrent seksualiteit weg.

Peter Pelzer, Hoofdredacteur AGORA

Thema: Seksualiteit

04 Seksualiteit in de 21ste eeuw

INLEIDING Valerie De Craene, Martin Zebracki & Karolien Vermeiren

08 Homoleven: rijke traditie, schamele politiek

ESSAY Gert Hekma

12 Seksueel burgerschap: publiek erbij horen

CASUS Tom Claes

16 Geografie van seksshops *In gesprek met Amber Martin*

INTERVIEW Karolien Vermeiren

18 Mode, fotografie en de man

ESSAY Dirk Reynders

22 Homo's nemen de wijk

BESCHOUWING Emiel Maliepaard

26 Visibiliteit van zwarte gays in Brussel

CASUS Koéssan Gabiam

30 Seksualiteit en uitgaansleven

REPORTAGE Valerie De Craene & Maarten Loopmans

34 Recht op ruimte

BESCHOUWING Martin Zebracki & Valerie De Craene

37 Vrijheid is verdacht

KLASSIEKERS Louis van den Hengel

Varia

39 Vreemd en verwant

Interview met Luuk Boelens, Willem Salet, Jan Schreurs & Jef Van den Broeck

DE VERGELIJKING Peter Pelzer & Toon Dirckx

44 Leuke jongens die krakers

CASUS Iris van der Doelen, Leanne Niesthoven, Froukje Oosting & Daphny Roggeveen

47 Ruimtelijke rechtvaardigheid

KLASSIEKERS Barrie Needham

48 De ruimtelijke ordening voorbij

BOEKRECENSIE Joren Jacobs

49 Filmrealiteiten in Boekarest

SCRIPTIERECENSIE Barend Wind

50 Regiogemeenten gaan steden wurgen

VRIJE RUIMTE Kees Terlouw

51 Colofon / Het volgende nummer

Seksshops in Parijs. Foto: © Kellee Bennett-Vinci

Seksualiteit in de 21ste eeuw

Valerie De Craene, Martin Zebracki & Karolien Vermeiren

Wie dacht dat we na 'Sex and the City' en 'Het Grote Penisboek' alles zouden weten over seksualiteit, zat blijkbaar toch mis. Seksualiteit is niet slechts een niemendalletje, maar een menselijk fundament met een uiterst complexe dynamiek in de maatschappelijke ruimte. Daarover presenteert dit themanummer van AGORA een serieuze en actuele discussie.

De media hebben ons de afgelopen maanden overspoeld met verhalen over seksualiteit. Echter zeker niet altijd in positieve zin. Dat nieuwsredacties sowieso meer lijken te focussen op slecht dan op goed nieuws is waar, maar de hausse van probleemgevallen is nogal opvallend. Zo waren er gevallen van 'gaybashing' en woorden als 'breezerseks' en 'tentsletjes' werden in het Van Dale-woordenboek opgenomen (en niet om hun positieve connotaties). De reportage 'Femme de la rue' van Sofie Peeters over de vele keren dat ze als vrouw wordt nageroepen op straat, was in België en Nederland voer voor discussie. In 'Undercover in Nederland' legde Alberto Stegeman niet alleen een online netwerk waarin ongestraft (kinder)porno wordt uitgewisseld bloot (excuses voor deze woordspeling). Hij 'ontmaskerde' ook een Belgische pedofiel, en dat in een land dat nog steeds niet over het Dutroux-trauma heen is. Verder waren er de aantijgingen van aanranding tegen Pol Van den Driessche, kandidaat-burgemeester in Brugge. En in binnen- en buitenland kwamen een heleboel tv-coryfeeën in nauwe schoentjes te staan door slachtoffers die pas na vele jaren eindelijk hun verhaal durfden te doen, zoals BBC-presentator Jimmy Savile. Dan hebben we het nog niet gehad over de vele seksschandalen in de kerk. Of recentelijk de afschuwelijke groepsverkrachting in India, waarbij het slachtoffer na een week toch overleden is aan haar vele verwondingen. Het enige 'positieve' nieuws dat gerelateerd was aan seksualiteit en ook massaal de media haalde, was het succes van 'Fifty shades of grey', een trilogie over een sadomasochistische relatie tussen een rijke zakenman en zijn onzekere assistente. Zelfs dit leverde een storm van protest op.

Moeten we ons nu zorgen maken? Zijn we ieder besef van moraal kwijt in onze 'oversekste' maatschappij, zoals regelmatig wordt beweerd? AGORA meent dat het tijd is om hier meer aandacht aan te besteden. In het overwegend negatieve nieuws is er een positief licht. Opvallend zijn bijvoorbeeld de steunbetuigingen met slachtoffers na ernstige incidenten van seksueel misbruik en geweld. Er komen straatprotesten, er wordt over seksualiteit gesproken door alle lagen van de bevolking (omdat het ook iedereen aangaat), en er volgen wetten om dergelijk misbruik en geweld in de toekomst te vermijden. We zijn allen mondiger geworden, we hebben meer kanalen om onze mening te geven, denk aan de vele digitale sociale media, en deze zijn bovendien door meer mensen te raadplegen. Wat als al deze gebeurtenissen, hoe verschrikkelijk ook, uiteindelijk de aanleiding geven tot een debat over seksualiteit in de 21ste eeuw? Misschien staan we wel meer op onze strepen en stellen we duidelijker onze grenzen. Of zijn we meer op zoek naar waar deze grenzen liggen?

Responsabilisering

Een korte blik op de geschiedenis lijkt ons gelijk te geven. Vanaf de jaren vijftig tot nu zijn er in Nederland en België grote veranderingen opgetreden in de manier waarop de maatschappij is georganiseerd, waaronder het toenemend belang van het individuele handelen. De neoliberale maatschappij beschouwt zelfbestuur meer en meer als de belangrijkste vorm van sociale regulatie. Zonder hierbij structurele kenmerken van de maatschappij te vergeten of de continuïteit van ongelijke machtsverhoudingen te ontkennen, kan er inderdaad een trend naar een meer persoonlijke verantwoordelijkheid over het wel of niet slagen in het leven worden herkend, of dit nu beperkt blijft tot retoriek of niet. Dit 'responsabiliseringsprincipe' geeft ons enerzijds de volledige verantwoordelijkheid over ons leven. Dit is eigenlijk onterecht, omdat het duidelijk mag zijn dat heel veel bestaande structuren hier mede voor verantwoordelijk waren, zijn en blijven. Anderzijds creëert dit principe de mogelijkheid om een grotere invloed te hebben op onze

SEX *without* GUILT

Chapters Fully Explaining:

- Masturbation
- Petting
- Premarital Sex Relations
- Adultery
- The Justification of Sex Without Love
- Why Americans Are So Fearful of Sex
- Adventures With Sex Censorship
- How Males Contribute to Female Frigidity
- How American Women Are Driving American Males Into Homosexuality
- Sexual Abnormality
- The Right to Sex Enjoyment
- Other Vital Chapters

JUST PUBLISHED! This may be the **MOST IMPORTANT BOOK** since the **ORIGINAL KINSEY Report on SEX HABITS OF AMERICAN MEN AND WOMEN!** **DR. ELLIS** gives clearly expressed answers to universal problems that are of the most intimate and personal nature.

Millions of men and women suffer from sex guilt. They carry a burden of guilt for doing those sexual things which are neither harmful to themselves nor to others. In this provocative new book, Dr. Ellis offers new understanding about sex guilt and the taboos of our Western culture. He takes a bold position on sex. His purpose is to help you understand sex guilt and thereby free you from it. No phase of human sex relations is avoided. And always his talk is plain, direct, clear, born of a healthy, guilt-free attitude which has grown from the intimate research of this respected psychologist. What he has to say will make life easier and more enjoyable for you and will confound the prudes. Author of six books and monographs and over 100 scientific papers, Albert Ellis holds a Ph.D. degree from Columbia University, has taught at Rutgers and New York University, and is a Fellow of the American Psychological Association.

BLYTHE-PENNINGTON LTD.
19 WEST 44th ST., NEW YORK 36, N. Y.

DEPT. 6901-K

Please send me _____ copies of "Sex Without Guilt" @ 4.95 each. If not completely satisfied, I may return for full refund within 10 days.

NAME _____

ADDRESS _____

CITY _____ ZONE _____ STATE _____

☐ Enclosed find payment (check, cash, money order.)

☐ Send C.O.D. I will pay Postman \$ _____ plus postal charges.

Advertentie voor het bestellen van het boek 'Seks zonder schuldgevoel'. Wie geïnteresseerd is: de actie loopt niet langer.

wereld. Zoals Jeffrey Weeks het stelt: "De sociale, culturele en morele revoluties van onze tijden werden en worden gevormd door een revolutie vanuit de basis. De toekomst ligt in onze handen." De historische transitie die we hebben doorgemaakt wat betreft seksuele opvattingen en intiem gedrag, is er enkel dankzij de vele feministische en queerbewegingen. Deze bewegingen hebben met vallen en opstaan veranderingen in denken en handelen omgezet in de dagelijkse praktijk.

Seksueel burgerschap

Misschien dachten we wel dat de strijd al gestreden was, want mannen en vrouwen worden toch gelijk(waardig) behandeld? En holebi's kunnen toch ook trouwen? De recente gebeurtenissen bewijzen het tegendeel. De seksuele revolutie heeft een nieuwe wending gekregen en het debat wordt op alle fronten volop gevoerd. Het omzetten van idealen naar dagelijks denken en handelen blijkt moeilijker dan gedacht, waarbij er nog een te groot verschil bestaat tussen discours en praktijk. We kunnen dat omzetten namelijk pas doen wanneer er een bewustzijn heerst over ons eigen handelen en wat dit voor zowel onszelf als anderen betekent. In de literatuur, en stilaan ook daarbuiten, wordt

daarom de term 'seksueel burgerschap' geïntroduceerd. Zo ook in dit AGORA-themanummer. Seksueel burgerschap zou een platform moeten vormen voor morele, juridische en politieke beschouwingen waarbij iedereen de vrijheid krijgt voor seksuele expressie, maar waarbij niet in de laatste plaats ook verantwoordelijkheden horen. Het zou een concept kunnen of moeten zijn dat ons helpt om onze seksuele toekomst in de 21ste eeuw aan te gaan. Hoe dan ook: het debat is begonnen, vragen worden gesteld, door en voor iedereen.

Misschien dachten we wel dat de strijd al gestreden was?

Onze eigen rol is belangrijk in het debat rond seksualiteit. Hoewel velen een liberale kijk hebben op seksualiteit, zijn we evengoed onderdeel van het systeem waarin normen worden geproduceerd en gereproduceerd. Alleen zijn we ons hier zelden van bewust en daarom wil dit themanummer ons bewustzijn daarvan versterken. We willen

huidige waarden en normen onder de loep nemen en kijken hoe ze zijn gevormd, hoe ze in stand worden gehouden en hoe ze worden ervaren. Het is geenszins de bedoeling zelf te oordelen of te veroordelen, laat staan zelf andere normen op te leggen.

Het lichaam

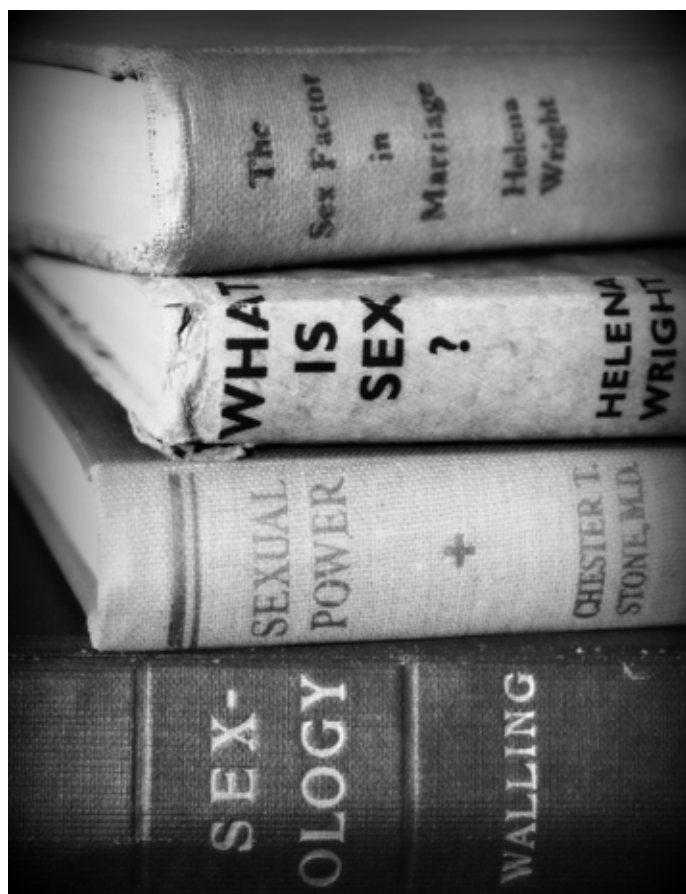
Dit themanummer benadrukt de geografie van seksualiteit. Daarbij zullen drie ruimtelijke schaalniveaus afwisselend aan bod komen. Het eerste ruimtelijke schaalniveau gaat over het lichaam (het zelf). Mensen voelen persoonlijk bepaalde zaken aan; ze ervaren waarden (uitgangspunten) en normen (formele en informele gedragsregels) en leggen die tegelijkertijd op aan anderen. We produceren en incorporeren ideeën en meningen en passen ons gedrag daarop aan. De combinatie van lichaam, gedrag, situatie en plaats levert bovendien een diversiteit aan emoties op. Zo kan men het gevoel hebben te worden aanvaard of net niet te passen binnen een bepaalde context. Men kan een gemeenschapsgevoel ervaren, of net niet. En we kunnen ons blij, uitgesloten, beschaamd, schuldig, sexy, jaloers, aarzelend of zelfverzekerd voelen. Hoe sterker men bepaalde waarden en normen ervaart, hoe sterker de emoties. Het spreekt voor zich dat iedereen voor zichzelf daardoor plaatsen opzoekt waarbij hij of zij zich meer op het gemak voelt. We passen daarom op microniveau ons ruimtegebruik aan. Dit brengt ons tot het tweede ruimtelijke schaalniveau: het lokale niveau.

Lokale niveau

De manier waarop de ruimte is georganiseerd, toont hoe er ook wordt gedacht over seksualiteit. Er is een dialectische relatie tussen waarden en normen over seksualiteit en hoe beleid een bepaalde ruimte vormgeeft. Wat als 'goede seks' wordt beschouwd, zal zichtbaar worden in de ruimte, terwijl 'slechte seks' wordt verboden of verdrongen naar achterstegen en andere minder zichtbare plaatsen. Een duidelijk voorbeeld daarvan is de manier waarop men over prostitutie denkt: hoe minder prostitutie wordt aanvaard, hoe onzichtbaarder deze wordt. In deze AGORA toont het onderzoek van Amber Martin naar seksshops duidelijk het verband aan tussen seksualiteit en de zichtbaarheid daarvan in de ruimte. Naast deze duidelijke voorbeelden is er echter nog een heel scala van ideeën rond seksualiteit die minder bewust of onbewust de ruimte beïnvloedt. Zo worden kinderen in onze samenleving beschouwd als 'onschuldig' en 'dus' seksueel onwetend. De publieke ruimte is er dan ook zo op gericht dat kinderen nooit ongewild in contact zouden mogen komen met seksualiteit. Seks mag pas na een bepaald uur op televisie worden uitgezonden in de huiskamer, prostitutiebuurten bevinden zich nooit naast een school en er wordt aan kinderen geleerd wat veilige buurten zijn en wat niet. Dit brengt ons indirect tot het laatste schaalniveau: het (inter)nationale niveau.

(Inter)nationale niveau

Hoewel iedereen individuele ideeën heeft over seksualiteit, zijn bepaalde denkrichtingen daarover dominant geworden, terwijl andere zijn gemarginaliseerd. Niet alleen de huidige westerse maatschappijen worden gekenmerkt door een heteronormatief gedachtegoed. Vrijwel over de hele wereld wordt 'goede' seks(ualiteit) teruggebracht tot een aantal waarden: seks moet plaatsvinden tussen twee mensen van een

Boeken over seks tussen 1904 en 1943. Foto: © Michelle Figurski

verschillend geslacht, en binnen een langdurige en monogame relatie, die bij voorkeur is gericht op voortplanting en zich afspeelt in de private ruimte. Hoe verder seks afwijkt van deze norm, hoe minder ze wordt aanvaard, hoe meer het zal worden verborgen of hoe minder mensen openlijk zullen uitkomen voor hun 'afwijkende' seksualiteit. En ook hoe vlugger mensen elkaar veroordelen of zelf worden veroordeeld. De drie schaalniveaus zijn daardoor onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Een breed spectrum seksualiteit

Dit themanummer wil ruimte geven aan een breed spectrum van analyses, waarbij niet alleen verschillende seksualiteiten aan bod komen, maar ook verschillende ruimtelijke aspecten van seksualiteit worden besproken. We hopen dat een reflexieve en kritische houding tot ons eigen denken en handelen een meerwaarde zal zijn in het debat rond seksualiteit in de 21ste eeuw en dat ideologie en praktijk, of retoriek en realiteit, niet langer twee verschillende werelden zijn.

Gert Hekma en Tom Claes bijten het spits af. Ze gaan beiden dieper in op het idee van 'seksueel burgerschap' op nationaal en internationaal schaalniveau. Maar ze hanteren een verschillend perspectief. Gert Hekma loodst ons door de geschiedenis en toont ons hoe ideeën over seksualiteit zeer veranderlijk zijn. Hij heeft het over het homoleven in Amsterdam, een stad met een rijke traditie als het op seksualiteit aankomt, maar met een schamele politiek, aldus Hekma. Tom Claes behandelt het ethische aspect van seksueel burgerschap. Hij stelt een aantal pertinente vragen dat moet worden beantwoord voordat we de toekomst van seksualiteit in de ogen kunnen kijken.

Maatschappelijke gevolgen

De twee theoretische artikelen worden opgevolgd door twee verhalen die tonen wat de gevolgen zijn van 'vaste' ideeën over seksualiteit, zoals te vinden in de media en in de publieke ruimte. Deze verhalen leggen de ruimtelijke link tussen gender en seksualiteit en tonen perceptieverschillen tussen 'mannelijke' en 'vrouwelijke' seksualiteit. Amber Martin toont deze verschillen in haar onderzoek naar de geografie van seksshops. Ze legt uit hoe veranderende normen hebben gezorgd voor veranderende representaties van seksualiteit in de publieke ruimte. Dirk Reynders neemt het mannelijk naakt in de media onder de loep. Hij legt uit waarom het vrouwelijk naakt in bijvoorbeeld reclames vaak als een vanzelfsprekendheid in de lokale openbare ruimte wordt beschouwd, terwijl het mannelijk naakt vlugger op publiek protest en zelfs censuur stuit.

In tegenstelling tot Amber Martin en Dirk Reynders die de lokale ruimtelijke schaal centraal stellen, bekijken Emiel Maliepaard en Koéssan Gabiam het schaalniveau van het lichaam. Beiden combineren onderzoek met autobiografisch materiaal. Emiel Maliepaard neemt het concept 'gaybourhood' oftewel homowijken onder de loep. Hij stelt de wenselijkheid ervan ter discussie en vult dit aan met eigen ervaringen over het leven in de wijk Kemptown in Brighton. Koéssan Gabiam poogt met zijn artikel een onderbelicht thema in de literatuur onder de aandacht te brengen: zwarte homo's in Brussel. Ondanks de multiculturele stad die Brussel is, is het binnen een zwarte gemeenschap niet altijd even gemakkelijk om uit te komen voor een 'afwijkende' seksuele identiteit. AGORA wil graag ruimte geven aan dit exploratief onderzoek naar 'een minderheid binnen een minderheid' en hoopt hierdoor misschien andere onderzoekers aan te zetten om hier verdere studie naar te doen.

In onze samenleving worden kinderen beschouwd als 'onschuldig' en 'dus' seksueel onwetend

Want dat er nog onderzoek nodig is, mag duidelijk zijn. Valerie De Craene en Maarten Loopmans vervolgen het themanummer met hun onderzoek naar genderrepresentaties onder studenten in het uitgaansleven. Ze tonen aan dat niet alleen niet-heteroseksuelen een druk ervaren rond hoe men zich moet gedragen in seksueel geladen situaties – dat het uitgaansleven met stip is. Ook heteroseksuele jongeren voelen bepaalde ongeschreven regels aan en proberen die voor zichzelf te onderhandelen.

Grote namen

Deze grote hoeveelheid aan informatie en verhalen bracht de themareactie van deze AGORA in verwarring. Plots zaten we met honderden vragen: hoe zit het nu eigenlijk met hedendaagse seksualiteit? Wat moeten we nu aan met dat seksueel burgerschap? Is er hoop op beterschap in de toekomst? Hoe zit seksualiteit nou op politiek niveau?

Wat kunnen we leren van seksualiteit in relatie tot ruimtelijk gedrag en beleid? Met al onze vragen en twijfels trokken we naar enkele gevestigde waarden in de academische wereld. Kath Brown, Phil Hubbard, Liz Dinnie en Marianne Blidon scheppen helderheid in de chaos.

De uitsmijter van ons themanummer zal uitzonderlijk gevormd worden door de rubriek de 'Klassieker', want er is een grote naam die we nog niet hebben gehoord: Michel Foucault. Louis van den Hengel pakt het eerste deel ('La volonté de savoir') van Foucaults boek 'De geschiedenis van seksualiteit' er nog eens bij. Van den Hengel legt ons uit waarom dit boek, dat intussen al 37 jaar oud is, nog steeds relevant en actueel is binnen onze samenleving. De vraag is niet, aldus Foucault, waarom we onderdrukt worden, wel waarom we zo graag beweren dat we worden onderdrukt.

Toekomst

AGORA probeert met dit themanummer beslist niet alle vragen over seksualiteit te beantwoorden. Daarentegen pogen we door het stellen van bepaalde vragen nieuwe vragen op te roepen om zo het debat over seksualiteit in de 21ste eeuw aan te zwengelen. We zijn alvast benieuwd naar uw vragen.

Valerie De Craene (valerie.decraene@ees.kuleuven.be) werkt als onderzoekster sociale geografie aan de afdeling geografie van de Universiteit Leuven. **Martin Zebracki** (www.zebracki.org) is als postdoctoraal docent-onderzoeker in de culturele geografie verbonden aan de Universiteit Utrecht, Wageningen Universiteit en Vrije Universiteit Brussel. **Karolien Vermeiren** (karolien.vermeiren@ees.kuleuven.be) werkt als onderzoekster sociale geografie aan de afdeling geografie van de Universiteit Leuven. **Allen** zijn redacteur van AGORA.

Conferentie

Wie na dit themanummer nog niet genoeg heeft van seksuele geografie is welkom op de '4th International and Interdisciplinary Conference on Emotional Geographies' aan de Rijksuniversiteit Groningen op 1-3 juli 2013. Het themanummer krijgt op dit congres een vervolg als sessie: 'Geographies of Sexuality: Bodies, Spatial Encounters, and Emotions'. Phil Hubbard zal onder meer in onze sessie spreken over 'Disgust, Sexual Offence and Urban Visualities'. Meer informatie: www.zebracki.org/cfp2013sex

Homoleven: rijke traditie, schamele politiek

Gert Hekma

Homoseksuele handelingen en gevoelens hebben een radicale ontwikkeling doorgemaakt van een abjecte praktijk tot een identiteit waarop men trots kan zijn. Die historische ontwikkeling heeft uitgemondd in een tolerantie waarover Nederlanders zich graag op de borst kloppen. Is dat terecht?

Voor 1800: 'stadslicht maakt vrij'. Er is waarschijnlijk geen groep geweest voor wie dit sterker heeft gegolden dan voor mannen die het met mannen hielden. Er heeft niet alleen een trek plaatsgevonden naar de stad van jongens die de herenliefde waren toegewijd, maar ook meer jongens die in de stad opgroeiden kozen voor homoseksuele genoegens dan die van het platteland. Ondanks een grote repressie in de periode voor 1800 bestond er in bepaalde steden een levendig homocircuit. In het Duits stond 'Florenzen' voor homoseksueel gedrag en Florence was in de vijftiende eeuw inderdaad een stad waar homoseks – hoewel streng verboden – veel voorkwam. Ook Napels maakte naam als stad van herenliefde, travestie en castraten. Voor veel jongemannen die toentertijd een 'grote toer' maakten die vaak naar Italië leidde, was kennismaking met de homoseksuele gebruiken in zuidelijke landen een soms schokkende, soms prettige verrassing. Het was de frisse blik op een nieuwe wereld die toeristen verraste. Die steden waren indertijd een soort homoseksuele paradijzen. Van Florence in de vijftiende eeuw weten we dat de helft van de mannen in de archieven van de rechtbank vermeld staat als bedrijver van sodomie (anale seks). Zeker als Florentijnse mannen jong waren deden ze eraan. Ze trouwden laat, ongehuwde meisjes waren verboden en dus beleefde een jongeman zijn seksuele aanvechtingen met seksegenoten. Sommige steden waar verlangens tussen mannen fysiek bevredigd werden, zijn mythische steden geworden met een geheide homoreputatie, in de eerste plaats Athene. Het geldt nog steeds als een historische wereldhoofdstad van de pederastie of knapenliefde.

Vrijheid ver van huis

Voor Europeanen waren 'vreemde' steden ideale plekken om seks te beleven. Ze konden zich vrijer voelen ver van huis. Noorderlingen trokken naar het zuiden waar ze onvermoede seksuele mogelijkheden ontdekten. Zuiderlingen trokken naar het noorden om vergelijkbare redenen, maar daar was het eerder de prostitutie van Parijs, Amsterdam of Londen dan de zuidelijke pederastie die trok. In genoemde steden ontstond in de achttiende eeuw eveneens een levendige homoseksuele subcultuur met kroegen en cruiseplekken. In de tijd van de Verlichting stond deze wereld nog aan vervolging bloot en de straffen voor wat men toen sodomie of onnatuurlijke ontucht noemde – meestal anale seks – waren niet mis. In Nederland werden in de achttiende eeuw nog 200 doodstraffen voltrokken voor dit feit dat vanaf 1791 in Frankrijk en vanaf 1811 in Nederland straffeloos was. Tegelijk braken in de Verlichting levendige discussies uit over de mannenliefde: over de vraag van strafbaarheid van sodomie en of de vereerde filosoof Socrates al dan niet een pederast was, terwijl Markies de Sade de politieke, culturele, lichamelijke en filosofische mogelijkheden van seks buiten het boekje verkende.

Dokters, homo's en schrijvers zagen rond 1900 de homo als 'een vrouwelijke ziel in een mannelijk lichaam'

Rond 1900: homoseksualiteit

De afschaffing van de wetten betekende niet dat homocontacten direct werden geaccepteerd. Hoewel ze een centrale rol bleven spelen in de culturele verbeelding, was verachting nog steeds hun deel. Aan het eind van de negentiende eeuw begonnen homomannen en dokters

Het Homomonument. In 1987 werd dit gedenkteken, een ontwerp van Karin Daan, onthuld in de binnenstad van Amsterdam. Foto: Eric Wilcox (CC BY-NC)

nieuwe woorden, theorieën en identiteiten te ontwikkelen. Het idee was dat homoseksuele handelingen niet onnatuurlijk waren maar juist natuurlijk voor de kleine minderheid van mensen die met zulke wensen was geboren. De nieuwe ontdekking ging urning of homoseksueel heten en er kwam een roep om recht en begrip. Er ontstond een wetenschap van de seks met Richard von Krafft-Ebing, Magnus Hirschfeld, Auguste Forel, Havelock Ellis en Sigmund Freud. Naast de homoseksueel riepen deze dokters termen zoals heteroseksueel, masochist, sadist, fetisjist, voyeur, exhibitionist, necrofiel, zoöfiel en koprofiel (respectievelijk liefde voor dieren en uitwerpselen) in het leven.

In dezelfde tijd ontstonden allerlei kunstenaarsgroepen die sterk homoseksueel gekleurd waren en daaraan in hun werk uitdrukking gaven. Ook de andere nieuwe perversies kwamen daarin aan de orde. Denk aan de Franse auteurs Verlaine en Rimbaud, Rachilde, de Nederlandse Tachtigers, Oscar Wilde en zijn milieu waarin zich 'uraniaan poëts' bevonden, de mannenwereld rond de Duitse dichter Stefan George. De literatuur raakte sterk gehomoseksualiseerd rond de eeuwwisseling, want zoals de klassieke auteurs ooit hadden gedaan, zetten dokters en dichters een voorbeeld waaraan een nieuwe Europese generatie zich kon laven. Denk aan Marcel Proust, André Gide, Jean Cocteau, Maurice Sachs, T.E. en D.H. Lawrence, E.M. Forster, Thomas

en Klaus Mann, Fernando Pessoa, Konstantin Kavafis, Michael Kuzmin en in Nederland Louis Couperus en Jacob Israël de Haan. Het was een urbane groep van mannen die vaak modern stadsleven beschreven in termen die ze aan de dokters ontleenden en tegelijk bekritiseerden (Proust, Thomas Mann, De Haan). Ze veroordeelden koloniale verhoudingen (Gide, Forster, Couperus) of verloren zich erin (Lawrence of Arabia, De Haan in Jeruzalem). Ze poneerden zich duidelijk als schrijvers van homoseksueel getinte literatuur die toen bloeide als nooit tevoren. Met hun werk leverden ze een belangrijke bijdrage aan discussies over seksualiteit die tot op heden resoneren.

Zowel artsen als auteurs gingen schrijven over stedelijke homowelden die voorheen vooral bekend raakten door processen en schandalen. Hirschfeld schreef in 'Berlins Dritte Geschlecht' uit 1904 over kroegen, cruiseplekken en sportscholen die homomannen bezochten en Proust over Parijse bordelen waar ook SM werd bedreven en waar de politie hem eens signaleerde in gezelschap van jonge heren. Bij De Haan vinden we in 'Pijpelijntjes' uit 1904 opnames van stedelijk homoleven in Amsterdam. Die werelden bevonden zich veelal in het verborgene en werden scherp in het oog gehouden door agenten. Buren tipten de politie soms als er dingen gebeurden die hen niet welgevallig waren.

Na 1950: man of mietje?

Die homowereld maakte een geweldige omslag na de Tweede Wereldoorlog. Dokters, homo's en schrijvers die over de homo-identiteit schreven rond 1900 zagen de homo als een man van buiten en een vrouw van binnen, of zoals het werd genoemd 'een vrouwelijke ziel in een mannelijk lichaam'. Omdat theorieën van seksueel verlangen uitgingen van het idee dat alleen tegengestelde polen elkaar aantrokken, zoals man en vrouw of klant en hoer, ging men ervan uit – en dit reflecteerde het leven en werk van schrijvers als Wilde en Proust – dat homomannen niet vielen op hun vrouwelijke soortgenoten, maar wel op mannelijke heteromannen of -jongens. Het was niet en tule in het Nederlands en bij lesbiennes in het Engels butch en femme. Deze voorstelling van seks tussen onmannelijke nicht en echte heteroman ging na de Tweede Wereldoorlog schuiven waarna homomannen vermannelijkten en steeds vaker andere homomannen zochten voor hun seksuele verkeer – en ze vonden elkaar in toenemende mate in een eigen subcultuur. Heteromannen hoefden in die tijd niet zo nodig meer met nichten, omdat heterorelaties eenvoudiger waren te realiseren aangezien meisjes steeds minder maagd tot het huwelijk hoefden te blijven. Hadden homomannen hun tule-sekspartners in het verleden gevonden op straat, bij pisbakken en in parken of hoerenbuurten, nu vielen ze in elkaars armen in een afzonderlijke homowereld. Het betekende het begin van een onstuimige groei van de homowereld die zich verplaatste van de straat naar binnen, naar kroegen, dancings en sauna's.

Twee 'nichtjes' op de Gay Pride Parade in New York City in 2005.
Foto: Gert Hekma

Openlijk homo

Het was niet alleen dat homomannen zich een mannelijke identiteit aanmaten, ze kwamen in de jaren zestig ook massaal uit de kast. Waar ze tot die tijd een verborgen leven leidden en hun voorkeuren in families, op werkplekken en elders hooguit bedekt besproken konden worden, kwam met de seksuele revolutie alle ruimte om er openlijk over te zijn. Daarin werden ze gesteund door vrienden en familieleden en door psy-experts zoals dokters en dominees. Een homowereld die zich meestal schuilhield in gemengde kroegen in rosse buurten waar zowel hoeren en hun klanten als lesbiennes en homomannen hun kansen beproefden, breidde zich opeens snel uit en er kwamen exclusieve homocafés, hotels, sauna's en leerkroegen met donkere kamers waar anderen niet meer binnenkwamen. In hun jeans met witte T-shirts of houthakkershemden en hun leren kleren maakten ze nu een mannelijke en geen nichterige indruk meer. Het was echter vooral een show voor elkaar, want hetero's bleven heilig geloven dat een man die op mannen viel geen echte man maar een nicht was, zoals een lesbische vrouw voor mannelijk bleef doorgaan onder buitenstaanders. De emancipatie schreed voort, maar er waren nog heel wat hobbels te nemen. Zoals de vraag waarom hetero's in homo's altijd maar nichten zagen en waarom homo's zelf – ondanks een seksuele revolutie die androgyne idealen koesterde – uiterste moeite deden om vooral geen nicht te zijn.

De homowereld is een steeds belangrijker onderdeel van de samenleving geworden sinds de jaren zeventig. Na 1980 begon een mars door de instituties en ontstonden er homogroepen in politieke partijen, onderwijs, vakbonden, zorg, leger, bij de politie. Hoewel aan het begin van de aidsepidemie nog gedacht werd dat het een terugslag voor homo-emancipatie zou betekenen, ontstond juist door alle zieken en door samenwerking tussen autoriteiten en homowereld meer begrip. Versneld werden allerlei doorbraken gerealiseerd. Sinds 2001 horen homo's er in Nederland helemaal bij: door het homohuwelijk en doordat politiek rechts vanaf Pim Fortuyn de homo's omarmde. Alleen klein christelijk rechts op het platteland en gelovige moslims in de stad koesteren nog openlijk allerlei bezwaren tegen homo's, terwijl volgens onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau 95% van de Nederlandse bevolking zegt homoseksualiteit te accepteren.

Tolerantie of acceptatie?

Die acceptatie is overigens niet onvoorwaardelijk. Tegelijk heeft 40% van de Nederlanders bezwaren tegen twee kussende mannen op straat en iets minder tegen een lesbisch paar dat hetzelfde doet, terwijl zulke bezwaren tegen publiekelijk kussende hetero's nauwelijks bestaan. In onderzoek naar daders van antihomogeweld kwam naar voren dat zulke jonge mannen vaak geen bezwaar hebben tegen homo's, maar wel tegen hun veronderstelde vrouwelijkheid, overmatig seksuele gedrag en zichtbaarheid. Ze worden agressief wanneer ze denken dat een homoman hen wil versieren; dat ze het object worden van een man. Het tast hun status als subject en initiator van seksueel verkeer aan. Homomannen krijgen samengevat alle ruimte om zichzelf te zijn als ze maar niet afwijken van wat de heteronorm genoemd wordt: geen seksuele signalen uitzenden, geen vrouwelijk gedrag tonen en onzichtbaar blijven. Intussen hebben veel homomannen die normen overgenomen en is het een homonorm geworden. Ze zien zichzelf als

'straight acting' (zich gedragen als hetero) en verlangen dat ook van hun partners. Ze willen geen mietje zijn. Die homonorm is zo ingesleten geraakt vanwege de druk die homojongens steeds sterker ondergaan in en rond school en in het gezin van herkomst. Ze identificeren zich eerder als homo, zijn dan minder weerbaar en maken zich die norm eigen uit zelfbescherming. Dit maakt homoseksualiteit in het publieke leven onzichtbaarder.

Homomannen maten zich een mannelijke identiteit aan én kwamen massaal uit de kast

Grenzen aan het toelaatbare?

Zo zet een vrij land beperkingen op vrijheid, zo toont een tolerant land de grenzen van acceptatie. Het maakt sociaal navigeren moeilijk voor homo's in een wereld die tolerant zou zijn, maar daaraan beperkingen oplegt. Ze moeten zich steeds afvragen of bepaald gedrag en bepaalde kleren wel 'horen'. Deze sociale taboes die in de meeste situaties gelden, vormen een onnodige beperking voor mannen die zich onmannelijk gedragen. Ze bieden evenwel ook mogelijkheden om je bijzonder te gedragen, waarvan de Amsterdamse Canal Pride Parade een voorbeeld is. Het stimuleert vragen over wie we zijn en waar de samenleving voor staat, vooral bij mensen die zich niet goed voelen bij de heteronorm. Het bevordert een kritische houding over thema's als mannelijkheid, gezinsbeleid of de betekenis van seksuele vrijheid. Het inspireert alternatieven zoals in de modewereld, het uitgaansleven of op internet. In die werelden lappen homomannen zulke sociale normen aan hun laars.

De voorwaardelijke acceptatie van homoseksualiteit is overigens een opmerkelijke uitzondering op seksueel gebied. Andere seksuele specialiteiten liggen soms zwaar onder vuur. Prostitutie werd gelegaliseerd in 2000 in Nederland, maar het ziet ernaar uit dat daar een eind aan komt en dat aan sekswerk opnieuw strenge beperkingen worden opgelegd zoals in de plannen rond het postcodegebied 1012 in Amsterdam. Pedofielen hebben het helemaal moeilijk in de huidige samenleving: voor veel mensen zijn ze ergere monsters dan moordenaars of verkrachters. Zelfs mensen die zich kritisch uitlaten over demonisering van pedofilie wordt het zwijgen opgelegd. Met een nooit vertoonde eenheid verbood de Tweede Kamer seks met dieren en dierenporno: alle Kamerleden waren het er gloeiend mee eens om bestialiteit na 200 jaar straffeloosheid weer strafbaar te stellen. Zelfs toen de christelijke partijen de meerderheid hadden, maakte niemand zich daar druk om. Seksuele voorlichting op scholen blijft omstreden en als er sprake van is draait het om biologie en gezondheid en nooit om seksueel burgerschap en erotisch plezier.

2012: seksueel burgerschap?

Stedelijke culturen waar kwesties van seksueel burgerschap zijn geconcentreerd vragen om een politieke aanpak. Erotiek is een essentieel deel van urbaan leven, of het nu gaat om homo's, sekswerk, versieren, kunst of rekening houden met wensen en gevoeligheden van

derden. De meeste instituties doen er het zwijgen toe als het om zulke vragen gaat, houden zich van de domme of kennen een repressieve politiek van verbieden of verhullen. Dat begint in gezinnen en strekt zich uit tot straten, scholen, zorgcentra (zoals ziekenhuizen), werkplekken. Misschien heeft men wel een politiek waarbij respect getoond moet worden voor seksuele minderheden maar zelden wordt seksualiteit positief ingezet. We horen veel over de theorie van Richard Florida dat juist steden met erotische en etnische diversiteit het economisch goed doen, maar hoe ze seksuele emancipatiemachines kunnen worden is geen agendapunt. Hooguit maken stadsbesturen om economische redenen werk van het aantrekken van homotoerisme, maar bij sekstoe-risme – waar homotoerisme integraal deel van uitmaakt – zijn de kaarten alweer gekeerd. In plaats van het seksueel burgerschap van alle mensen te bevorderen – inclusief homo's en sekswerkers – is er meer aandacht voor wet en orde. Er is geen discussie over bevordering van seksuele kansen en vrijheden voor stedelingen en hun gasten. Amsterdam was van 1970 tot 2000 op dat gebied een koploper, maar doet nu zijn best om uit puriteinse overwegingen van die excellente reputatie af te komen. Vanuit religieuze tradities wordt seksuele cultuur vaak als smerig gezien en niet als een verrijking van stedelijk leven. Te weinig wordt erotiek in kleding en gedrag als een manier gezien om publieke ruimte eigen te maken en burgerschap te realiseren. Helaas zijn bestuurders daar blind voor en zien ze (homo)seks liever van de straat verdwijnen dan dat ze het inzetten ter versterking van veiligheid en burgerschap. De afkeer die in het verleden bestond voor een rijke en levendige homocultuur is nog steeds niet verkeerd in een inspirerende politiek van erotiek.

Gert Hekma (g.hekma@uva.nl) is docent/onderzoeker seksualiteit, gender en cultuur bij de afdeling Sociologie en Antropologie aan de Universiteit van Amsterdam.

Literatuurselectie

- Buijs, L., G. Hekma & J.W. Duyvendak (2008) *Als Ze Maar van Me Afblijven. Een Onderzoek Naar Antihomoseksueel Geweld in Amsterdam*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Buijs, L. & H. Hoppers (2010) *Hoewel Ik het Zelf Soms Ook Wel Doe. Een Onderzoek naar Onveilige Seks en Coming Out bij Homojongens*. Amsterdam: Schorer Foundation.
- Gerard, K. & G. Hekma (Eds) (1989) *The Pursuit of Sodomy. Male Homosexuality in Renaissance and Enlightenment Europe*. New York: Haworth Press.
- Higgs, D. (Ed.) (1999) *Queer Sites. Gay urban histories since 1600*. Londen: Routledge.
- Keuzenkamp, S. (Ed.) (2010) *Steeds Gewoner, Nooit Gewoon. Acceptatie van Homoseksualiteit in Nederland*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Laumann, E., J. Gagnon, R. Michael & S. Michaels (1994) *The Social Organization of Sexuality. Sexual Practices in the United States*. Chicago: University of Chicago Press.
- Oosterhuis, H. (2000) *Stepchildren of Nature. Krafft-Ebing, Psychoanalysis, and the Making of Sexual Identity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Schaffner, A. (2012) *Modernism and Perversion*, Houndmills: Palgrave Macmillan.

Seksueel burgerschap: publiek erbij horen

Tom Claes

'Seksueel burgerschap' lijkt de belofte in te houden om van louter 'geduld te worden' tot 'er echt bij horen', en dit niet enkel in de privésfeer, maar ook in de publieke ruimte. Maar wie erbij wil horen, dient zich ook naar behoren te gedragen.

De geschiedenis van de seksuele ethiek is in belangrijke mate ook een geschiedenis van de bevestiging van heteroseksualiteit, de voortplantingsfunctie van seks, uiteraard binnen het kader van het (hetero) huwelijk, de waarde van het gezin, en de toewijzing van het seksuele buiten het openbare en dus binnen de privésfeer. Het heeft tot de seksuele revolutie van de zestiger jaren geduurd vooraleer hier binnen de academische ethiek kritische vragen over werden gesteld en er modellen werden ontwikkeld die dit problematiseerden.

De neoseksuele revolutie van de 21ste eeuw stelt de ethici voor nieuwe problemen. De traditionele grens tussen het private/publieke karakter van het seksuele komt steeds meer onder druk te staan. Welke maatschappelijke en ethische uitdagingen stelt deze 'publiekificatie' van het seksuele?

Seksueel burgerschap

Recent wordt dit thema meer en meer besproken vanuit een kader van 'seksueel burgerschap'. Dit begrip lijkt de belofte in te houden om als basis te kunnen dienen voor alledaagse ethische reflectie omtrent seks(ualiteit) in een wereld van verschil. Het slaat bovendien de brug tussen het private en het publieke. Een seksuele ethiek gaat over meer dan over wat mag en niet mag, toegelaten dan wel niet (moreel en legaal) toegelaten is. Het gaat ook over wat hoort en wat niet hoort, en daardoor ook over wie 'erbij hoort' en wie niet. De notie (seksueel) burgerschap is volgens sommigen bij uitstek geschikt om een breder evaluatief en normatief platform te bieden om morele, juridische en politieke consideraties omtrent het seksuele in een samenhangend geheel te bundelen. Gert Hekma noemt het 'een brug tussen het

private en het publieke waarbij de culturele en politieke zijde van seksuele expressie op de voorgrond komt en dat gemobiliseerd wordt voor het promoten van vrije expressie van seksualiteit in een samenleving waarin diverse mensen verantwoordelijkheid kunnen opnemen voor hun seksuele leven'. Maar er is naast een bevrijdende ook een potentieel 'bewarende' om niet te zeggen conservatieve 'payload' verbonden aan de notie seksueel burgerschap.

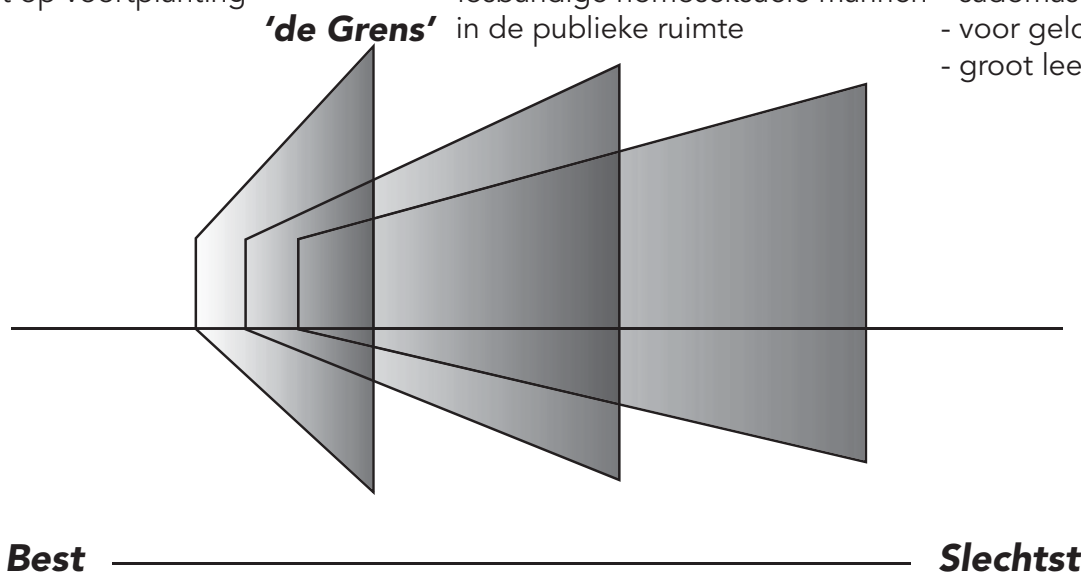
T.H. Marshall onderscheidde in de vijftiger jaren civiel, politiek, en sociaal burgerschap. Hij meende dat binnen de westerse samenlevingen deze opeenvolgend werden gerealiseerd. Sociaal burgerschap betreft de rechten om een zeker niveau van welvaart en welzijn te kunnen realiseren. Hiermee is ook het recht verbonden om te kunnen participeren in een volwaardig sociaal leven en om het leven van een 'geciviliseerd' iemand te kunnen leiden overeenkomstig met de algemene standaarden die in een samenleving gelden. 'Burgerschap' is meer dan een louter technische of juridische notie. Volwaardig burgerschap gaat ook over erkend en gerespecteerd worden binnen een gemeenschap. Het gaat over 'erbij horen'. Het is in essentie een

"For sexual dissidents, there is an obvious tension between the desire for privacy and the need to be public, while state and law must draw things into the public only to thrust them back into the (reduced) private." (David Bell)

'Goede' seks: normaal,
natuurlijk, gezond,
heilig.
- hetero
- getrouwd
- monogaam
- gericht op voortplanting
- thuis

Betwist gebied:
- ongetrouwde stellen
- losbandige hetero's
- masturbatie
- stabiele homoseksuele relaties
- lesbische vrouwen in uitgaansleven
- losbandige homoseksuele mannen

'Slechte' seks: abnormaal
onnatuurlijk, ziekelijk,
zondig, een 'uitweg'.
- travestiet
- transseksueel
- fetischist
- sadomasochist
- voor geld
- groot leeftijdsverschil

De hiërarchie van seksualiteit: van 'goede' tot 'slechte' seks. Naar Gayle Rubin (1984), bewerking door Boris van Zanten.

verhaal van inclusie, van zich opgenomen in en aanvaard voelen door een gemeenschap.

Seksualiteit in de publieke ruimte

Ook seksueel burgerschap gaat over meer dan over louter juridische erkenning en het legaal tolereren van diverse seksuele repertoires. Vandaar de aantrekkingskracht die seksueel burgerschap op velen uitoefent. Seksueel burgerschap betekent dan immers, in het verlengde van sociaal burgerschap, de mogelijkheid om volwaardig en met erkenning van en respect voor de (niet- of anders- heteronormatieve) seksuele geaardheid, identiteit of de seksuele repertoires die men belangrijk vindt, het eigen privé- en openbare leven in te richten. De inclusie van seksuele rechten in de notie burgerschap belooft een overgang mogelijk te maken van 'geduld worden' tot 'erbij horen', en dit ook in het openbaar, ook in de gedeelde publieke ruimte.

In 1998 kondigde Jeffrey Weeks deze nieuwe 'seksuele burger' aan. Hij meende dat deze seksuele burger de voorbode was van een "nieuwe politiek van intimiteit en alledaags leven". "Dit is het moment van burgerschap", stelde hij, waarbij hij verwees naar het sociale activisme gericht op het realiseren van juridische en sociale bescherming van diverse seksualiteiten en identiteiten. Maar wie zijn of haar seksuele stem wil laten horen, doet dit door zijn of haar seksualiteit publiek te manifesteren en er het recht voor op te eisen. Deze publieke transgressie is volgens Weeks een noodzakelijk aspect van seksueel burgerschap activisme. Maar hierdoor wordt ook de plaats van het seksuele gedestabiliseerd. Het recht op een (ook) private beleving van dissidente seksualiteit wordt immers opgeëist door het publiek maken

en beleven ervan. Dit is volgens Weeks een paradoxale, maar ook noodzakelijke beweging, die de situering van het seksuele op de private/publieke as grondig verandert. Dissidente seksualiteiten dringen door in het publieke leven en worden er een onderdeel van.

Wie erbij wil horen, dient zich ook naar behoren te gedragen

Erkenning en sociale in- en exclusie

Voornamelijk feministische en LGBT-groeperingen grijpen naar de notie seksueel burgerschap als hefboom tot erkenning van eigenheid en de realisatie van sociale inclusie. Maar de notie 'burgerschap' dient bijgesteld te worden vooraleer het deze seksueel-emancipatorische functie kan vervullen. Diane Richardson bijvoorbeeld formuleert een krachtige feministische kritiek op de klassieke invulling van de notie 'burgerschap'. Volgens haar bestaat er een verband tussen (traditionele invullingen van) burgerschap en de institutionalisering van heteroseksualiteit en mannelijke privileges. In vele landen worden er inderdaad rechten en beschermingen toegekend aan burgers die dissidente seksualiteiten beleven. Maar deze leveren volgens Richardson vooralsnog enkel een 'partieel burgerschap' op. Het model van burgerschap dat hierbij wordt gehanteerd, is volgens haar immers gebaseerd op een politiek van tolerantie en assimilatie. Lesbische vrouwen en homoseksuele mannen, bijvoorbeeld, worden getolereerd 'zolang ze binnen de

"To love and be loved", Gay Liberation monument in New York City. Foto: Tony Fischer (CC BY)

grenzen van het tolereerbare' blijven. Deze grenzen worden in stand gehouden op basis van de heteroseksuele versie van de publieke/private scheiding. Seksueel burgerschap loopt zo uit op een disciplinerende die uitgetekend wordt op basis van heteronormatieve krijtlijnen. Homoseksuelen worden getolereerd in de mate dat ze conformeren aan de heteroseksuele normen wat betreft relatievorming en seksualiteit. Homoseks kan, maar binnen een stabiele relatie, en niet (teveel) in het publiek. De discussie over het homohuwelijk is hiervan een mooi voorbeeld. In 1995 argumenteerde Andrew Sullivan in 'Virtually Normal' dat de legalisering van het homohuwelijk een belangrijke stap vooruit kon betekenen in de emancipatie van homoseksuelen. Het zou immers de weg effenen voor een inclusie van homoseksuelen in de samenle-

ving. Hij argumenteerde dat door het toekennen van het recht tot huwen homoseksuelen zich zouden inschrijven in een gedeeld civiel, politiek en sociaal-cultureel project. Michael Warner reageerde in zijn 'The Trouble With Normal' dat dit zou kunnen neerkomen op het pacificeren van het queer- en homo-activisme. Hierdoor zou volgens hem de deur gesloten worden voor verdere strijd inzake de sociale aanvaarding van niet-gedisciplineerde seksuele identiteiten en dissidente seksuele praktijken. De mogelijkheid van inclusie en dus van 'erbij horen' – van seksueel burgerschap met andere woorden – komt in vele gevallen met een prijskaartje: dat van de responsabilisering. In de meeste gevallen betekent dit een disciplinerende naar het model van heteronormativiteit, soms zelfs getransformeerd tot homonormativiteit.

Perversiteit?

David Bell heeft het in dit verband over de 'citizen-pervert'. Het moment van transgressie (Weeks) is belangrijk om gehoord te worden. Maar hoeveel dissidente seksualiteit, zo vraagt hij zich af, kan een gemeenschap en dus ook de publieke ruimte verdragen, laat staan tolereren? Hoe dissident en afwijkend van de norm kan een publieke seksualiteit zijn vooraleer deze de grenzen van het fatsoen en het welgevoeglijke, de uiterste rek van de 'algemene standaarden' waarbinnen sociaal burgerschap zich situeert, bruskeert en exclusie- in plaats van inclusiemechanismen het overnemen? Wat bijvoorbeeld met de 'cruiser' die publieke seks heeft, (homoseksuele) BDSMers, barebackers, de HIV geïnfecteerde, de pornograaf, klanten en providers in de seksindustrie, de prostituant en de prostituee, de biseksueel, de polyamorist, swingers, 'casual sex', eventueel zelfs de te jeugdige die seks heeft, enzovoort? En wat met queerseksuele burgers, zij die de grenzen van de identiteitspolitiek problematiseren en/of verleggen en daardoor de basis van inclusieclaims lijken te ontkennen?

Verantwoord(elijk) seksueel burgerschap

De notie van burgerschap is een evaluatief en normatief belangrijke notie. Het ideaal van (seksueel) burgerschap presenteert een mogelijke maatstaf voor evaluatie en levert een ideaal voor sociale actie. De roep om, en in sommige gevallen ook de daadwerkelijke erkenning van seksueel burgerschap, betekent uiteraard geen 'anything goes'. Er bestaat een continuüm tussen de pool van de 'goede seksuele burger', die opgenomen wordt en erbij hoort, over de minder goede seksuele burger die getolereerd wordt, naar de 'slechte seksuele burger' die als immoreel en gevaarlijk voor de samenleving wordt gezien. Deze laatste wordt gedemoniseerd en via sociale druk, het strafrecht en moraal uitengesloten. Gayle Rubins 'hiërarchie' is nog steeds actueel. In haar 'Thinking Seks' uit 1984 bracht ze de belangrijkste gebieden van onzeker- en onenigheid al mooi in kaart. De notie seksueel burgerschap houdt duidelijk een morele agenda in. Onder deze vlag worden niet enkel de grenzen van wat mag en niet mag uitgetekend, maar ook van wat hoort en behoort, en dus ook van wie erbij hoort en er niet bij hoort. Burgerschap, ook seksueel burgerschap, functioneert als normatieve en evaluatieve maatstaf. Ethici en activisten die een beroep willen doen op het inclusieve en potentieel emancipatorische effect van seksueel burgerschap houden best rekening met de mogelijk disciplinerende en responsabiliserende werking die ervan uitgaat. Dit is op zich geen probleem. Elke ethiek stelt grenzen en neemt opties op wat kan en niet kan, wat niet mag en zou moeten, wat waardevol en niet-waardevol is, wat (en wie) goed en wat (en wie) kwaad is.

Homoseks kan, maar binnen een stabiele relatie en niet in het publiek

Het gaat hier echter niet over vastgeroeste grenzen. Brenda Cossman onderzocht recent hoe fluïde en doordringbaar de grenzen van (h)erkenning en fatsoen kunnen zijn. In een recent televisiepro-

gramma 'Queer Eye for the Straight Guy' wordt bijvoorbeeld de kleding en woning van een duidelijk heteroseksuele man hersteld door een groep duidelijk homoseksuele mannen. Het is de heteroseksueel die hier wordt voorgesteld als diegene die geen aansluiting (meer) vindt met het actuele sociale en culturele leven en het zijn de homoseksuelen die hier op de barricades staan van publieke 'staging' en representatie, van stijl en respectabiliteit. Heteroseksualiteit zelf, en misschien dus ook wel heteronormativiteit, wordt hier onder druk van transgressie en aanvaarding getransformeerd. Dit gebeurt dan wel in dit geval binnen het kader van een ondertussen wijd verspreide vorm van consumen-tisme-homoseksualiteit. Iets wat misschien zelf weer een vorm van disciplineren en pacificatie kan worden genoemd... Uiteindelijk zal het project van seksueel burgerschap als emancipatorische strategie vallen of staan met de mogelijkheid een voldoende inclusief burgerschap te realiseren dat naast de rechten van rechtvaardigheid, erkenning en zelfbestemming ook solidariteit promoot met de ander in het besef en waardering van verschil.

Tom Claes (tom.claes@ugent.be) is verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap en is het hoofd van het onderzoekscentrum 'Center for Value Inquiry' (CEVI) aan de UGent. In 2010 richtte hij samen met Paul Reynolds het 'International Network for Sexual Ethics and Politics' (INSEP) op.

Literatuurselectie

- Bell, D. & J. Binnie (2000) *The Sexual Citizen: Queer Politics and Beyond*. Cambridge: Polity Press.
- Bell, D. & G. Valentine (eds) (1995) *Mapping Desires: Geographies of Sexualities*. London: Routledge.
- Cossman, B. (2007) *Sexual Citizens: The Legal and Cultural Regulation of Sex and Belonging*. Stanford: Stanford University Press.
- Evans, D. (1993) *Sexual Citizenship: The Material Construction of Sexualities*. New York: Routledge.
- Lister, R. (1997) *Citizenship: Feminist Perspectives*. London: Macmillan.
- Plummer, K. (2003) *Intimate Citizenship: Private Decisions and Public Dialogues*. Seattle & London: University of Washington Press.
- Sullivan, A. (1995) *Virtually Normal: An Argument About Homosexuality*. New York: Alfred A. Knopf.
- Warner, M. (2000) *The Trouble with Normal: Sex, Politics and the Ethics of Queer Life*. Free Press.
- Weeks, J. (2007) *The World We Have Won: The Remaking of Erotic and Intimate Life*. London & New York: Routledge.

Geografie van seksshops

Karolien Vermeiren

Het themanummer seksualiteit gaat over de relatie tussen ideeën over seksualiteit en ruimte. Een duidelijker voorbeeld dan de geografie van seksshops is moeilijk te bedenken. Als seks niet langer als taboe wordt beschouwd, zouden seksshops dat ook niet mogen zijn. Amber Martin onderzoekt de ruimtelijke verspreiding van seksshops in Groot-Brittannië en kwam daarbij tot merkwaardige bevindingen.

AGORA: Het themanummer seksualiteit onderzoekt hoe specifieke normen rond seksualiteit dominant zijn geworden in de westerse cultuur, terwijl andere seksualiteiten worden onderdrukt. Is dit ook herkenbaar in de geografie van seksshops?

Martin: In Engeland zijn seksshops inderdaad duidelijk seksueel heteronormatief georiënteerd. Het productaanbod dat op heteroklanten is gericht en de reclamebeelden met heterokoppels van erotische boetieks tonen aan dat ze sterk ingebed zijn in het heteronormatieve discours. Sommige van deze shops nemen aan dat hun klanten steeds deel uitmaken van een heteroseksueel koppel. Zo kan je bijvoorbeeld op de website van sommige shops handleidingen gebruiken waarin aan mannen wordt verteld hoe ze het beste een cadeau voor hun vrouwelijke partner kunnen vinden.

In Groot-Brittannië wordt er een onderscheid gemaakt tussen seksshops die een vergunning nodig hebben (zoals videotheken die pornografisch materiaal verhuren) en shops die dit niet nodig hebben (lingerieshops waar ook bijvoorbeeld bepaalde seksspeeltjes worden verkocht). In de seksshops met vergunning is de meerderheid van het aanbod gericht op de hetero (en voornamelijk) mannelijke klant. Ongeveer 95% van de verkochte pornografie is bedoeld voor de heteroseksuele mannelijke kijker, met slechts een klein percentage van het aanbod gericht op homo's en lesbiennes. Dit gezegd zijnde, is er ook een aantal shops in het bezit van een vergunning die meer focussen

op homoseksualiteit. Zo is er bijvoorbeeld een keten van seksshops met een vergunning in Engeland, genaamd 'Nice N Naughty', die trachten een breder spectrum van seksuele geaardheden te bedienen en daarin proberen zo volledig mogelijk te zijn. Er is zelfs een aantal seksshops dat zich uitsluitend richt op homoseksuele mannen, maar deze shops zijn enkel in Londen te vinden. Er zijn in Engeland bovendien slechts twee shops die specifiek voor lesbiennes zijn bedoeld: 'Tickled' in Brighton en 'Sh!' in Londen. Dit zijn slechts minderheden in het grote aanbod seksshops en erotische boetieks in Engeland die voornamelijk de heteronormatieve natuur van de industrie benadrukken.

AGORA: In welke mate varieert seksualiteit in seksshops volgens 'gender'? Is er een verschil in mannelijke en vrouwelijke seksualiteit, en indien ja, op welke manier?

Martin: Seksshops zijn heel erg gender gerelateerd. Mijn onderzoek toonde aan dat de meerderheid van de seksshops met vergunning sterk mannelijke consumptieruimtes zijn, gericht op mannelijke consumenten, met mannelijk personeel en producten speciaal voor mannen. Dit is in

'Traditionele' seksshop met verhullende ramen. Foto: Amber Martin

tegenstelling met seksboetieks die geen vergunning nodig hebben: zij zijn vooral gericht op vrouwen, met vrouwelijke consumenten, vrouwelijk personeel en producten speciaal voor vrouwen. Deze boetieks bezitten de vrouwelijke stereotypen zoals een roze interieur en gevel, terwijl de mannelijke georiënteerde seksshops zeer vaak blauwe gevels hebben. We zien dus hoe deze shops de stereotype tweedeling tussen mannelijk en vrouwelijk vooral versterkt. Vrouwelijkheid wordt uitgedrukt als roze, met veel tierlantijntjes en zachtheid, terwijl mannelijkheid wordt gepresenteerd in de winkelruimte als krachtig, direct en machtig. Mijn onderzoek keek ook naar de sociale opvatting over seksshops en onthulde dat seksshops en erotische boetiekjes maar moeilijk een vergunning krijgen van hun lokale bestuur als ze als feministisch worden geportretteerd. Zo blijkt dat mannelijk georiënteerde shops vaak onderworpen waren aan protest en ongerustheid, terwijl vrouwelijk georiënteerde shops gevierd werden als gericht op een protest hiertegen. Dit wijst erop dat het niet de seksuele consumptie op zich is die de vraag naar regulatie stimuleert, maar de mannelijke of vrouwelijke oriëntatie van die consumptie.

Men probeert af te komen van de opvatting dat consumptie van seksproducten een beschaamde en slonzige ervaring is

AGORA: Kunt u ons vertellen wat de grootste en/of de meest opmerkelijke evoluties zijn die seksshops hebben doorgemaakt de voorbije jaren? Wat zijn de grootste verschillen tussen een seksshop uit de jaren tachtig en nu? En valt dit te linken aan veranderende normen en ideeën over seksualiteit?

Martin: In de jaren tachtig werden seksshops in het algemeen gezien als gore, slecht verlichte, achterliggende shops met enkel mannelijk cliënteel en personeel. Dit is wat ik in mijn onderzoek typeer onder de noemer 'traditionele' seksshop die vandaag de dag nog steeds bestaan. De buitenkant van deze shops wordt getypeerd door verhullende ramen en deuren, terwijl het interieur weinig of niet gedecoreerd en versierd is. In de rekken liggen harde +18 pornografische dvd's en magazines met wat seksspeeltjes en lingerie, voornamelijk bekeken door de eenzame, hetero mannelijke consument. Het verschil sinds die tijd is de ontwikkeling van meer 'upmarket' vergunde seksshops die geprobeerd hebben om dit oubollige stereotype wat op te smukken door nette, strakke en lichtere shops met professionele klantendienst aan te bieden. Een ander groot verschil is de ontwikkeling van de erotische boetieks zonder vergunning. Op die manier probeert men af te raken van de opvatting dat de consumptie van seksproducten een beschaamde en slonzige ervaring is en reflecteren ze nu een meer door de massa aanvaarde houding naar seksualiteit toe. Hoewel dus

'Upmarket' seksshop, specifiek gericht op lesbische vrouwen.
Foto: Amber Martin

zoals eerder vermeld seksshops met vergunning gericht op mannelijk cliënteel nog steeds enorm veel publiek protest te verwerken krijgen. Dit suggereert dat de consumptie van seksproducten nog steeds niet noodzakelijk meer wordt aanvaard. Het is enkel de manier waarop het wordt verpakt en gepresenteerd die het niveau van sociale aanvaarding bepaalt.

AGORA: Hoe belangrijk is ruimte om de markt van seksshops te begrijpen? Op welke manier is de ruimtelijke verdeling van seksshops belangrijk om de geografie ervan te begrijpen?

Martin: Geografie speelt een cruciale rol in het bestuderen van de sekshoppindustrie. Heel belangrijk is de manier waarop de consumptie van seksproducten geografisch wordt genormaliseerd of gemarginaliseerd. Seksshops liggen ruimtelijk verdeeld over de meeste (groot) steden, alhoewel de meeste 'chique' shops enkel in Londen zijn gevestigd. Binnen de stad is locatie sterk bepalend. Seksshops met vergunning worden door lokale overheden gedwongen om zich in de achterstegen van de stad te lokaliseren, terwijl erotische boetieks vrij zijn om zich te vestigen in de hoofdstraten van het centrum. Deze geografische marginalisatie van seksshops en het normaliseren van erotische boetieks tonen aan dat veel afhangt van hoe seks wordt gepresenteerd. De niet-modieuze en slonzige seksshops worden naar de achterstegen verdrongen en de trendy, modieuze erotische boetiekjes worden wel sociaal aanvaard op de populairste winkellocaties.

Amber Martin (lgxam12@nottingham.ac.uk) werkt als doctoraatsstudente aan de Universiteit van Nottingham, aan de "School of Geography". Haar onderzoek is gericht op de geografie van seksualiteit. Karolien Vermeiren (karolien.vermeiren@ees.kuleuven.be) werkt als onderzoekster sociale geografie aan de afdeling geografie van de Universiteit Leuven en is redacteur van AGORA.

Mode, fotografie en de man

Dirk Reynders

Drie naakte voetballers stonden op de affiche voor een expo in Wenen, een tentoonstelling over mannelijk naakt in de kunst tussen 1800 en nu. Stonden, want de affiche werd gecensureerd. Mannelijk naakt in de openbare ruimte: het blijkt geen vanzelfsprekendheid. Of wel?

Mannelijk naakt is een stuk minder gangbaar dan vrouwelijk naakt in de hedendaagse media. De Griekse beschaving was de laatste waarin mannelijk naakt als een vanzelfsprekendheid werd beschouwd. Hier was volgens puur esthetische maatstaven een welgevormde jongen mooier dan een goedgebouwd meisje. Nu geldt bij mannelijk naakt dat het pornografisch materiaal is, bedoeld voor en gemaakt door mannen. Naakte performances van mannen worden dan ook vlug geassocieerd met homoseksualiteit. Vrouwenbladen daarentegen staan vaak vol met foto's van prachtige, halfnaakte vrouwen zoals Kate Moss, zonder dat er een lesbisch label aan wordt gehangen. Toch is er een opkomst van mannelijk naakt in de media en de openbare ruimte merkbaar, zij het dan een heel specifieke vorm. Mannen worden meer en meer beschouwd als objecten van begeerte, een rol die vrouwen al enkele decennia innemen.

Mannelijkheid

Mannelijke lichamen zijn niet enkel het object van spektakel. In de meeste presentaties zijn het spectaculaire objecten die de cultuur van het ideale mannelijke lichaam en dus ook van mannelijkheid lijken te definiëren. De traditionele presentaties van actief, sadistisch en verlangend, hebben plaatsgemaakt voor visuele beelden met mannelijke lichamen die passief, masochistisch en gewild zijn. Het zijn lichamen die iets vrouwelijks hebben. Narcisme, het verlangen om gewild te zijn, werd eerst beschouwd als een vrouwelijke eigenschap, maar wordt in de hedendaagse populaire cultuur steeds meer geassocieerd met mannen. Er kunnen onder andere vier redenen worden

aangehaald als verklaring voor de toename van deze voorstelling van het mannelijke lichaam in populaire cultuur.

Vrouwelijk plezier

De eerste reden is gerelateerd aan de veranderde positie van de vrouw de laatste tientallen jaren. Deze verandering heeft niet enkel te maken met gelijkwaardigheid, maar ook met de aanwezigheid in de publieke sfeer. De presentatie van het vrouwelijk lichaam was vanzelfsprekend. Historisch gezien werd de presentatie van dat lichaam gebruikt voor de consumptie door de man. Men kan stellen dat de volledige 'glamourizing' van het mannelijk lichaam tegenwoordig ook een vorm is om het verlangen van de vrouw naar visueel plezier te bevredigen. De verklaring hiervoor is eenvoudig: het komt voort uit de trend van het kapitalisme om alles als verkoopbaar object op de markt te brengen. Men gaat niet langer enkel vanuit de positie van de man commercieel denken en vrouwen voorstellen als lustobject. Men denkt nu ook aan het visuele plezier voor de vrouw waardoor men mannen voorstelt als gewild door vrouwen.

Mode en reclame worden tegenwoordig overspoeld met fantastische foto's van mannen

Veranderende werkpatronen

Een tweede verklaring is de verandering van de werkpatronen sinds de jaren zeventig. De gelijke werkmogelijkheden voor vrouwen, waaronder ook in de harde sector, en het toenemende belang van technologische eigenschappen en 'managing skills', hebben ervoor gezorgd dat mannen niet langer alleen de kostwinners zijn. Het mannelijk lichaam

Drie naakte voetballers in een werk getiteld 'Vive la France' van Pierre et Gilles. Op de affiche voor een expo over mannelijk naakt in Wenen werd deze foto gecensureerd (beeld verkregen via www.modernism.ro).

wordt dus leesbaar in termen van zijn status als werknemer, een status die wordt bepaald door de conditie van het lichaam, alsook door de entourage zoals kleding, juwelen, locatie, etcetera. In deze context wordt het mannelijk lichaam gezien als een manier om weerstand te bieden tegen de afnemende macht van de man en dit via performances van 'mannelijkheid'. Mannen verliezen aan macht en compenseren dat met hun lichaam.

Homo-erotiek

Een volgende verklaring van de explosieve toename van beelden van het mannelijk lichaam in populaire cultuur kan worden gevonden in de versterking van de positie van homoseksuelen, van de gaysubcultuur en vooral in het ontstaan van de 'queertheorie' en de bijhorende manieren van 'queer' lezen en zien. De gespierde, jonge, mannelijke vorm heeft het homoseksuele verlangen gedomineerd in de klassieke Griekse stroming, evenals de renaissancistische voorstelling van het mannelijk lichaam en ook de negentiende-eeuwse homoseksuele noties van de perfecte mannelijke vorm en het bewustzijn van de fysieke cultuur. Deze specifieke voorstelling van het mannelijke lichaam heeft gezorgd voor de ontwikkeling van een meer zichtbare gaysubcultuur en het vermarkten van deze vorm van mannelijkheid. Dit was oorspronkelijk enkel bedoeld voor de homoseksuele man, maar is door de opkomst in de populaire cultuur een breder publiek beginnen te bereiken. Hierdoor zijn bepaalde homofobe angsten door heteroseksuelen verzwakt: de heteroman ziet het homoseksuele lichaam als 'mannelijker'. Ironisch genoeg is het gevolg ervan dat men het ideale mannelijke lichaam wil creëren en zo gewild te zijn door iedereen, onafhankelijk van iemands seksuele voorkeur. In dit meer queer maken van zowel het mannelijke

lichaam als van de 'male gaze' wordt het mannelijk lichaam beschouwd als object van verlangen. Het is dit verlangen dat soms nog angsten veroorzaakt bij de heteroman en daarom vaak nog een taboe en dus onbesproken blijft.

Gezondheid

De laatste verklaring is gelinkt aan de status van gezondheid. Het mannelijke lichaam is niet enkel een object van verlangen, maar ook een teken van gezondheid. De associatie van het lichaam met gezondheid maakt ook steeds meer deel uit van (populaire) cultuur. De druk die mannen ervaren om aantrekkelijk te zijn en een geïdealiseerd lichaamstype na te streven (slank en gespierd), wordt steeds belangrijker. De duidelijk omlinjende buikspieren (de 'sixpack') en de V-vormige blik van de Griekse standbeelden zijn kenmerken van het ideale mannelijke lichaamstype. Dieet en beweging (fitness) zijn noodzakelijk om zo'n lichaam te krijgen en te behouden. Dit leidt tot het fenomeen dat er bij jongens een grote toename is van anorexia. Men heeft er zelfs een naam voor: 'thinspo boys'. Nochtans is het belangrijk om aan te stippen dat gemiddeld gezien zowel homoseksuele als heteroseksuele mannen ongeveer even ontevreden zijn met hun lichaam. Net zoals bij meisjes en vrouwen is de tendens om zich te vergelijken met een ideaalbeeld aanwezig en dit brengt onzekerheid met zich mee.

Authenticiteit en suggestie

Het is duidelijk dat er een toename is van representaties van mannen in de populaire cultuur. Toch is het opvallend dat slechts bepaalde vormen van naaktheid voorkomen, terwijl andere worden verborgen of gecensureerd. Mode en reclame worden tegenwoordig overspoeld met

Afbeeldingen in Coitus Magazine. © Coitus Magazine

fantastische foto's van mannen. Maar wat is de macht van deze foto's? De verbazingwekkende modefoto's van bijvoorbeeld Steven Klein en Steven Meisel zijn natuurlijk een ideaal voorbeeld. Hun foto's roepen niet alleen de kwestie van realisme op, maar voor vele kijkers ook het 'echte'. De fascinatie voor het 'echte' is te wijten aan de mogelijkheid om onze herinneringen te creëren. Dit creëert een hechte relatie met het dagelijks leven of met het intieme ervan. Deze intimiteit en het gevoel van het 'echte', veroorzaakt door foto's, en bijvoorbeeld niet bij schilderijen, brengt ons tot de vraag: wat moet zichtbaar zijn en wat moet verborgen worden in het beeld van een man? Belangrijk bij modefoto's is de sociale en seksuele context. Eén van de elementen van deze beelden is dat ze ons doen denken aan de manieren van omarmen: niet letterlijk mannen aanraken, maar narratief het beeld vormgeven in een verhaal over mannen in interactie met elkaar. Deze beelden zijn dus een combinatie van enerzijds de evocatie van gezondheid van het lichaam zelf en anderzijds van het mentaal samenbrengen van lichamen, en misschien zelfs van liefde en haat, lust en wreedheid. De blik van de mannen is zacht en uitnodigend, wie kan vertellen waar één lichaam mentaal eindigt en een andere begint? De grenzen van dat soort beelden zijn erotisch; erotiek wordt vaak gecontroleerd door narcisme.

Ook de filmwereld heeft nog altijd een probleem met mannelijk naakt

Portretten zijn zeer reflecterend, niet alleen voor de maker en het onderwerp, maar ook voor de kijker. Hoe kraken of maken ze dan onze identiteit? Willen we weten wie we zijn of willen we ons identificeren met het subject als we kijken naar dergelijke foto's? De kijker is

daardoor vaak gekweld met de vraag: wat maakt een man mannelijk? De subjecten in de foto's zijn bevroren als passieve objecten van de blik van mannen en vrouwen. Vroeger werden mannen geportretteerd op een actieve wijze, gezien als werkers of als helden. Nieuw voor dit tijdperk is dat mannen worden geportretteerd als passieve, kwetsbare, poserende objecten van spektakel. Dit is een weerspiegeling van de hedendaagse cultuur waar de man eerder zacht, gefragmenteerd, gecontextualiseerd, bezeten, blootgesteld en teder is. Hierdoor is er ook een verschuiving in wat wordt afgebeeld en volgt de trend de representaties van vrouwen. Zij worden meestal herleid tot een bil, een borst of pruilende lippen. De parallele obsessie kan worden gevonden in mannelijke cultuur met onmiskenbare overgewaardeerd lichaamsdelen. Deze versnippering in delen van het lichaam is zelfs gelinkt aan de idee van de mannelijke, de vrouwelijke of de homoblik die een verleidelijk effect heeft. Deze foto's leiden de gedachten tot het innerlijke van het lichaam. Waar het vroeger bij mannen vaak ging om de grootte van de fallus, gaat het nu veel meer over de esthetiek van het hele lichaam. De reden voor het gebruik van jongensachtige, 'gayish', 'twinkish' mannelijke lichamen bevrijdt het van zijn verplicht fallische totaliteit; potentie is bijgevolg vrijgegeven in de lichaamsaesthetiek. De perfecte vertegenwoordiging van het lichaam maakt het kijken menselijk en sterfelijkheid creëert bij de kijker het bewustzijn van de zwakte of breekbaarheid van het vlees. Daarnaast is het gebruik van kleding in de modefoto's en de bedekking van sommige lichaamsdelen ook suggestief voor de geest van de kijker. Het belangrijkste van het gebruik van mannen als esthetische en suggestieve objecten, mooi of erotisch, is het plezier van het kijken naar dat soort beelden. Het is aan de kijker om over het doel van dergelijke foto's na te denken.

Vele contradicties

De presentatie van de man is echter alles behalve objectief. Aan de ene kant blijft het clichébeeld van de sterke man overeind: hij wordt

machting, fors en atletisch afgebeeld en indien naakt, ligt de focus enkel op de lichaamsbouw (spiermassa, sixpack, etcetera). Maar aan de andere kant blijft een 'full frontal' shot eerder een rariteit. Ook de filmwereld (vooral Hollywood) heeft nog altijd een probleem met mannelijk naakt. In de reclame daarentegen is dit beeld sterker vertegenwoordigd, al dan niet in een lichtversie afhankelijk van het product. Het probleem met het manbeeld in de hedendaagse beeldcultuur ligt bij de mannen zelf. Een naakte man stelt zich kwetsbaar op. Hij neemt door zichzelf naakt te tonen dezelfde positie in die tot heden aan de vrouw besteed was. Hij laat zich keuren en beoordelen. Een andere oorzaak voor het weerhouden van bijvoorbeeld 'mannelijk naakt' uit de beeldcultuur is vermoedelijk het feit dat deze wereld nog steeds door mannen wordt gedomineerd. Voor veel mannen blijft mannelijkheid gelinkt aan de grootte van het geslachtsdeel.

Publieke ruimte niet vrij

Dat de affiche voor de expo in Wenen werd gecensureerd, terwijl de afbeeldingen binnen het museum behouden mochten blijven, wijst ook op een andere tegenstelling: het verschil in ruimte. De openbare ruimte is van iedereen en dus ook van (gezinnen met) kinderen. Hierdoor hebben velen het idee dat ze de keuze niet hebben om te ontsnappen aan dit soort beelden. Het 'echte' – en weinig suggestieve – van de foto in combinatie met het feit dat het om mannelijk naakt ging, maakte dat voor vele voorbijgangers de grens was overschreden. Mannelijk naakt: het is dus nog steeds geen evidentie.

Dirk Reynders (dirk.reynders@khl.be) is doctor in de visuele communicatie. Hij werkt momenteel als docent aan de KHLim op de faculteit Media, Kunst en Design.

Literatuurselectie

- Anderson, A., C. Leigh, C. Eigh, & T. Holbrook, (2000) *Making Weight: Men's Conflicts with Food, Weight, Shape & Appearance*. Carlsbad, CA: Gurze Books.
- Davidson, G. (2012) *Queer Commodities: Contemporary US Fiction, Consumer Capitalism, and Gay and Lesbian Subcultures*. American Literature Readings in the 21st Century). New York: Palgrave Macmillan.
- Dotsen, E. (1999) *Behold the Man: The Hype and Selling of Male Beauty in Media and Culture*. Londen: Routledge.
- Simpson, M. (1994) *Male Impersonators: Men Performing Masculinity*. Londen: Routledge.
- Sullivan, N. (2003) *A critical introduction to queer theory*. Melbourne: Circa Books.
- Thompson, M. (1999) *Gay Body: A Journey Through Shadow To Self*. Londen: Stonewall Inn Editions.

Mannelijk naakt in de openbare ruimte: soms op onverwachte plaatsen, zoals hier op de universiteitscampus in Heverlee van de KU Leuven. Foto: Tim Devos

Homo's nemen de wijk

Emiel Maliepaard

De wenselijkheid van 'homowijken' staat in binnen- en buitenland stevig ter discussie: wijken met een concentratie van (woon)voorzieningen voor homoseksuele mannen en vrouwen. Via een mix van theorie en persoonlijke ervaringen wordt dit herboren fenomeen aan een kritische analyse onderworpen.

Sinds de jaren tachtig heeft zich binnen de sociologie en sociale geografie een onderzoeksveld ontwikkeld dat men de 'geografie van seksualiteit' noemt. In de opstartende fase van dit onderzoeksveld lag de nadruk voornamelijk op het bestaan van zogenoemde 'gay and lesbian neighbourhoods': wijken met een grote clustering van homovoorzieningen zoals homoclubs, hotels en sauna's. In een Amerikaanse context is er vaak ook sprake van residentiële clustering, zoals de wijk West Hollywood in Los Angeles en het beroemde Castrodistrict in San Francisco. Binnen de ruimtelijke ordening van begin 21ste eeuw is men zich nu ook meer bewust geworden dat ook seksuele anderen (lees: niet-heteroseksuelen) aandacht verdienen. Hoewel het 'gaybourhood'-onderzoek vooral een Anglo-Amerikaanse dominantie kent, zijn er ook voor het Nederlandse en Vlaamse beleidsdiscours belangrijke lessen te leren.

Geschiedenis en ruimtelijk belang

De bekendste homowijk is ongetwijfeld het Castrodistrict in San Francisco: een stad die in de jaren zestig en zeventig veel artistieke, creatieve, 'open minded' mensen aantrok. Onder hen waren veel LHBT'ers (lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, trans). De meesten zochten hun heil in het Castrodistrict, een paar aaneengrenzende straten, waar niet alleen veel homoseksuelen woonden, maar ook een groot aantal homoclubs, sauna's en homogeoriënteerde winkels te vinden waren. Veel homoseksuelen kwamen naar de wijk om veilig een homoseksuele levensstijl te kunnen leven, alhoewel politie en burgers nog geregeld zorgden voor gewelddadige situaties. Belangrijk was ook

de symbolische functie van de wijk, namelijk het samenleven met andere homoseksuelen in de wijk en het 'anders zijn' vieren. Voorbeelden hiervan zijn de jaarlijkse 'Gay and Lesbian Prides' in het Castrodistrict, evenals een groot aantal andere activiteiten voor de homoseksuele buurtbewoners. Deze symbolische functie wordt versterkt door een fysieke afscheiding van de heteroseksuele wereld of beter gezegd een heteronormatieve wereld: een wereld waarin bepaalde heteroseksuele normen en waarden de boventoon voeren, zoals monogamie, het gezin als standaard (man, vrouw, kinderen) en natuurlijk de heteroseksuele relatie en bijbehorende intimiteiten.

Symbolische functie van de wijk: het samenleven met andere homoseksuelen en het 'anders zijn' vieren

Het Castrodistrict is ook een belangrijk politiek instrument geweest om de homorechten te verbeteren. De ruimtelijke concentratie van niet-heteroseksuelen bood een voedingsbodem voor activisme en een brede sociale beweging voor minderheidsrechten. Denk daarbij aan de vele demonstraties in de jaren zestig en zeventig, maar ook aan het saamhorigheidsgevoel en de gezamenlijke strijd voor erkenning tijdens de aidsepidemie die Castro in de jaren tachtig hard trof. Wie de film 'Harvey Milk' heeft gezien – een echte aanrader – kent ook een ander politiek belang. Het electoraal systeem in de VS is gebaseerd op verkiezingen per district en dat betekent dat een significante homoseksuele populatie binnen een district kon leiden tot een uitverkiezing van een homoseksueel in de gemeenteraad. Harvey Milk, een Amerikaanse winkelier die als homoactivist de plaatselijke politiek wilde veroveren, is dit uiteindelijk ook gelukt. De film laat de lange weg zien tot zijn verkiezing waarbij hij de homoseksuele bewoners mobiliseerde om op

*Traditiegetrouw vindt op 'World Aids Day' (1 december) bij dit monument een collectieve herdenking plaats van de aidsslachtoffers van Brighton & Hove.
Foto: Dominic Alves*

hem te stemmen. Helaas laat de film ook zien dat hij zijn ideeën nooit heeft kunnen uitvoeren: hij werd vermoord.

Ontwikkeling van homowijken

Vanuit een historisch-planologische benadering komen andere aspecten naar voren. Dit hangt wellicht voor een deel samen met de Anglo-Amerikaanse lokale systemen van ruimtelijke ordening, maar studies tonen aan dat homowijken over het algemeen spontaan ontstaan. Het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten kennen een meer liberale traditie van ruimtelijke ordening met een kleine rol voor de overheid in de ruimtelijke indeling van de stad en de woningmarkt. De 'spontane' ontwikkeling van residentiële concentraties is hier mede een gevolg van, namelijk dat homoseksuelen – mede door hun relatief lage inkomens ten opzichte van heteroseksuelen – afhankelijk zijn van relatief goedkope huizenprijzen. Residentiële concentraties van homoseksuelen zijn dan ook vooral te vinden in marginale wijken met lage huurprijzen. Dit geldt nog meer voor lesbische vrouwen die vanwege het vrouw zijn een significant lager inkomen hebben. Wijken waar homoseksuelen zich vestigen ondergaan vaak vormen van gentrification waarbij woningen worden betrokken en verbeterd en winkels, (homo)clubs en cafés zich vestigen. Een recente evaluatie van de homowijk 'Le Malais' in Parijs laat zien wat eerdere studies eveneens aantonen: door formele en informele netwerken komen er meer homoseksuelen richting de homowijk en ontstaan er meer en meer voorzieningen gericht op homoseksuelen. Zo'n voorbeeld van een

informeel netwerk is een lesbische vrouw die een huis heeft gekocht en opgeknapt en kamers verhuurt aan andere lesbische vrouwen. Deze dynamiek en verbeterde leefomgeving zorgt ervoor dat een nieuwe golf van gentrification optreedt, met als gevolg dat veel homoseksuelen door de hogere huurprijzen een ander heenkomen zoeken, buiten de homowijk. Ondanks deze dynamiek in de ontwikkeling van homowijken concludeert de evaluatie van 'Le Malais' dat homowijken belangrijk zijn en blijven voor homoseksuelen.

Brighton: belang voor homogemeenschap

Brighton & Hove is een middelgrote stad die bekend staat als de 'Gay Capital of Britain'. In deze stad ligt de wijk Kemptown met een groot aantal cafés, clubs, winkels, sauna's, seksshops en hotels waarbij de marketingfocus vooral op de homoseksuele man en vrouw ligt. Er is een verscheidenheid aan homospecifieke voorzieningen, maar geen specifieke woonconcentratie van LHBT'ers. Gedurende mijn verblijf in Brighton speelde, net als in Amsterdam, ook daar de discussie over het versterken van de positie van Brighton als homohoofdstad door het stimuleren van een residentiële cluster. Het gevolg laat zich raden: hevige discussies op lokale homosites over de wenselijkheid van een homowijk.

De wens om Kemptown officieel tot 'gay village' te kronen – in navolging van Liverpool waar het stadsbestuur al officieel een homowijk heeft erkend – leidde tot veel reacties onder LHBT'ers, onder andere figuren uit lokale media, activisten en natuurlijk de burgerij. De

St. James Street, de ader van Kemptown in Brighton & Hove, tijdens de Brighton Pride 2011. Foto: Emiel Maliepaard

eindredacteur van 'GScene', het lokale homotijdschrift en initiator van de discussie, noemde vooral het economisch voordeel van een officiële status voor Kemptown als 'gay village': toerisme. Dit economisch motief speelt ook een belangrijke rol in de ontwikkeling van 'Le Malais', de Parijse homowijk. Lokale ondernemers en huiseigenaren denken veel geld te verdienen aan een 'pink economy' (winkels, uitgaan, toerisme).

Deze economische motieven staan in contrast met meer principiële kwesties, zoals de wens van veel homoactivisten voor meer integratie in de zogenoemde heteronormatief georiënteerde samenleving. Zij zien een fysieke scheiding van homoseksuelen en heteroseksuelen als een onwenselijke situatie, met name omdat dan de interactie tussen seksuele geaardheden zal afnemen en daarmee ook de zichtbaarheid van homoseksuelen in de samenleving als geheel. Deze discussie kan verder worden verrijkt met de bovengenoemde sociale, symbolische en politieke functie van een homowijk die ook meehelpt aan de acceptatie van homoseksuelen. In de 'Gay Capital of Britain' zullen deze echter minder een rol spelen, evenals in het huidige Amsterdam.

Eigen ervaringen

Gedurende mijn verblijf in Brighton heb ik gewoond, gewerkt en mijn vrije tijd besteed in Kemptown. Het is een wijk met veel homovoorzieningen, waarbij op 'World Aids Day' collectief de slachtoffers worden herdacht van de aidsepidemie die haar sporen heeft achtergelaten in Brighton. Het is een wijk waar een kledingwinkel bestaat (de 'Sussex Beacon') die haar winst afstaat aan een opvanghuis voor terminale aidspatiënten. Dit opvanghuis staat ook in de wijk. Kemptown is ook de wijk waar het uitgaansleven heel geconcentreerd is en gay clubs, sauna's en kroegen naast elkaar bestaan. Gedurende de vele uitgaansavonden lieten we het vaak niet bij die ene kroeg waar op donderdagavond

drank 1,50 pond (ca. €1,80) kostte. Later op de avond gingen we naar het volgend café om nog een shotje te halen voordat we naar een nachtclub gingen. Tussendoor doken we nog even een ander homocafé in om karaoke te zingen en nog meer goedkope drank te halen. Het is ook een wijk waar LHBT'ers hand in hand over straat kunnen lopen en affectie kunnen tonen zonder raar aangekeken te worden. De wijk waar we 's zomers lekker naar het strand gaan en genieten van de zee, de zon en gezelschap. Kortom, wonen in een wijk met gemeenschapsgevoel, verantwoordelijkheidsgevoel voor haar bezoekers en inwoners en een grote nabijheid van uitgaansgelegenheden. Bovendien brengt de jaarlijkse 'Brighton Pride' de wijk tot leven als 'gaybourhood': homoseksuelen en lesbiennes zichtbaar op straat, zij lopen hand in hand en tonen intimiteit, alle LHBT voorzieningen zijn open, extra regenboogvlaggen worden opgehangen en een grote menigte verzameld zich op St. James Street, de spreekwoordelijke ader van de wijk.

Seksuele oriëntatie is niet alomvattend en allesbepalend voor iemands alledaagse leven

Natuurlijk was ik lang niet altijd in Kemptown te vinden, zoals overdag wanneer ik werkte op de Universiteit van Brighton, buiten Kemptown, of als ik 's avonds naar activiteiten ging bij vrienden of in kroegen buiten de wijk. Word je dan raar aangekeken als je met een groep homo's over straat loopt of in het café bent? Zelden. Het punt is hier vooral dat activiteitenpatronen niet binnen een wijk zijn gevestigd,

maar dat activiteitenpatronen doorlopen via werk, scholen, organisaties, vrienden en internet. De wijk is niet de plaats waar alles gebeurt. De LHBT-organisatie van de Universiteit van Sussex hield het grootste deel van haar activiteiten op de campus, evenals de LHBT-organisatie van mijn universiteit. Daarnaast zijn lang niet alle LHBT-organisaties gevestigd in Kemptown. Een groot deel vindt ook plaats in andere wijken van Brighton & Hove. Daarmee wil ik voornamelijk zeggen dat ten eerste van een complete scheiding ook geen sprake is en ten tweede dat men in beleid dient te kijken naar andere publieke en semipublieke ruimten waar LHBT'ers in socialiseren, werken, lopen, fietsen, studeren etcetera. Een zeer belangrijk punt dat nog weleens wordt vergeten, is dat een seksuele oriëntatie niet alomvattend is en allesbepalend voor iemands alledaagse leven. Een verscheidenheid aan andere facetten (zoals levensstijl, hobby's en interesses) speelt ook een belangrijke rol in de invulling van alledaagse levens. Kortom, weer een punt dat aangeeft dat er van een complete scheiding geen sprake is en zelfs dat deze scheiding kunstmatig wordt gemaakt.

Homo's nemen de wijk?

Binnen de academische wereld, maar zeker ook in de beleidswereld, gaat men vaak uit van de veronderstelling dat wanneer verschillende (etnische, sociale, seksuele) identiteiten en levensstijlen elkaar ontmoeten er sprake is van het opbouwen van wederzijds begrip. Deze assumptie, hoewel niet bewezen, stimuleert positieve interactie tussen verschillende groeperingen en daarmee de integratie. Vanuit deze veronderstelling zou men kunnen denken dat een homowijk niet wenselijk is. Zoals gezegd vindt echter het grootste deel van het alledaagse leven plaats buiten de woonwijk: de werkvloer, school,

sportclub, openbaar vervoer etcetera. Interacties tussen mensen van verscheidene seksuele oriëntaties zullen altijd blijven bestaan. Natuurlijk is het van belang dat mensen een goed woongenot en veilige leefomgeving hebben, maar een wijk is niet een afgebakend fenomeen. Naast het feit dat LHBT'ers buiten zo'n wijk verblijven voor verschillende doeleinden, zullen ook heteroseksuelen de wijk bezoeken voor een verscheidenheid aan redenen. Denk aan werk, consumptie in winkels, cafés en nachtleven of bijvoorbeeld om te socialiseren met (LHBT) vrienden en kennissen.

Tot slot: wijken zijn nooit af, maar altijd in beweging. De spontane ontwikkeling en beperkte houdbaarheid van homowijken – met uitzondering van Castro – laat dit goed zien. Belangrijk is daarom niet te kijken naar de wijken als onderzoekspopulatie, maar naar een menselijke doelgroep: de LHBT'er. Om te eindigen met een persoonlijke noot zou ruimtelijke planning geen top-downbeleid voor LHBT'ers moeten ontwerpen, maar juist LHBT'ers actief moeten betrekken in het ontwerp van ruimtelijk beleid.

Emiel Maliepaard (emiel_maliepaard@hotmail.com) voltooide de Research Master in Human Geography and Planning aan de Universiteit Utrecht en is met name geïnteresseerd in sociale en culturele geografieën van het alledaagse leven in stedelijke omgevingen. Dit artikel is tot stand gekomen via een Visiting Student Fellowship aan de University of Brighton.

Literatuurselectie

- Forsyth, A. (2001) Sexuality and space: Nonconformist populations and planning practice. *Journal of Planning Literature* 15, nr. 3, pp.354-358.
- Myslik, E. (1996) Renegotiating the Social/Sexual Identities of Places: Gay Communities As Safe Havens or Sites of Resistance? In: N. Duncan (Ed.) *Bodyspace: Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*. London: Routledge.
- Rothenberg, T. (1995) 'And she told two friends': Lesbians creating urban social space. In: D. Bell & G. Valentine (Eds) *Mapping Desire: Geographies of Sexuality*. London: Routledge.
- Sibalis, M. (2004) Urban space and homosexuality: The example of the Marais, Paris' 'Gay ghetto'. *Urban Studies* 41, nr. 9, pp.1739-1758.
- Valentine, G. (2008) Living with difference: Reflections on geographies of encounter. *Progress in Human Geography* 32, nr. 3, pp.323-337.
- Zebracki, M. & E. Maliepaard (2012) Amsterdam Gay Capital af. *Geografie* 21, nr. 1, pp.24-25.

The Castro District in San Francisco: de eerste en grootste 'gaybourhood' van de Verenigde Staten staat nog altijd symbool voor internationale homobewegingen. Foto: Martin Zebracki

Visibiliteit van zwarte gays in Brussel

Koéssan Gabiam

Hoewel Brussel een bruisende stad is met een diversiteit aan culturen, blijven zwarte gays en biseksuelen vrij onzichtbaar in het stedelijk landschap. Toch zijn er recentelijk enkele opmerkelijke veranderingen waar te nemen.

Sinds eind jaren 2000 is er in Brussel een nieuw fenomeen van toenemende visibiliteit van zwarte homo- en biseksuelen in de gay-wijk. Hoewel deze visibiliteit varieert in de loop van het jaar, maakt ze een nieuwe factor uit in het Brusselse gaylandschap. En dan vooral in de uitgaansplaatsen van deze scene en op de 'Belgian prides', de fiere optochten van de LGBTQI (lesbiennes, gays, biseksuelen, transseksuelen, queer en intersex). Deze nieuwe zichtbaarheid intrigeert de onderzoeker en auteur van dit artikel. Is dit de zichtbare kant van een hele zwarte gayscene in Brussel? Biedt deze visibiliteit een mogelijkheid voor zwarte gays en biseksuelen om te integreren in de Brusselse realiteit?

Intersectionele minderheden

De studie van seksuele minderheden staat in Europa zowel epistemologisch als methodologisch nog maar in de kinderschoenen. Wanneer de auteur dan een onderzoek instelt naar een minderheid in een minderheid, begeeft hij zich op onverkende paden. Uitgewerkte en bevestigde methoden en bronnen ontbreken. Er rest de onderzoeker niets anders dan deze zelf uit te zoeken en in alle wetenschappelijke openheid op de tafel te leggen. Op zijn zoektocht naar zwarte gays en biseksuelen in Brussel en hun stedelijke praktijk wil de onderzoeker in de eerste plaats exploratief en kwalitatief te werk gaan in en rond de plaatsen waar deze aanwezigheid zichtbaar wordt.

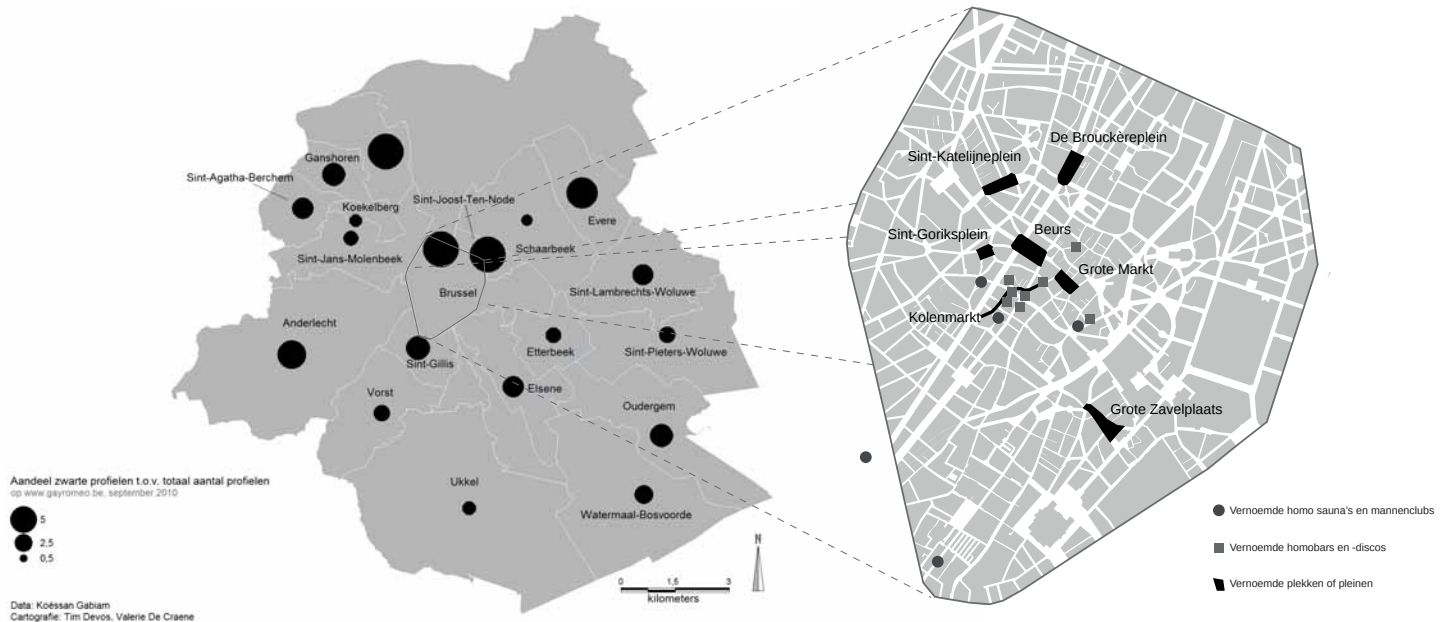
Maar toch mag hij een andere bron van informatie niet verwaarlozen die hem een beeld kan opleveren over het aandeel van dit milieu in de totale scene. Het internet oefent, zoals vele recente studies hebben aangetoond, een belangrijke aantrekkingskracht uit op gays. De snelle

ontwikkeling van het internet als communicatiemedium via chatrooms en sociale netwerksites is in zekere mate te danken aan haar capaciteit om ruimtelijke, leeftijdsgebonden, economische en etnische barrières te overwinnen. Er heerst immers anonimiteit en het staat eenieder vrij de parameters van zijn profiel te bepalen. Voor gays speelt ook de vrees voor negatieve sociale gevolgen veel minder of nauwelijks een rol in de virtuele wereld. Zeker sinds de toenemende specialisatie van chatrooms naar locatie of naar oogmerk van de contacten, laat het internet toe dat leden van seksuele minderheden makkelijk en in alle discretie met elkaar in contact kunnen komen. Deze vaststelling gaat zeker op voor intersectionele minderheden, zoals zwarte gays en biseksuelen, die hun seksuele geaardheid niet in familiale kring kunnen beleven en zich ook niet geaccepteerd voelen in het blanke homomilieu. Voor hen werken deze specifieke virtuele ruimtes, waar een minderheid plots een meerderheid wordt, demarginaliserend en 'empowerend'.

Het internet oefent een belangrijke aantrekkingskracht uit op gays

Ontmoetingsplaatsen

Ook Brusselse zwarte gays en biseksuelen blijken actief gebruik te maken van de mogelijkheden van het internet als communicatiekanaal. De onderzoeker stelde een kwantitatief onderzoek in naar de gebruikersprofielen op één van vele ontmoetingssites ('GayRomeo'). Deze site werd gekozen, omdat hij gedetailleerde zoekfuncties bevat die het mogelijk maken te selecteren op basis van bijvoorbeeld leeftijd, lokalisatie en type (Kaukasisch, Zwart-Afrikaans, Arabisch, Aziatisch, etcetera). Ook werd deze site gekozen omdat hij meer resultaten opleverde dan andere sites, zoals Gaydar.be of Gay.eu. Op deze laatste konden bijvoorbeeld voor Brussel in augustus 2012 maar drie zwarte

Zwarte gays in kaart: virtueel en stedelijk ruimtegebruik in Brussel.

gays of biseksuelen worden geïdentificeerd, terwijl dezelfde zoektocht bij GayRomeo in september 2010 248 profielen opleverde.

Gezien dit aanzienlijke aantal profielen, vormen de gegevens uit cyberspace een goede basis voor analyse. Maar daar de onderzoeker ook zicht tracht te krijgen op de stedelijke praktijken van deze gays en biseksuelen, moet dit werk worden aangevuld en verdiept middels een kwalitatieve bevraging.

Daarom nam de onderzoeker ook een enquête af bij zwarte gays en biseksuelen, de eerste in zijn soort in België. Grote uitdagingen waren hierbij zowel het opsporen van het doelpubliek als het verkrijgen van antwoorden. Een groot deel van deze groep komt immers met zijn homo- of biseksualiteit niet uit de kast. Ondanks deze moeilijkheid waren toch 27 zwarte Brusselse gays en biseksuelen bereid deel te nemen aan deze enquête, die werd afgenomen via internet en in bars. De vragenlijst polst naar identiteit, woonplaats, mentale kaart en discriminatie op basis van zowel etniciteit als seksuele geaardheid (intersectionaliteit). Voor verdere verduidelijking werden nog diepte-interviews afgenomen van twee bereidwillige respondenten en een gay-activist. Deze kwalitatieve analyse heeft tot doel bovenstaande kwantitatieve studie te verduidelijken en moet de onderzoeker toelaten om de plaatsen van visibiliteit en stedelijke praktijken van zwarte Brusselse gays en biseksuelen op kaart te zetten.

Residentiële geografie

De informatie over residentie was niet bij iedereen beschikbaar. Wat betreft GayRomeo, konden we dit voor slechts 189 van de 248 profielen achterhalen, omdat verschillende chatters het Brussels Gewest opgeven als woonplaats zonder een specifieke gemeente te vermelden. Ook de kwalitatieve enquête leverde hieromtrent drie onbruikbare antwoorden op. De verzamelde gegevens over woonplaats werden herverdeeld volgens vier geografische zones en dan uitgezet per bron. We stellen

vast dat vooral stad Brussel en de gemeente van de eerste oostelijke ring als woonplaats worden opgegeven door zwarte gays en biseksuelen. Bijna 70% van de ondervraagden en van de chatters woont dus in één van de centrale gemeenten van het gewest. Deze vaststelling spoort met eerder onderzoek naar de homoseksuele gemeenschap in het algemeen in Brussel. Ook hier kwamen Brussel, Elsene en Sint-Gillis naar voren als favoriete woonplaats ten nadele van de gemeenten uit de tweede oostelijke ring. Bovendien is de woningmarkt in deze centrale gemeente meer toegankelijk (hoog aandeel appartementen en lagere huurprijzen) dan in de meer residentiële gemeenten van de tweede ring, waar eengezinswoningen domineren. Verder zijn de westelijke gemeenten Anderlecht en Jette erg in trek als woongemeente voor zwarte gays en biseksuelen. We stellen inderdaad vast dat het aandeel zwarte profielen op het totaal aantal GayRomeo profielen voor die gemeenten hoger ligt dan het gewestelijke gemiddelde, hetgeen ook voor stad Brussel het geval is.

Dit zou verklaard kunnen worden door het feit dat deze gemeenten gelden als target-gemeenten voor immigratie uit Sub-Saharisch Afrika. Nochtans heeft Molenbeek, dat ook veel Sub-Saharische migranten ontvangt, een benedengemiddeld aandeel van zulke profielen, evenals Schaarbeek.

Visibiliteitsruimten

Het cruciale belang van het achterhalen van de woonplaats voor de cartografie van het zwarte gay- en biseksuele milieu blijkt uit de resultaten van de enquête en de interviews. De eigen domicilie komt immers op de eerste plaats in het sociaal leven voor zwarte gays en biseksuelen. Hier worden bijvoorbeeld feestjes gehouden waar ze gelijkgestemde landgenoten kunnen ontmoeten en in alle veiligheid ervaringen kunnen uitwisselen.

Vanuit eenzelfde optiek om discrete seksuele en sociale interacties

aan te gaan, spelen ook internetsites een belangrijke rol als ontmoetingsplaats voor zwarte gays en biseksuelen, ongeacht hun etnische origine en of ze zich al dan niet 'ge-out' hebben. Het is hierbij opvallend dat er een grote discrepantie bestaat tussen het hoge aantal zwarte profielen op een site zoals GayRomeo en de lage respondentiegraad bij de enquête. Hieruit kunnen we afleiden dat er nog steeds een groot taboe bestaat rond zwarte gays en biseksuelen in België. Bovendien kan deze studie hierdoor geenszins claimen een beschrijving te geven van die praktijken die voor het oog onzichtbaar blijven, maar beperkt ze zich verder tot de ruimtelijke aspecten van het zichtbare sociale leven van zwarte gays.

Drie bars, gelegen in het centrum van Brussel, werden in onze enquête het meest genoemd als uitgaansplaats. Het gaat over Christo Bar, Homo Erectus en Boys Boudoir. Eén van de eigenaars van de Christo Bar is afkomstig uit Sub-Saharisch Afrika. De bar dankt hieraan haar reputatie als dé 'place to be' in Brussel voor zwarte gays, en trekt – vooral in het weekend – zwarte homo- en biseksuelen uit het hele land aan. De bar Homo Erectus is al tientallen jaren gekend in het hele Brusselse gaymilieu en heeft enkele zwarte obars in dienst. De Boys Boudoir ten slotte is een gay-vriendelijke discotheek die voornamelijk jonge zwarte gays en biseksuelen trekt. Naast de muziek is het feit dat men hier makkelijker dan in beide bars kan doorgaan voor heteroseksueel een belangrijke reden waarom sommige zwarte gays en biseksuelen aan deze plaats afzakken.

De meeste uitgaansplaatsen situeren zich in het stadscentrum (zie

figuur), maar ook Matonge, de Afrikaanse wijk van Brussel bij uitstek, en Louisa worden vaak vermeld. In deze laatste buurt zijn het vooral Afrikaanse discotheken die volgens de respondenten een grote rol spelen in de contacten tussen verschillende nationaliteiten.

Verder is er natuurlijk een deel Zwart-Afrikanen die hun homo- of biseksualiteit niet openlijk kan beleven en dus aangewezen is op plaatsen van seksuele consumptie zoals sauna's, men's clubs of darkrooms die hen de mogelijkheid biedt tot seksuele ontmoetingen met zwarte gays en biseksuelen uit Brussel of op doorreis (toeristen).

Er bestaat nog steeds een taboe rond zwarte gays en biseksuelen in België

Verenigingsleven

De zichtbaarheid van zwarte gays en biseksuelen in het verenigingsleven blijft erg beperkt. Toch kan men deze algemene vaststelling iets nuanceren sinds de oprichting van het collectief 'African Pride' in 2012, een vereniging die zich richt tot de in België verblijvende zwarte LGBTQI. We moeten hierbij verduidelijken dat het tot nog toe vooral homo- en biseksuele nieuwkomers (seksuele vluchtelingen) zijn die het meest op het voorplan lopen, in verenigingen zoals OASIS, WISH of RainbowsUnited en door deelname aan de 'Belgian Pride'.

Homo Erectus: een ontmoetingsplaats voor onder andere zwarte gays en biseksuelen. Foto: Tim Devos

Uit het voorgaande valt dus af te leiden dat de topografie van de visibiliteit varieert naargelang het type actor en diens specifieke integratie- en interactiestrategieën. Men moet onderscheid maken tussen de seksuele vluchteling, de seksuele toerist, de in Brussel geboren zwarte gay en biseksuelen die ingang hebben gevonden in de meer algemene gayscene en zij die (nog) niet uit de kast zijn gekomen. De druk van familie en gemeenschap zijn lang niet dezelfde voor deze vier types. De seksuele vluchteling bijvoorbeeld bevindt zich ver van zijn familie en zal veel makkelijker gebruik maken van de openbare ruimte om op te komen voor zijn rechten tijdens manifestaties zoals de 'Belgian Pride', terwijl een niet 'ge-oute' zwarte Brusselaar zijn heil zoekt in weinig zichtbare plaatsen zoals men's clubs en het internet.

Tot slot dient ook nog opgemerkt te worden dat nog andere verschillen meespelen in het feit of een zwarte gay zich al dan niet vertoont op publieke gelegenheden. Zo werden door sommigen ook grootschalige etnische gayparties in Parijs of London vermeld als uitgaansplaatsen. Maar deze zijn merendeels onbereikbaar voor zwarte gays en biseksuelen met gebrekkige koopkracht, voor seksuele vluchtelingen of voor zij die niet tot het milieu behoren. De auteur hoopt met dit artikel dat dit exploratief onderzoek een aanzet kan zijn naar meer diepgaand en vollediger onderzoek over zwarte gays en biseksuelen, in Brussel of elders.

Koéssan Gabiam (koessan.gabiam@gmail.com) is geograaf. Dit artikel is gebaseerd op twee eerder gegeven presentaties die hij gaf op de 'European Geographies of Sexualities Conference' in Brussel: 'Public spaces of black gays sociosexual visibility in Brussels' en 'Which residential geographies for black gays in Brussels?'. Vertaald door Tim Cassiers.

Literatuurselectie

- Blidon M. (2008) Jalons pour une géographie des homosexualités. Espace géographique 2008/2, Tome 37, pp.175-189.
- Brown, G. E., B.R. Maycock & S.K. Burns (2005) Your picture is your bait: use and meaning of cyberspace among gay men. Journal of Sex Research 42 (1), pp.63-73.
- Deligne, C., K. Gabiam, M. van Crieelingen & J.-M. Decroly (2006) Visibles et invisibles: les territoires de l'homosexualité à Bruxelles. Cahiers de géographie du Québec, vol.50, nr. 140, pp.135-150.
- Heise, N. (2012) Vom den 'blauen Seiten'- eine explorative Analyse des Online-Portals GayRomeo. http://hamburgergarnele.files.wordpress.com/2012/05/heise_gayromeo_manuskript.pdf
- Schoonvaere, Q. (2010) Etude de la migration congolaise et de son impact sur la présence congolaise en Belgique: analyse des principales données démographiques. GÉDAP-UCL: Centre pour l'Égalité des Chances.

ADVERTENTIE

plandag 2013

planning is niet waarde-n-loos

OPROEP VOOR PAPERS! – PLANDAG 2013 – Donderdag 23 mei 2013 te Antwerpen

Elke ontwerpogave of planningsproces is een arena waar ethische, politieke, religieuze, economische, sociale en andere principes mee de agenda bepalen. Soms expliciet, soms minder uitgesproken of verborgen op de achtergrond. Nieuwe concepten als cradle-to-cradle, biomimicry en transitie denken deden hun intrede in het duurzaamheid denken, maar het is onduidelijk hoe deze relateren tot regelgeving en planning. Is duurzaamheid de kernwaarde waar alles om draait? Of is nu het moment om nieuwe waarden te introduceren en/of duidelijker op de agenda te plaatsen? En zijn die waarden universeel in onze geglobaliseerde samenleving of zien we duidelijk verschillen, bijvoorbeeld alleen al tussen Nederland en Vlaanderen? In verschillende sessies worden er discussies gehouden over (het behouden en loslaten van) waarden in de ruimtelijke planning.

Wij nodigen u graag uit om deel te nemen aan de discussies door middel van het indienen van een abstract.

Ga voor meer en actuele informatie naar onze website www.plandag.net of volg ons op twitter (@PlanDag) en LinkedIn.

Seksualiteit en uitgaansleven

Valerie De Craene & Maarten Loopmans

In het uitgaansleven komt de relatie tussen gender en seksualiteit vaak expliciet aan bod. Normen en waarden rond seksualiteit spelen (on)bewust mee in een avondje uit. In deze settings komen mensen, emoties, gedragingen en ook seksualiteit als niet te missen factor samen. Het werd een verhaal over studenten en (koord)dansen.

In het dagelijks leven hebben discoursen rond seksualiteit en seksuele gedragingen vaak een (hetero)normatief karakter. Bepaalde ideeën rond seksualiteit en relaties zijn in de loop der jaren dominant geworden. Dit zijn ideeën die terug te brengen zijn tot een aantal specifieke waarden, namelijk monogamie, heteroseks en voortplanting. Hierdoor worden andere vormen van seksualiteit gemarginaliseerd. Dit heeft niet alleen gevolgen voor beleid, denk maar aan het centraal stellen van het gezin als hoeksteen van de samenleving, of voor wetgeving. Zo zijn seksshops onderhevig aan verschillende reglementeringen en mogen erotische films pas na een bepaald uur pas worden uitgezonden.

Heteronormativiteit heeft ook een invloed op ons dagelijks leven, hoe we de ruimte gebruiken en hoe we die ruimte beleven. We passen eveneens onze gedragingen aan, want door die heersende normen worden ons bepaalde rollen opgelegd en leren we hoe we ons moeten gedragen als man/vrouw, wat wordt beschouwd als 'typisch hetero' of 'typisch homo', etcetera. In het uitgaansleven komen deze gedragingen heel expliciet aan bod. David Grazian, een socioloog die verschillende onderzoeken heeft verricht naar het nachtleven, stelt dat "het nachtleven in het algemeen en het uitgaansleven in het bijzonder een speelplaats is waar nachtelijke rollen en sociale vaardigheden worden uitgeoefend en getraind, zelfvertrouwen wordt getest en een grote diversiteit aan spelen wordt geïnitieerd". Op die manier kan het nachtleven worden gezien als een laboratorium voor het observeren van hoe mannen en vrouwen het initiatief nemen of volgen in het spel van verleiding en misleiding.

Uitgaansleven van studenten

Een focus op studenten in het uitgaansleven is evident. Dit artikel is gebaseerd op observaties die studenten zelf hebben gedaan tijdens feesten in Brussel en Leuven en in een aantal suburbane of landelijke gebieden. Die studenten namen ook interviews af bij mannelijke en vrouwelijke vrienden en kennissen van hun eigen leeftijd (18-25 jaar). Op basis hiervan bekeken we zowel ruimtelijke verschillen als in welke mate gender al dan niet een belangrijke rol speelt bij de beleving van een avondje uit. Focusgroepen gaven daarbij de mogelijkheid om na te gaan in welke mate discoursen worden gecreëerd in de aanwezigheid van andere personen.

Een avondje uit werd volledig onder de loep genomen: van de voorbereidingen, over het uitkiezen van feestjes, tot het gezelschap en het naar huis gaan. Hierbij werden thema's behandeld zoals muziek, kleding, dansen, flirten en vechten.

Verkleiden kan een middel worden om bepaalde normen te overwinnen

Stad/platteland

In welke mate is het ruimtelijke aspect bepalend bij de beleving van een avondje uit? Ten eerste blijkt er een breuklijn te zijn tussen een stedelijke en een suburbane of landelijke gemeente. Het platteland heeft minder uitgaansmogelijkheden en de mensen kennen elkaar doorgaans beter. Hierdoor ligt de sociale controle hoger, terwijl een stedelijke omgeving net de mogelijkheid geeft om op te gaan in de massa door de grote variatie in uitgaansgelegenheden.

Het lijkt dus voor de hand liggend om te denken dat jongeren een stedelijke omgeving verkiezen om aan de sociale controle te ontsnappen.

Het verband tussen kleding en normen over seksualiteit wordt in dit werk van Rosea Lake goed verbeeld.

pen: "Als je thuis iets uitsteekt, dan weet iedereen dat. Op de VUB [Vrije Universiteit Brussel] wordt alles meer getolereerd" [fragment uit focusgroep]. Dit geldt echter maar voor een deel van de respondenten. Immers, sommige jongeren ervaren de sociale controle op het platteland juist als bevrijdend: "ze voelt zich mogelijk wat minder geremd op een plaatselijke fuif waar ze iedereen kent en de anderen haar ook kennen" [observatie in landelijke gemeente]. Dat dit meisje zich meer op haar gemak voelt, heeft te maken met haar identiteit en het feit dat die gekend is bij de anderen op de fuif. Het meisje vertoont namelijk gedrag dat in principe niet wordt aanvaard, namelijk toestappen op een jongen om te beginnen 'schuren'. Maar het meisje deed dit als grap: "ze deed dit enkel om de jongen die ze van elders kende te doen glimlachen, want daarna ging ze vlug naar een jongen die vermoedelijk haar vriend was". Het feit dat de anderen op de fuif haar

kenden, maakte dat ze wisten dat het meisje dit normaal gesproken niet zou doen, maar dat de verantwoording om het verbreken van deze normen door de anderen wordt geloofd – het was immers een grap. In een andere context waar mensen haar niet kenden, zou haar gedrag kunnen worden geïnterpreteerd als losbandig, zoals in sommige interviews werd aangegeven. Kortom, het dansen met de jongen wordt enkel aanvaard omdat het geen expressie is van haar eigen identiteit, wat bovendien ook duidelijk is voor de anderen op het feestje.

Ruimte als context

De beleving van normativiteit in een stad of op het platteland verschilt dus en is afhankelijk van persoon tot persoon en van context tot context. Ook in steden treedt er immers segregatie op. Hoewel de omgeving van een stad tegelijkertijd alternatieven creëert en dat is in

een dorp niet altijd het geval. Ruimte is echter niet enkel van belang als het gaat om stad versus platteland, maar een bepaalde plaats op een bepaald tijdstip kan ook bepaalde voorschriften opleggen die op andere plaatsen en andere tijdstippen niet zouden gelden. Zo toont ook de reactie van Elise op een foto met twee schaars geklede vrouwen aan: "Ik hoop dat dit een verkleedkledij is, anders zien ze er wel redelijk hoerachtig uit" [Elise, 23 jaar]. Dit toont nog maar eens het belang van ruimte als product van sociale interacties aan. Wat individuen al dan niet bewust doen en voelen geeft betekenis aan een bepaalde plaats, maar omgekeerd worden gevoelens en gedragingen bepaald en/of beperkt door specifieke sociale omstandigheden, zoals spontaniteit. Iemands gedrag wordt beschouwd als de uiting van iemands identiteit. Daarom moet alle gedrag spontaan worden vertoond, anders gaat het om een gemaakte identiteit en is de persoon niet 'echt', niet 'authentiek'. Respondenten vonden het echter vooral belangrijk spontaan over te komen, los van of dit gedrag daadwerkelijk spontaan was. Deze studente legt dit mooi uit wanneer ze beschrijft hoe ze haar kleding kiest bij een avondje uit: "Als je gewoon met vriendinnen uitgaat, dan doe je iets aan waarvan je denkt: daar ga ik me goed in voelen. Maar als er iemand meegaat waarvan je denkt oh, die vind ik wel leuk, en je wilt dat hij jou ook leuk vindt, dan sta je een uur langer voor de kast om te kiezen wat je gaat aandoen. Dan ga je ook je mooiste topje aandoen. Dat is niet te veel, maar ook niet te weinig" [Elien, 22 jaar].

Genderongelijkheid

Naast het belang van ruimte, suggereert het empirisch materiaal een genderongelijkheid. Hoe meer een situatie geseksualiseerd is, hoe groter de heteronormatieve druk is, maar ook hoe meer de genderkloof tot uiting komt. David Grazian merkte deze genderongelijkheid ook op: "Als men kijkt naar de aard van seksuele gedragingen in het heteroseksuele verleidingsspel, dan ziet men dat mannen nog steeds strategieën om te imponeren hanteren. Zeker wanneer het gaat om jongemannen tussen adolescentie en volwassenheid, blijkt dat ze vrouwen herleiden tot een seksueel object om zo hun eigen mannelijkheid te vergroten". Dit komt ook tot uiting in deze quote over de beleving van een avond flirten: "Je hebt zo van die dagen waarop je sociaal wilt doen en de eerste die je dan tegenkomt, daar vertel je een flauwe mop tegen als ijsbreker, en dan volgt er soms iets op. En dan word je wakker... Het punt is: een nacht vol schaamte is beter dan een ochtend alleen" [fragment uit focusgroepgesprek].

"Het punt is: een nacht vol schaamte is beter dan een ochtend alleen"

Aan de ene kant is duidelijk dat deze respondent zich bewust is van bepaalde ideeën rond vrijblijvende seks en onenightstands en probeert hij zich hier (deels) van te distantiëren door te vermelden dat hij hiervoor schaamte moet overwinnen. Aan de andere kant wijst zijn discours echter ook op een uiting van heteronormatief gedrag, waarbij vrijblijvende seks een bevestiging is van zijn mannelijkheid. Voor

vrouwen geldt dit hoegenaamd niet en in veel interviews worden vrouwen die een onenightstand hadden onmiddellijk beschouwd als losbandig: "Ik kan daar niet bij dat mensen dat doen. Niet dat ik daar een probleem mee heb hoor, maar ik vind dan ook wel dat ze niet al te moeilijk moeten doen als we zeggen dat ze sletten zijn of zo. Dat zijn ze gewoon" [fragment uit focusgroepgesprek].

Waar vrouwen duidelijk de volle verantwoordelijkheid moeten dragen van hun daden, wordt dit bij mannen veel meer gestoken op de zogezegde biologische aard van het mannelijk veroveringsgedrag. Deze normatieve ideeën zorgen ervoor dat vrouwen die zich 'onvrouwelijk' gedragen nog steeds in een problematische positie worden gebracht.

Een etablissement in de VS verbiedt de dansvorm 'schuren', in het Engels aangeduid met de term 'grinding' of 'freaking', omdat de link met seks te expliciet is.

Flirten: "het overvalt u gewoon"

De druk die met normen gepaard gaat, zorgt ervoor dat mensen mogelijkheden zoeken om deze normen te onderhandelen en/of te omzeilen. Verschillende manieren worden hiervoor gebruikt. De eerste is al eerder genoemd, namelijk zich verkleeden. Het aannemen van een andere rol zorgt ervoor dat bepaald gedrag of het zich kleden op een bepaalde manier plotseling wel mogelijk wordt. Zoals ook deze respondent duidelijk aanvoelt: "Als je een ander personage speelt, kan je jezelf meer permitteren. Dat wordt dan aanvaard. Als je naar een feestje gaat, verkleed als hotdog of pandabeer, dan is het sowieso meer gepermitteerd als je wat meer mensen vastpakt, snap je? Ik denk dat mensen dat daarom graag doen, omdat je je dan toch anders kan gedragen dan normaal. Je kan je verschuilen achter iets anders" [Pieter, 20 jaar].

Bij het verkleden neem je een andere rol aan en zo kan iemand ander gedrag vertonen dat niet strookt met zijn of haar eigen identiteit, zonder daarop afgerekend te worden, aangezien het gaat om een uiting van zijn of haar gespeelde rol. Op die manier kan zich verkleden een middel worden om bepaalde normen te overwinnen. Tegelijk worden diezelfde normen natuurlijk ook bevestigd en gereproduceerd, aangezien men eerst een andere rol moet aannemen vooraleer men bepaald gedrag mag vertonen. Een tweede manier is iets doen 'als grap'. Als reactie op de vraag wat ze vond van schuren, antwoordde een respondente: "Ik voelde me daar nooit op mijn gemak bij als mensen kwamen schuren tegen mij. Het hangt ook af van de mensen die dat doen. Als dat voor de grap gedaan wordt, heb ik daar geen problemen mee" [Sarah, 21 jaar]. Het spontaan zijn wordt hier eigenlijk omgedraaid om in iemands voordeel te werken. Doordat het gedrag duidelijk niet spontaan is, kan men zich openlijk distantiëren van het gedrag als inherent aan de eigen identiteit. Op dezelfde manier kan ook alcohol drinken een excuus vormen voor 'afwijkend' gedrag. Door het effect van de alcohol denkt men niet meer helder en/of rationeel, waardoor opnieuw de ontkoppeling plaatsvindt tussen de eigen persoonlijkheid en het vertoond gedrag.

Een laatste manier is ten slotte het verminderen of zelfs het volledig ontkennen van de eigen verantwoordelijkheid: "Ik ben niet iemand die naar een fuif gaat om te scoren, maar als het plezant is en je gaat samen naar huis, dan kan dat wel eens gebeuren. Het overvalt je eerder" [Stijn, 22 jaar]. Dit gebrek aan verantwoordelijkheid zorgt er in dit geval voor dat de integriteit van zijn identiteit behouden blijft, aangezien de verantwoordelijkheid niet bij hem ligt, al is het niet duidelijk bij wie dan wel.

Balanceren op een slappe koord

De verschillende interviews en observaties wijzen erop dat jongvolwassenen verschillende tactieken en strategieën gebruiken om normen rond seksualiteit te aanvaarden, weerleggen of onderhandelen. Discursieve constructies creëren een druk waardoor subtiele dynamieken ontstaan, waarbij men probeert het moeilijke evenwicht te vinden tussen voldoen aan bepaalde normen en tegelijkertijd onder deze druk uitkomen. De sociale constructie van seksuele normen doorkruist bovendien normatieve ideeën rond klasse, ruimte en gender, waardoor een complex geheel van gedragingen en discoursen ontstaat. Het geheel heeft hierdoor veel weg van balanceren op een slappe koord. Het mag immers duidelijk zijn dat niet alleen 'niet-hetero's' in het dagelijkse leven voortdurend moeten leren omgaan met heteronormativiteit. Ook binnen de zogenaamde categorie 'hetero' blijkt er een grote diversiteit aan verlangens en identiteiten te bestaan, zoals onder andere Phil Hubbard eerder al aantoonde. Of hoe we eigenlijk allemaal een beetje koorddansers zijn...

*De namen in het artikel zijn schuilnamen.

Valerie De Craene (valerie.decraene@ees.kuleuven.be) en **Maarten Loopmans** (maarten.loopmans@ees.kuleuven.be) werken aan de Universiteit Leuven op de afdeling geografie waar ze onderzoek doen naar de geografie van seksualiteit.

Literatuurselectie

- Bryant, L., B. Pini (2011) *Gender and rurality*. Routledge: New York.
- Grazian, D. (2008) *On the make: The hustle of urban nightlife*. The University of Chicago Press: Chicago.
- Hayes, S., B. Carpenter, A. Dwyer (2012) *Sex, crime and morality*. Routledge: Oxon.
- Hubbard, P. (2000) *Desire/disgust: mapping the moral contours of heterosexuality*. *Progress in Human Geography*, 24:2, pp.191-217.
- Hubbard, P. (2008) *Here, There, Everywhere: The Ubiquitous Geographies of Heteronormativity*. *Geography Compass*, 2 (3), pp.640-658.
- Jayne, M., G. Valentine, S. Holloway (2008) *Fluid Boundaries: British Binge Drinking and European Civility: Alcohol and the Production and Consumption of Public Space*. *Space and Polity*, 12:1, 8, pp. 1-100.
- Ronen, S. (2010) *Grinding on the dance floor: Gendered Scripts and Sexualized Dancing at College Parties*. *Gender & Society*, 24, pp.355-377.
- Skeggs, B. (1997) *Formations of class and gender: becoming respectable*. Sage: Londen.
- Waite, G., L. Jessop, A. Gorman-Murray (2011) *The guys in there just expect to be laid: embodied and gendered socio-spatial practices of a 'night out' in Wollongong, Australia*. *Gender, place & culture*, 18:02, pp.255-275.

Recht op ruimte

Martin Zebracki & Valerie De Craene

AGORA sprak met de gevestigde geografen Kath Browne, Phil Hubbard, Liz Dinnie en Marianne Blidon over wat we kunnen leren van seksualiteit in relatie tot ruimtelijk gedrag en beleid. Een belangrijk begrip daarbij is seksueel burgerschap. Wij allemaal verlangen naar recht op ruimte, ongeacht onze seksuele voorkeuren.

Het zijn niet slechts de filosoof Michel Foucault en de socioloog Norbert Elias die seksualiteit erkennen als historisch-maatschappelijk fundament. Al sinds de oudheid is seksualiteit niet weg te denken uit de maatschappij. Bovendien heeft het altijd wel in de belangstelling gestaan van de wetenschap, al zijn geografen zich pas relatief laat in het seksualiteitsdebat gaan mengen. Vanaf de culturele wending in de jaren tachtig kwamen structurele ongelijkheden qua klasse, geslacht, seksualiteit en maatschappelijke macht centraler te staan in geografisch onderzoek. Teresa de Lauretis' queertheorie uit 1990 liet vele West-Europese geografen inspireren op het snijpunt van seksualiteit en ruimte, die conceptueel begonnen te tappen uit een zeer multidisciplinair vaatje.

'Queer' heeft hierbij een dubbele betekenis. Het is een academische houding naar structurele ongelijkheden in seksualiteit. Lauretis stelde dat de maatschappelijke hoofdmoot door een (dwingende) heteroseksuele bril naar de werkelijkheid kijkt. Hierbij krijgt queer zijn tweede betekenis: het anders-zijn, wat in dit geval wil zeggen het niet-heteroseksueel-zijn. Queertheorie oefent kritiek uit op onder meer stadsplanners die kortweg vanuit een heteroseksuele denkmatrix de ruimte indelen op basis van het gezin als hoeksteen van de samenleving, waarbij seksualiteit in de slaapkamer en niet op straat hoort. Seksuele diversiteit wordt daardoor in geringe mate erkend en beleefd, wat een lastig te doorbreken en diepgewortelde situatie is. Diepgeworteld omdat overheden, intelligentsia en de institutionalisering van het christelijke geloof al vanaf de zestiende eeuw voor een steeds dominantere heteroseksuele denkstructuur zorgden, die hun stempel ook steeds

meer gingen drukken op de maatschappelijke ruimte. Niet-heteroseksuelen werden daarmee verdrongen naar de maatschappelijke marge.

Tot op de dag van vandaag is de heteromatrix, bewust of onbewust, nog steeds als richtsnoer aanwezig in maatschappelijk gedrag en beleid. In dit perspectief is het recht op ruimte van seksuele 'dissidenten' en in het verlengde daarvan seksueel burgerschap een belangrijk onderwerp binnen de geografie van seksualiteit.

AGORA laat dit zien door de ogen van de prominente geografen Kath Browne, Phil Hubbard, Liz Dinnie en Marianne Blidon. Op uitnodiging van AGORA reflecteren zij op hun eigen onderzoek naar seksualiteit in relatie tot ruimtelijk gedrag en beleid.

Tot op de dag van vandaag is de heteromatrix nog steeds als richtsnoer aanwezig

De geseksualiseerde ruimte

Als we ruimte zien als een creatie van sociale processen en sociale processen als een creatie van ruimte, mogen we ervan uitgaan dat deze dialectiek de sleutel is van alle aspecten van het sociale leven. Zo ook van seksualiteit, aldus Browne. Seksualiteit definieert volgens haar het gebruik van ruimte. Omgekeerd bepaalt ruimte in belangrijke mate hoe we onze seksuele identiteit en relaties vormgeven. In 'Cities and Sexualities' uit 2011 geeft Hubbard daar allerlei voorbeelden van. De dominante normen (gedragsregels) en waarden (uitgangspunten) dringen volgens hem door tot de acties van onder meer planologen en gerechtsdienaren, die hij 'straatbureaucraten' noemt. Hun dagelijkse beslissingen over wat waar op straat thuis hoort, zijn bepalend voor het design van onze steden. Blidon meent dat daardoor niet iedereen zomaar overal en altijd de liefde uit in het openbare leven, omdat men de angst zou kunnen ervaren om te worden nagekeken, vervolgd of zelfs fysiek te worden aangevallen. Die angst is volgens Dinnie heel

terecht. Ze vindt dat we niet moeten onderschatten hoe diep dominante normen en waarden over seksualiteit zijn verankerd in de populaire cultuur, verhalen, kunst, mythen et cetera, die allemaal ons gedrag beïnvloeden.

Volgens Dinnie 'doen' wij seksualiteit. Daarmee wil zij zeggen dat we seksualiteit belichamen in de manier waarop we lopen, praten, zitten, drinken, een glas of sigaret vasthouden, en ga zo maar door. Dit geseksualiseerde gedrag heeft ook een ruimtelijke dimensie.

Meer-dan-homo

Het heeft echter lang geduurd vooraleer deze ruimtelijke component van seksualiteit werd onderzocht. Browne stelt dat de geografie van seksualiteit in de jaren negentig begon met de verkenning van zogenaamde 'gaybourhoods' in Noord-Amerikaanse steden. Deze gayruimten rivaliseerden met de dominante heteroseksuele ruimten en creëerden daarmee, op hun beurt, nieuwe normaliteiten. Dinnie meent dat dergelijke normaliteiten soms maatschappelijk worden geaccepteerd, omdat ze juist overheersende heteroseksuele samenlevingsvormen imiteren. In dat geval kan er kritisch worden gesproken van een productie van 'homonormativiteit'. De 'goede' homo's zijn zij die trouwen en monogaam zijn. Browne spreekt zelfs van een 'de-gaying' van plekken wanneer ze door stadsmarketing worden weggezet als trendy en 'edgy' in plaats van feitelijke toevluchtsoorden in de marges van de stad, die oorspronkelijk bedoeld waren voor seksuele dissidenten.

Seksualiteit betreft allesbehalve een dichotomie tussen hetero en homo. Het eerder geïntroduceerde concept queer doorbreekt dit

verschil. Er zijn verschillen in het verschillende! Maar ook queerruimten zijn sociaalcultureel geconstrueerd en staan niet in dezelfde mate open voor alle seksuele dissidenten. Ze bieden volgens Browne maar weinig bescherming voor in het bijzonder transgenders en transseksuelen. Zij zijn nog steeds vaak het doelwit van pesterijen en geweld, zowel buiten als binnen queerruimten. Aangezien seksuele identiteiten niet zomaar kunnen worden losgezien van andere sociaalculturele identiteiten, is er een blik nodig die de diversiteit in seksualiteit duidt op het kruispunt van onder meer klasse, gender, etniciteit en lichamelijke (on)geschiktheid, zoals Dinne en Browne voorstellen. Daarmee vervaagt de hetero/homo-dichotomie volkomen en rijst het besef dat ze conceptueel zwak en niet werkbaar is.

Seksualiteit en beleid

De vraag is in welke mate wetgeving en beleid aan zo'n blik kunnen bijdragen en bepaalde exclusies kunnen vermijden. Hubbard constateert dat er nogal een spagaat is tussen discours en praktijk wat de acceptatie van seksuele dissidenten betreft. Binnen de context van het Verenigd Koninkrijk schetst hij het voorbeeld van een homokoppel dat vanwege zoenen uit een pub werd gezet door de uitbater, ondanks een nationale wetgeving die homofobie verbiedt. Hubbard zegt daarom dat onze rechten op seksuele expressie zeer worden beperkt door gedragsregels en waarden die niet plots – maar ook niet zonder meer – op de lange termijn door wetgeving en beleid kunnen worden gewijzigd.

Browne vindt sekswerk een duidelijk geografisch voorbeeld als het gaat over beleidsimplicaties voor seksualiteit. Zo schrijft nationaal beleid in Nederland voor dat seksuele diensten mogen worden verkocht (maar

Transgender op de Maspalomas Gay Pride 2012. Foto: © Alex Bramwell

niet overall), terwijl dat in vele andere landen strikt verboden is. Tevens zijn er binnen landen en steden zelf verschillen in hoe sekswerk wordt gereguleerd en gecontroleerd. Zo zijn er in sommige stadsdelen legale 'red light districts', terwijl de verkoop van seks in andere gebieden van de stad onwettig is en sekswerk zich daar juist op een illegale manier gedijt. Niet onbelangrijk daarbij zijn, aldus Browne, de vele bijkomende en tevens informele mogelijkheden die het internet biedt voor seksuele ontmoetingen, die vaak anoniem en onbetaald zijn. Denk aan sociale netwerk- en datingsites als Gay.eu en GayRomeo (het Facebook voor homo's, zie ook het artikel van Gabiam in deze AGORA) en mobiele applicaties als Grindr. Internetgebruik laat een complexe fysiek-virtuele geografie van seksueel gedrag zien. Dat gedrag vertoont zich vaak in privéruimten en valt daarmee makkelijk buiten de mazen van wet- en regelgeving. Seksueel gedrag laat zich op straat en in officiële instellingen namelijk eenvoudiger door publiek beleid sturen en controleren, denk respectievelijk aan cruisinggebieden en gaysauna's.

Blidon benadrukt dat beleidsinterventies in het seksueel leven soms heel zichtbaar kunnen zijn. Zo verbiedt beleid in Frankrijk seksshops binnen een straal van 100 meter rond scholen. Daarmee worden twee doelen merkbaar gediend: enerzijds het waarborgen van het principe van vrije handel en anderzijds het voorkomen dat kinderen makkelijk in aanraking komen met deze seksshops. Andere interventies in de openbare ruimte zijn juist wat moeilijker te herkennen of soms verborgen of zelfs geniepig. Zo kunnen sadistische groenvoorziening en straatmeubilair – zoals doornige struiken en hoge hekken met prikkeldraad – cruising en steelse seks uit de weg gaan.

Seksueel burgerschap

Het is duidelijk dat de top-downbenadering waarbij beleid een sturende factor zou moeten zijn, niet werkt bij seksualiteit. Daarom wordt seksueel burgerschap vaak als bottom-upalternatief gezien, waarbij iedereen zijn of haar rechten en plichten heeft, een soort responsabilisering, ook als het op seksualiteit aankomt. Browne geeft toe dat de diverse samenlevingsvormen van lesbiennes, gays, transseksuelen en biseksuelen (LGTB) op bepaalde stedelijke plekken steeds meer worden geaccepteerd door een heteroseksuele bril. Maar worden seksuele diversiteiten daarmee oprecht erkend? De normalisering van LGTB door deze heteroseksuele bril sluit op haar beurt wel het risico in dat er minder tegengas wordt gegeven tegen de dominante heteroseksuele denkmatrix. Het 'andere' hoeft namelijk niet per se in een bepaald, normatief plaatje te passen. Dinnie geeft het voorbeeld van uit de kast komen. De heteromatrix verwacht van een niet-heteroseksuele burger dat hij/zij de verantwoordelijkheid neemt om voor zijn/haar seksualiteit uit te komen, wat een verdere normalisatie en 'de-diversificatie' van seksualiteit in de hand werkt. De verwachting om verantwoordelijkheid te nemen voor seksueel gedrag geldt niet in dezelfde mate voor heteroseksuelen, want die zijn reeds 'normaal'. Vraag je eens af uit welke 'kast' jijzelf komt, en in wat voor (denk)ruimte je bent getreden...

Er dient al met al meer mentale ruimte te komen voor seksuele diversiteit. Zo betwisten onder meer lesbische en gayrealiteiten, sekswerk en sadomasochistische praktijken het heteronormatieve beeld van de samenleving. Browne, Hubbard, Dinnie en Blidon onderschrijven dat maatschappij en beleid nog altijd teveel gelardeerd zijn met

seksuele normativiteiten die het recht op ruimte beperken voor degenen die niet spiegelen aan het dominante beeld van burgerschap. Hubbard bekritiseert daarbij in het bijzonder het 'famielandschap'. Dat zou een vorm van ruimtelijke regulering bepalen met verregaande disciplinaire effecten: alle burgers zouden moeten streven naar vormen van 'koppeldom', huiseigenaarschap en het opvoeden van kinderen, die onze ruimtelijke horizonen en vrijheden eerder beperken dan verbreden.

Dinnie vat seksueel burgerschap – als zijnde rechten, verantwoordelijkheden, verlangen en thuishoren – op in een neoliberaal discours dat de macht van de staat uitbreidt van het publieke tot het private leven; zelfs seksueel gedrag wordt onderwerp van toezicht en normalisatie. Blidon, op haar beurt, ziet seksueel burgerschap als een dominante discursieve versie van westerse democratisering en als uiterste tegenpool van de fundamentalistische islam, en vindt daarmee dat seksueel burgerschap ver afstaat van slechts het principe van het tonen van seksuele vrijheid. Zij vindt dat seksueel burgerschap een politieke tool is geworden voor morele beoordeling, rangschikking en demografische prioritering. Maar Hubbard vindt dat we moeten afstappen van de idee dat seksueel burgerschap uitsluitend een politiek concept is en samenvalt met het lidmaatschap van een democratische natiestaat. Volgens hem en Browne moet seksueel burgerschap holistisch en ruimtelijk gedifferentieerd worden gezien. Wij modelleren allemaal onze seksuele rechten, verantwoordelijkheden en praktijken in relatie tot (inter)persoonlijke, lokale, nationale en globale normen en waarden die vaak meer dan politiek zijn. Ze zijn ook nauw verweven met onder andere diversiteiten in gender, klasse en etniciteit. Modellering van burgerschap is daarmee een complexe krachtmeting. Browne, Hubbard, Dinnie en Blidon voeren allen aan dat een geografisch perspectief onmisbaar is om nader onderzoek te doen naar hoe normen en waarden van seksueel gedrag het recht op ruimte beperken. Dit deel van seksuele geografie is echter nog een redelijk onontgonnen gebied.

Martin Zebracki (www.zebracki.org) is als postdoctoraal docent-onderzoeker in de culturele geografie verbonden aan de Universiteit Utrecht, Wageningen Universiteit en Vrije Universiteit Brussel. Zijn huidige onderzoekslijn richt zich op kunst, cultuur en identiteit in relatie tot de stedelijke openbare ruimte. Valerie De Craene (valerie.decraene@ees.kuleuven.be) werkt als onderzoekster sociale geografie aan de afdeling geografie van de Universiteit Leuven. Beiden zijn redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

- Blidon, M. (2008) La casuistique du baiser. L'espace public, un espace hétéronormatif. *EchoGéo* nr. 5, <http://echogeo.revues.org/5383>.
- Browne, K., J. Lim & G. Brown (Eds.) (2007) *Geographies of Sexualities: Theories, Practices and Politics*. London: Ashgate.
- Dinnie, L. & K. Browne (2011) Creating a sexual self in heteronormative space: Integrations and imperatives amongst spiritual seekers at the Findhorn Community. *Sociological Research Online* 16, nr. 1, <http://www.socresonline.org.uk/16/1/7.html>.
- Hubbard, P. (2011) *Cities and Sexualities*. London: Routledge.

Vrijheid is verdacht

Louis van den Hengel

In de rubriek Klassiekers gaat AGORA in op boeken die niet vers van de pers komen, maar nog steeds uiterst relevant zijn. Deze keer 'La volonté de savoir' (1976) van Michel Foucault.

In zijn pamflet 'Tegen de islamisering van onze cultuur' uit 1997 stelde Pim Fortuyn onomwonden dat de islam een bedreiging vormt voor de seksuele vrijheid en de emancipatie van vrouwen en homo's in de westerse wereld. Indertijd veroorzaakte dit opschudding, maar tegenwoordig wordt seksualiteit routinematig ingezet als onderdeel van een neo-nationalistische, anti-islamitische en rechts-populistische politiek. De westerse 'liberalisering' van de seksualiteit is met een verontrustend gemak ingelijfd in de normen en idealen rondom burgerschap in Europa en daarbuiten. Seksuele vrijheid wordt daarbij voorgesteld als de kern van 'onze' moderne westerse identiteit en geldt als lakmoesproef voor de integratie van minderheden, met name moslims. Het feit dat in Nederland homotolerantie onderdeel uitmaakt van het inburgeringsexamen is hiervan slechts één voorbeeld.

Seksuele vrijheid wordt voorgesteld als de kern van 'onze' moderne westerse identiteit

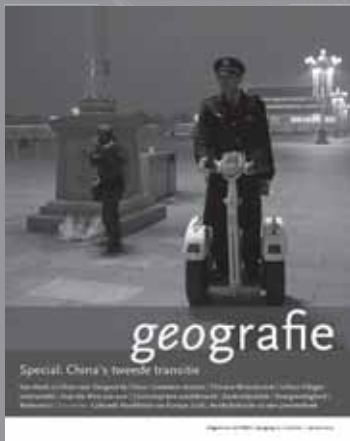
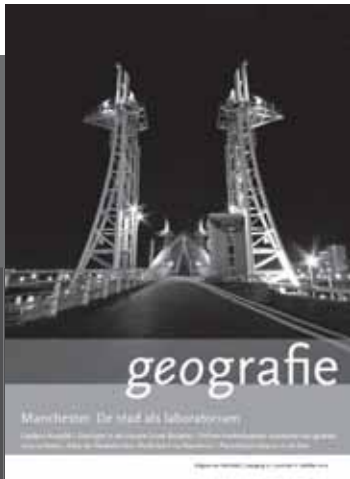
Het verband tussen seksuele vrijheid, identiteit en moderniteit is echter lang niet zo vanzelfsprekend als wordt verondersteld. Dat is althans één van de lessen van 'La volonté de savoir' van de Franse filosoof Michel Foucault. De studie verscheen in 1976 in de nadagen van de seksuele revolutie en kan worden gelezen als de filosofische genadeslag voor de heersende ideeën over seksuele vrijheid in die tijd. Het boek is het bekendst geworden door de kritiek op wat Foucault de 'repressiehypothese' noemt. Dit is de gangbare gedachte dat seksualiteit in de westerse cultuur eeuwenlang is onderdrukt onder een regime van preutsheid en afkeuring waarvan we ons zouden moeten bevrijden. Foucault vecht deze veronderstelling aan, niet omdat ze historisch onjuist is, maar omdat hij het idee van onderdrukking zelf beschouwt als het effect van de 'wil tot weten' rond de seksualiteit waaraan het boek zijn titel ontleent. Hij wijst op de 'explosie' aan culturele en wetenschappelijke vertogen waarin sinds de negentiende eeuw seks juist centraal staat. Deze vertogen stellen de seksualiteit voor als de 'waarheid' van de moderne mens waarover wel gesproken moet worden.

De vraag, aldus Foucault, is daarom niet waarom we worden onderdrukt, maar waarom we zo graag beweren dat we worden

onderdrukt. Is het openlijk spreken over onze intieme verlangens echt bevrijdend of is het juist een middel om steeds meer greep en toezicht te krijgen op de seksualiteit? Voor Foucault is het laatste het geval. Hoe meer we opbiechten over seks, hoe meer macht we toekennen aan de instituties die het seksuele leven beheersen. Of het nu gaat om een overheid die de seksuele volksgezondheid op peil wil houden of om een consumptiemaatschappij waarin 'sex sells', het vrijuit spreken over seksualiteit wordt gedreven door politieke, medische en economische belangen. Tegelijkertijd maakt dit spreken echter ook de articulatie van een seksuele identiteit mogelijk, bijvoorbeeld door individuen de gelegenheid te geven zich te identificeren als homo- of heteroseksueel. Bevrijding en onderdrukking zijn daarom niet aan elkaar tegengesteld in Foucaults perspectief. Integendeel, seksuele 'bevrijding' is één van de vormen waarin seksualiteit – en identiteit – in de moderne samenleving wordt geproduceerd en gereguleerd.

'La volonté de savoir' was de kroon op het werk van een van de toonaangevende intellectuelen van de jaren zeventig, het lijfboek van de linkse homobewegingen in de jaren tachtig en de belangrijkste inspiratiebron voor de 'queertheory' in de jaren negentig. Ook vandaag de dag is de kritische waarde ervan nog springlevend. De 'repressiehypothese' heeft immers nog niet aan populariteit ingeboet, al hebben de noties van bevrijding en onderdrukking zich verplaatst naar het publieke debat over de islam. Foucaults werk laat zien dat dit debat in de verkeerde termen wordt gesteld. In plaats van aan te nemen dat 'zij' in een cultuur van seksuele onderdrukking leven, zouden we ons eerder moeten afvragen waarom 'wij' zo graag geloven in het idee van seksuele bevrijding. Pas dan zullen we leren om op nieuwe manieren na te denken over de verstrengeling van lichaam en macht, lust en kennis, en over de ongrijpbare waarheid van het seksueel verlangen.

Louis van den Hengel (l.vandenhengel@maastrichtuniversity.nl) is docent en onderzoeker bij het Centrum voor Gender en Diversiteit en de afdeling Letteren en Kunst van de Universiteit Maastricht.

geografie

Het tijdschrift voor geografen
en studenten geografie

| informatie over actuele ruimtelijke
ontwikkelingen in Nederland en
daarbuiten | reisverhalen | opinies
| achtergrondinformatie | recensies |
columns | geografische agenda
| interviews | nieuwsberichten |
boekbesprekingen | aanbiedingen ...

Geografie verschijnt negen keer per jaar en kost studenten slechts
€ 33,50 per jaar, aio's en oio's betalen € 69,50 (normale prijs € 93,50
per jaar). Het lidmaatschap van het Koninklijk Nederlands Aardrijks-
kundig Genootschap (KNAG), het belangrijkste netwerk voor geografen
in Nederland, is bij de prijs inbegrepen.

Kijk op www.geografie.nl of bel
030 7115 110 voor een abonnement.
Een welkomstcadeau ligt klaar!

KNAG

de Vergelijking: Nederland vs. Vlaanderen

Vreemd en verwant

Peter Pelzer & Toon Dirckx

AGORA is een Nederlands-Vlaams magazine voor sociaalruimtelijke vraagstukken met abonnees en redacteurs aan beide zijden van de grens. De kennis over en het begrip van de 'andere manier' van ruimtelijke ordening schiet nog wel eens te kort, terwijl er veel van elkaar te leren valt. Genoeg redenen om eens expliciet stil te staan bij de verschillen en overeenkomsten tussen de Nederlandse en Vlaamse sociaalruimtelijke context.

In deze nieuwe rubriek 'de Vergelijking' vertellen beide regio's hun eigen verhaal. De rubriek trapt af met een groepsinterview met vier hoogleraren over de historie, huidige staat en toekomst van de ruimtelijke ordening in Nederland en Vlaanderen.

Sluit vier hoogleraren planologie uit Nederland en Vlaanderen anderhalf uur op. Geef ze een aantal thema's mee en laat ze vervolgens vrij delibereren. Het resultaat: een onderhoudend en soms verrassend verhaal over verschillen en overeenkomsten in de ruimtelijke ordening aan beide zijden van de grens.

De Turkse hoofdstad Ankara lijkt op het eerste gezicht niet de meest logische locatie voor een groeps gesprek over Nederland en Vlaanderen. Reden van het bezoek van de hoogleraren aan Turkije is de jaarlijkse planningsconferentie AESOP, die dit maal in Anatolië is neergestreken. We treffen er de hoogleraren planologie Willem Salet uit Nederland, de Vlamingen Jan Schreurs en Jef Van den Broeck en de uit Nederland afkomstige maar in Gent werkzame Luuk Boelens.

Centraal in het gesprek staan de verschillen en overeenkomsten tussen Nederland en Vlaanderen op het gebied van de ruimtelijke ordening. Het gesprek is chronologisch geordend. Allereerst de historie van de ruimtelijke ordening in beide contexten, vervolgens een analyse van de huidige stand van zaken en tot slot een doorkijk naar de toekomst.

Centraal versus liberaal

Om de huidige stand van de ruimtelijke orde in Nederland en Vlaande-

ren te duiden, nemen de vier professoren als vanzelfsprekend een historisch perspectief. De geschiedenis leert ons waar en hoe in beide contexten cruciale keuzes zijn gemaakt die tot een zeer verschillende ruimtelijke morfologie hebben geleid. Eindeloze lintbebouwing in Vlaanderen tegenover geplande groeikernen als Nieuwegein, Zoetermeer en Almere in Nederland. Monofunctionele en keurig aangeharkte buitenwijken benoorden de grens tegenover de hybride van urbaan en ruraal in de Vlaamse nevelstad.

Het startpunt van de analyse is de periode na de Tweede Wereldoorlog. Salet legt uit hoe Nederland en Vlaanderen verschillende paden zijn ingeslagen. "Net na de oorlog heeft Vlaanderen duidelijk gekozen voor de markt. Ze waren helemaal idolaat van Amerika. In die periode is Brussel tot de meest gedecentraliseerde stad van Europa uitgegroeid." In deze periode heeft ook de nevelstad Vlaanderen haar vorm gekregen, doordat kleine dorpen doorgroeiden tot kleine centra. Het verschil tussen stad en platteland vervaagde in Vlaanderen in deze periode zo sterk dat er een nieuw begrip op geplakt werd: de nevelstad. "In Nederland is dat anders verlopen", vervolgt Salet, "daar had je natuurlijk ook marktgestuurde ontwikkelingen, maar werd ruimtelijke inrichting sterk gereguleerd. We hebben een model opgelegd van bovenaf met de vereiste regelgeving en subsidies. Hierdoor kon men de bouw van die activiteiten in allerlei manieren bevorderen en verkreeg men de compacte stad, wat later tot de compacte stadsregio is

Luuk Boelens is hoogleraar Planologie aan de Universiteit Gent en directeur van het advies- en onderzoeksbureau Urban Unlimited. Hiervoor was hij bijzonder hoogleraar op de VROM-leerstoel aan de Universiteit Utrecht. Zijn onderzoek richt zich vooral op planningstoepassingen buiten de overheid om, dat hij omschrijft als een 'actor-relationale' benadering. Hij schreef hier onder meer het boek 'The Urban Connection' (2009) over.

Willem Salet is hoogleraar Stedelijke en Regionale Planning aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn expertise beslaat onder meer regionale planning, 'framing' en een sociologische institutionele benadering. Hij publiceerde hier diverse theoretische bijdragen en vergelijkende onderzoeken over in boeken en internationale tijdschriften.

verworden. Dit is heel lang het model geweest voor de inhoud van de ruimtelijke kwaliteit op stedelijke en regionaal niveau met veel gemengde functies."

"Ik durf het nog wel iets scherper te stellen", meent Boelens. "Na de Tweede Wereldoorlog was de woningnood in Nederland veel groter dan in Vlaanderen, een kwart van de woningvoorraad was gebombardeerd of beschadigd. Na de oorlog was er een grote behoefte aan woningbouw en toen heeft de staat die coöperatieven tot uitvoeringsorganisaties gemaakt. Dit was mede het gevolg van krachtige sociaal-democratische kabinetten die na de Tweede Wereldoorlog het beleid hebben bepaald. De woningnood werd tot volksvijand nummer één verklaard. In België was dit anders. Hier bepaalden vooral christendemocratische kabinetten na de Tweede Wereldoorlog het beleid. Deze hadden een meer ontspannen, op het buitengebied en familie gebaseerde houding." Van den Broeck is het hier ten dele mee eens: "Er was in Vlaanderen ook een woningnood, maar de overheid heeft hier anders op gereageerd dan in Nederland. Het individu werd gestimuleerd door premies. De kracht van het individu heeft ervoor gezorgd dat er bij ons in Vlaanderen geen sprake was van woningtekorten. Ze kregen een premie en metselden zelf aan hun huis. Het resterende bedrag werd geleend van de bank, onder zeer goede voorwaarden en gegarandeerd door de staat. Tegen het einde van de jaren zestig begon de overheid plannen te maken, omdat men zag dat iedereen bouwde waar men dan ook kon bouwen. De overheid zei dat

we daar paal en perk moesten aanstellen en zo begon men met de opmaak van de gewestplannen voor heel België, maar het feit was geschied. Er was een wettelijke situatie gecreëerd die bestond. Het gewestplan is alleen een legalisering geweest van de werkelijkheid." "Inderdaad", vervolgt Jan Schreurs, "maar in die legalisering zijn er hele brede interpretaties gegeven aan de bestaande en verwachte behoefte aan woningen. We zijn nu nog altijd bezig met het invullen van wat er toen juridisch is bestemd. De stedenbouw van onderop gaat nog steeds voort."

"Vlaanderen was na de oorlog helemaal idolaat van Amerika" – Willem Salet

Als reactie op het ongecontroleerde ruimtegebruik werd in Vlaanderen in 1997 het Ruimtelijke Structuurplan Vlaanderen (RSV) vastgesteld. Dit plan was sterk op de Nederlandse planningstraditie geïnspireerd. Het hierin gebruikte concept van de Vlaamse ruit – het stedelijk gebied tussen Gent, Antwerpen, Leuven en Brussel – is rechtstreeks geïnspireerd op de 'internationale Randstad' uit de Nederlandse Vierde nota over de ruimtelijke ordening uit 1988. In sommige gevallen is het bijna een woordenspel. Zo is inmiddels in

Jan Schreurs is deeltijds hoofddocent aan de KU Leuven en deeltijds hoogleraar aan de Sint-Lucas hogeschool (Brussel-Gent). Voordien was hij tien jaar directeur van de dienst Fysische Planning van KU Leuven. Zijn onderzoek richt zich op ruimtelijke kwaliteit, voornamelijk vanuit de thema's publieke ruimte- en ontwerpstrategieën. De resultaten past hij onder meer toe in het SPINDUS onderzoeksproject en het Steunpunt Ruimte.

Jef Van den Broeck is erehoogleraar aan de KU Leuven en eredocent aan het Henri van de Velde Instituut in Antwerpen. Hij was afgevaardigd bestuurder van Studiegroep Omgeving (1973-1997), een groep voor Ruimtelijke Planning, stedenbouw, architectuur en landmeetkunde. Hij heeft meegewerkt aan diverse ruimtelijke plannen die in de afgelopen decennia voor Vlaanderen zijn gemaakt.

Nederland het verfoeide begrip gebundelde deconcentratie in het RSV terug te vinden als 'gedeconcentreerde bundeling'.

Ruimtelijke kwaliteit

Ondanks dat Nederland zeker in de jaren negentig een voorbeeldfunctie vervulde voor Vlaamse planners, is het te gemakkelijk om Nederland simpelweg te zien als superieur aan Vlaanderen. De staat van de ruimtelijke ordening aan beide zijden van de grens kan alleen worden geïnterpreteerd door haar te bezien vanuit de culturele context waarin deze is ontstaan, benadrukt Schreurs. Hij gaat in op het veelgebruikte begrip om de (beoogde) uitkomsten van ruimtelijke planning te beoordelen: 'ruimtelijke kwaliteit'. Dit lijkt uitermate geschikt om Nederland en Vlaanderen mee te vergelijken. Schreurs, echter, worstelt al jaren met dit concept en wijst op de complexiteit en het belang van interpretatie: "Ruimtelijke kwaliteit is een relationeel begrip. Betekenis zit niet in de dingen, maar in de relatie tussen toestanden of evenementen en mensen. Kwaliteit is dus gedragen door mens en cultuur. Ruimtelijke kwaliteit heeft echter vele dimensies. Ze heeft te maken met hoe de dingen eruitzien, maar ook met hoe deze gestructureerd zijn (bijvoorbeeld dichtheid, diversiteit, doordringbaarheid) hoe ze functioneren (bijvoorbeeld toegankelijkheid, efficiëntie), en waarom. We kunnen ruimtelijke kwaliteit dus niet bestuderen en bespreken zonder daarbij ook de socio-culturele bril van Vlamingen en Nederlanders op te zetten. En binnen deze twee culturen zitten nog veel subculturen." Van

den Broeck vult aan: "Ruimtelijke kwaliteit is het resultaat van maatschappelijke en sociale processen die over ruimtelijke kwaliteit in zijn brede context nadenken en die via een discussie samen tot een bepaalde visie komen van wat zou moeten gebeuren. Het resultaat daarvan accepteert men dan als kwaliteit."

Boelens denkt niet dat het doel van ruimtelijke ordening het creëren van ruimtelijke kwaliteit is. "Ik hanteer altijd die mooie doelstelling van ruimtelijke ordening als de best denkbare wederkerige aanpassing van ruimte en samenleving. Het gaat dus om de samenleving. Daarbij gebruik ik liever het woord veerkracht dan kwaliteit en dit in de brede zin: ecologische, sociale, economische veerkracht." Het vergelijken van Nederland en Vlaanderen gaat verder dan het naast elkaar leggen van de ruimtelijke morfologie, het gaat dus ook om het aanpassingsvermogen aan veranderende noden. Nederlandse Vinexwijken zijn alleen te begrijpen door de Nederlandse cultuur in ogenschouw te nemen, net als dat de nevelstad alleen goed te bevatten is door in de huid van een Vlaming te kruipen. Zowel de begrippen 'ruimtelijke kwaliteit' als 'veerkracht' moeten worden ingevuld door naar de sociale processen en structuren te kijken. Een cruciaal verschil binnen de lage landen is hierbij dat de overheid en een centralistische sturing in Nederland lange tijd centraal stonden, terwijl in Vlaanderen de markt en het individu de belangrijkste elementen waren. Interessant is dat tijdens het gesprek wordt opgemerkt dat Nederland en Vlaanderen dicht bij elkaar in de buurt lijken te komen. "Geleidelijk aan hebben ze elkaar benaderd, wie

weet zelfs gekruist”, aldus Schreurs. Oftewel: Vlaanderen is meer overheidsgestuurde ruimtelijke planning gaan toepassen, terwijl in Nederland meer initiatieven voor de markt zijn gekomen. Zowel door uitwisseling van beleidsuitgangspunten en autonome processen als globalisering en liberalisering beginnen de eens zo van elkaar vreemde ruimtelijke contexten meer verwantschap te vertonen.

“De private sector probeerde vooral het winstgevende deel in handen te nemen” – Luuk Boelens

Convergentie

Terwijl Vlaanderen in het verleden vooral naar Nederland keek, is de interesse nu ook wederzijds. De Nederlandse minister van Infrastructuur en Milieu Schultz van Hagen – veelzeggend genoeg is het vakdepartement voor ruimtelijke ordening (VROM) inmiddels deels gefuseerd met het ministerie van Verkeer en Waterstaat – ziet Vlaanderen geenszins als een schrikbeeld. Op de vraag van journalisten van de Volkskrant of het ‘dichtgeregelde’ Nederland meer op België moest gaan lijken antwoordde zij: “Ja, wat mij betreft wel”. Die gelijkenis gaat echter verder dan de expliciete referenties van de minister. Er ontstaan steeds meer ruimtelijke initiatieven spontaan, van onderop en zonder een sterk sturende overheid. Boelens fungeert al langere tijd als brug tussen de Nederlandse en Vlaamse planningscontext. Recentelijk maakte hij het huwelijk compleet door aan de UGent als hoogleraar een nieuwe onderzoekslijn op te zetten. In de vaak verguisde Vlaamse nevelstad ziet hij juist grote kansen. “Ik zie de nevelstad in Vlaanderen heel veel potentieel in zich dragen. Die verwevenheid zou versterkt moeten worden.” Voor Boelens bestaat de veerkracht van de nevelstad uit de eigen identiteit en de verscheidenheid. Juist omdat deze verscheidenheid al in Vlaanderen aanwezig is, is het gemakkelijker om deze opnieuw te versterken. Boelens benadrukt hierbij dat de kernen niet te veel op zichzelf moeten blijven, maar zoveel mogelijk met elkaar in contact moeten komen om hun veerkracht te versterken.

Minstens zo belangrijk als de ruimtelijke structuur is het organisatievraagstuk. Zeker in Nederland is men al decennia bezig met het zoeken naar een nieuwe en beperktere rol voor de overheid in de ruimtelijke ordening. Een vaak geopperde oplossing is Publiek Private Samenwerking (PPS). Boelens hierover: “In Nederland is er op dit moment een heel terughoudende beweging naar PPS. De PPS in Nederland is midden jaren tachtig gestart. Toen had men 70% sociale woningbouw en 30% vrije sector. Sinds midden jaren tachtig is dit 30% sociale woningbouw ten opzichte van 70% vrije sector geworden en inmiddels ligt de verhouding nog wel schever. Oorspronkelijk was de bedoeling om die omslag publiek-privaat te financieren, dit is echter maar zeer ten dele gelukt. Bedoeling was om de private sector te laten meebetalen aan het groen, voorzieningen, infrastructuur, etcetera en sociale woningen in een gemengde wijk te ontwikkelen. Maar de private sector probeerde vooral het winstgevende deel van een ontwikkeling in handen te nemen en het minder winstgevende deel aan de overheid

over te laten. Er manifesteerde zich een ‘hit and run’ mentaliteit.” Willem Salet knikt instemmend en heeft een aanvulling: “PPS is van alle tijden en vind je in alle vormen. Maar de uitdaging ligt bij vraagstukken waarbij men collectieve actie wil hebben, waar niet vanzelf een goede structuur tot stand komt bewerkstelligen. Dat zie je vooral in de vraagstukken van regionalisering waar veel te weinig initiatief van collectieve actie op zit. Daarmee zeg ik niet dat de overheid dat moet doen, de overheid kan een conditionerende rol spelen.” Waarop Van den Broeck opmerkt: “Bij ons moeten de rechten van het individu absoluut eerst gevrijwaard worden. En die rechten worden voor een heel groot deel bepaald door het gewestplan dat er sinds de jaren zeventig is en nog steeds bestaat in licht gewijzigde vorm.” In Vlaanderen worstelt men eveneens met de verhouding tussen publiek en privaat. Er is recent een tendens om meer aan regionale visievorming te doen, maar tegelijkertijd moeten de rechten van het individu worden beschermd.

Zowel in Nederland als Vlaanderen zoekt men naar een heruitvinding van de relatie tussen markt en staat in de ruimtelijke planning. De Nederlandse overheden zoeken naar een antwoord op de vraag hoe je bedrijven haar rol kan laten overnemen, bijvoorbeeld door ‘uitnodigingsplanologie’. In Vlaanderen is er juist momentum ontstaan voor meer sturing door de overheid. Dit gaat niet zozeer om overheid als actieve ruimtelijke actor, maar als partij die met visievorming tracht contouren en zonering te schetsen. De zoektocht naar de staat-markt-verhouding in de ruimtelijke planning is echter nog lang niet ten einde. Daarom vragen we de professoren hoe de ruimtelijke planning er in 2040 zou moeten uitzien. Het resultaat is een mengvorm van eigenschappen van het Nederlandse en Vlaamse planningsstelsel.

“In Vlaanderen staan de rechten van het individu voorop” – Jef Van den Broeck

2040

Salet trapt af met zijn visie op de toekomst van de ruimtelijke planning. “Ik denk dat we naar een geconditioneerde zelforganisatie moeten. Niet meer terug naar een centralistische regelgeving en planning van vroeger, maar je hebt wel indicaties nodig van die centrale overheid om dingen te bevorderen en andere dingen tegen te houden. En dat in beginsel toch wel heel sterk vanuit de samenleving en vanuit de gemeenten zelf inhoud gegeven moet worden aan die ruimtelijke organisatie. We zijn toe aan een nieuw model van zelfsturen. Ik ben het erg eens met het begrip van Maarten Hajer, de energieke samenleving.” “Daar ben ik het ten dele mee eens”, zegt Boelens. “Want Hajer redeneert toch vooral vanuit de overheid en niet vanuit de samenleving. Het gaat vaak om wat de overheid moet doen en niet hoe vanuit autonome ontwikkelingen in de samenleving meerwaarde kan worden bereikt. Cruciaal is hier hoe dat in plaats van individueel meer gezamenlijk kan. Derhalve een aanvulling: collectieve aansturing en coöperatieven. Niet überhaupt zelfsturing, maar collectieve zelfsturing. Je moet benoemen waar de grote vraagstukken van ruimtelijke collectieve actie

liggen. Daar heb je nieuwe vormen van samenleving voor nodig. Steden denken daar op dit moment al op een heel andere manier over, daar wordt veel meer in het belang van het collectief gedacht." Schreurs haakt hierop in en benadrukt het belang van sturing op verschillende schaalniveaus: "Als ik er één woord op mag plakken zou ik het policentrische zelfsturing noemen. Er zijn verschillende 'centra' en soorten van zelfsturing nodig, die verschillende vraagstukken aansturen die zich bovendien op verschillende schaalniveaus afspelen."

"We moeten toe naar policentrische zelfsturing" – Jan Schreurs

Salet benadrukt dat het een enorme uitdaging is om het vernuft van de verschillende partijen in te zetten voor collectieve vraagstukken. "Daar zie je dat de centrale overheid op dit moment zegt: daar doen we niet aan mee, we trekken ons daar helemaal van terug. Als de gemeenten dan ook nog hun eigen markttrol kunnen gaan innemen, is het heel moeilijk om in samenwerking tot een gemeenschappelijk profiel te komen." Private partijen, de overheid en belangengroepen in een coöperatieve logica te laten samenwerken is een breed gedragen uitdaging voor zowel Nederland als Vlaanderen. Boelens ziet hier een tweeledige uitdaging: Vlaanderen moet meer collectief en coöperatief

worden en in Nederland gaat het vooral om het herstel van die coöperatiegedachte voorbij de bestaande institutionele 'lock-inns': "Ik denk dat revitalisatie zowel in Vlaanderen als Nederland moeilijk te doen is als daarin niet iets fundamenteel verandert. Ik denk dat het veel meer bottom-up moet gebeuren en via collectieve initiatieven." Schreurs ziet echter dat er in Vlaanderen onder de gezamenlijke druk van PPS en gemeenschappelijke Europese wetgeving steeds grotere productiestructuren opgezet worden die de coproductieve kracht van de kleinschalige productie die aanwezig is in Vlaanderen onderuit kan halen. De ruimtelijke planning in 2040 zou een mengvorm moeten zijn tussen regulering waar Nederland een sterke traditie in kent en de energie van de markt en burgers die van oudsher sterk aanwezig is in Vlaanderen. Nederland en Vlaanderen kunnen nog veel van elkaar leren. "Wij zijn elkaar aan het ontmoeten vanuit een marktkwaliteit en een gereguleerde kwaliteit", besluit Salet.

Peter Pelzer (hoofredacteur@agora-magazine.nl) is promovendus aan het departement Sociale Geografie en Planologie van de Universiteit Utrecht en hoofredacteur van AGORA. Toon Dirckx (toon.dirckx@ees.kuleuven.be) is beleidsmedewerker ruimtelijke ordening en wonen voor de Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA) en doctorandus-onderzoeker aan de afdeling Geografie van de KU Leuven en redacteur van AGORA.

ADVERTENTIE

**rijksuniversiteit
 groningen**

faculteit ruimtelijke
 wetenschappen

HERTA MACHTSCRIPTIEPRIJS 2013

Bij de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen wordt in 2013 voor de achtste maal de Herta Machtscriptieprijs uitgereikt.

De prijs, een geldbedrag van €1000.- en een aandenken wordt naar verwachting op maandag 1 juli 2013 uitgereikt in Groningen. **De deadline voor het inleveren van scripties is 11 maart 2013.**

In 2012 is de prijs gewonnen door Jeroen Beekmans met zijn Engelstalige masterthesis: Check-In Urbanism. Exploring Gentrification through Four-square Activity.

De Scriptieprijs is bedoeld voor jong talent in de Ruimtelijke Wetenschappen en heeft als doel het bevorderen van culturele aspecten in en maatschappelijke relevantie van de ruimtelijke wetenschappen. In aanmerking komen scripties/ theses die niet ouder zijn dan 2 jaar en zijn beoordeeld met het cijfer 8 of hoger.

Alvast aanmelden? Vul het formulier op de website in, sla het op en mail het als bijlage naar:

secr.cg-eg@rug.nl. Kijk voor meer informatie, aanmelden en het reglement op www.rug.nl/frw/onderwijs/scriptieprijs/index

Leuke jongens die krakers

Iris van der Doelen, Leanne Niesthoven,
Froukje Oosting & Daphny Roggeveen

De kraakbeweging vertolkte in de jaren tachtig een breed gedragen maatschappelijk geluid waarin gelijkheid, emancipatie en het recht op een woning centraal stonden. Inmiddels is het tij gekeerd: de antikraakwet uit 2010 stelt kraken strafbaar, omdat kraken zou zorgen voor overlast en een verminderd gevoel van veiligheid. Het Amsterdamse kraakpand De Valreep vertelt een heel ander verhaal.

De Valreep is een voormalig dierenasiel in Amsterdam-Oost nabij het treinstation Amsterdam Muiderpoort. In het gebied had eigenlijk de nieuwbouwwijk Oostpoort moeten verschijnen, maar deze ontwikkeling ligt door de crisis al een tijdje stil. Twee jaar geleden werd het pand gekraakt en opgeknapt. Sindsdien zijn de krakers actief bezig om het een buurtfunctie te geven. Ze organiseren samen met de buurt vele verschillende activiteiten, zoals workshops, muziekavonden, speldagen voor (buurt)kinderen, openbare vergaderingen en moestuintjes die door buurtbewoners kunnen worden gebruikt.

De Valreep is heel anders dan het stereotype kraakpand in het beeld van de meeste Nederlanders. Dit pand veroorzaakt geen overlast, zoals wel het geval is bij vele andere kraakpanden waarover de media vaak berichten. Sterker nog: het lijkt het er zelfs op dat de sociale cohesie in de buurt is toegenomen door de actieve aanwezigheid van de krakers.

Dit leidt tot de vraag waarom het pand zo'n afwijkend geval is en met de nog recent ingevoerde antikraakwet een zeer relevante case om te bekijken. Een deel van de verklaring kan zijn dat De Valreep, in tegenstelling tot andere kraakpanden in de stad, een losstaand pand is, omringd door braakliggende grond en zonder direct aangrenzende huizen. Dit betekent dat overlast automatisch minder aan de orde is. De krakers hebben daarom letterlijk en figuurlijk meer de ruimte om het pand tot een gezellige, creatieve broedplaats te maken.

Stigmatisering

Tegen de achtergrond van het kritisch discours in de media en in de wandelgangen – vooral aan de politiek rechtse kant – dat zeer negatief staat tegenover kraken, is het vreemd dat dit kraakpand juist zo'n positief verhaal opleverde.

Behalve dat in de rechtse kringen het eigendomsrecht hoge prioriteit heeft en kraken dus eigenlijk diefstal is, wordt het negatieve maatschappelijke discours vooral versterkt door ervaringen van geluids-, zichtbare of gewelddadige overlast door krakers. Dit kan worden verklaard door een klassieke sociologische theorie: het standaardwerk van Norbert Elias en John Scotson uit 1976. Dat werk kan worden toegepast om het negatieve beeld over kraken te zien als een vorm van stigmatisering. Een stigma wordt verklaard vanuit de botsing van verschillende gewoonten en gebruiken die twee groepen hanteren. Ook spreken zij over de grenzen van deze gemeenschappen die elkaar kruisen, waardoor er contact tussen deze twee groepen ontstaat.

Deze botsing van gewoontes, gebruiken en grenzen passen wij toe op De Valreep en de buurtbewoners door de letterlijke verdeling van ruimte in de buurt te bekijken. Doordat krakers een woonwijk intrekken, wordt de publieke ruimte op straat anders ingevuld. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor de sfeer en de leefbaarheid van de wijk. Buurtbewoners krijgen het idee dat er 'rare jongens', die buiten de bestaande gemeenschap vallen, op hun publieke ruimte rondlopen. De twee gemeenschappen komen met elkaar in contact en dit leidt eventueel tot confrontaties en stigma's, aldus de theorie van Elias en Scotson.

Kraken is een hele sociale bezigheid

Naar een verklaring

In de praktijk van De Valreep bleek dit dus niet het geval te zijn: de krakers worden hier juist gewaardeerd en doen daar ook hun best voor. Maar hoe kan het dat De Valreep een uitzondering is op zowel het maatschappelijke discours als de klassieke sociologische theorie?

Op zoek naar een verklaring besloten we dieper in te gaan op de beweegredenen en acties van de krakers door te observeren en met

De visie van de krakers: 'Hier realiseert De Valreep het onmogelijke'.

De Valreep in Amsterdam-Oost. Twee jaar geleden werd het pand gekraakt.

hen en de buurtbewoners in gesprek te gaan. Op een interne vergadering van de krakers werd duidelijk welke rol de krakers in de wijk probeerden te vervullen. Er werden veel sociaalculturele activiteiten gepland zoals muziekavonden en workshops, die bezocht werden door buurtbewoners, krakers en andere geïnteresseerden. Zo bleek er zelfs een wachtlijst te zijn voor de moestuintjes die de krakers hebben aangelegd voor de buurtbewoners.

Bij alle activiteiten die werden besproken, werd expliciet rekening gehouden met eventuele (geluids)overlast. Het werd ons duidelijk dat de krakers erg bewust en verantwoordelijk met de buurt en haar bewoners willen omgaan. Zo bleken sociale interactie en het leefklimaat in de buurt de belangrijkste agendapunten. Nadat een klacht over het geluid van de generator werd besproken, zijn meteen plannen gemaakt om een nieuwe en geluidstille generator aan te schaffen. Op een podiumavond met optredens van diverse bandjes hebben we kunnen waarnemen dat er ook in de praktijk daadwerkelijk goed rekening wordt gehouden met de geluidsoverlast. De ruimte waarin de bandjes optraden is zeer goed geïsoleerd en buiten het pand was geen harde muziek te horen. De krakers doen dus hun best om op deze manier bij te dragen aan de leefbaarheid en de sociale cohesie in de wijk.

Contact met de buurt

“Belangrijk om te onthouden is dat kraken een heel sociale bezigheid is. Het eerste wat je doet voordat je een pand gaat kraken is langs de burens gaan om ze in te lichten en om hun houding te peilen”, aldus kraker Noël.

Omdat de krakers van De Valreep veel belang hechten aan hun positieve positie in de buurt, zorgen de krakers dat het voor de buurtbewoners zo gemakkelijk mogelijk is om contact met hen te maken. Ook voor degenen die het niet comfortabel vinden om bij het kraakpand binnen te stappen. Dit maken ze mogelijk doordat de website en het e-mailadres van De Valreep openbaar zijn. Dat is lang niet altijd het geval bij kraakpanden, omdat krakers en krakersgroepen meestal juist zo anoniem mogelijk willen blijven. Bij De Valreep zien de krakers echter juist de voordelen van het zo open mogelijk zijn voor de buurt. “Het is behalve leuk natuurlijk ook gewoon handig om gewaardeerd te worden door de buurt, want als we ons misdragen lokken we het juist alleen maar uit om sneller ontruimd te worden”, legt kraker Maarten uit.

Buurtbewoners zijn naar eigen inzicht van de krakers positief over hen. Soms komen er klachten over verschillende soorten overlast, zoals geluidsoverlast of rookoverlast. Hier wordt door de krakers zo snel mogelijk een gepaste oplossing voor gezocht, zoals het aanschaffen van een geluidloze generator en het verminderen van het aantal kampvuren. De krakers zien geen grootschalige problemen aangaande de interactie, het respect of de beeldvorming vanuit de buurt. Uit de gesprekken blijkt dat er op het moment een goede co-existentie is en dat enkele buurtbewoners zelfs actief betrokken zijn bij De Valreep en ondersteunen zij het behoud ervan.

Volgens de krakers staan ook de meeste Amsterdammers positief tegenover kraken, hoewel er ook zeker vooroordelen bestaan en deze ook vaak waar blijken te zijn. Er zijn natuurlijk altijd wel vervelende krakers, die veel overlast veroorzaken en zich niet verantwoordelijk opstellen. Volgens de krakers van De Valreep is dit meer het geval bij buitenlandse krakers, mede omdat deze veelal tijdelijk verblijven en daarom zelf minder belang hebben bij een positieve beeldvorming. Onder de krakers van De Valreep heerst het idee dat het stigma op dit

De caravans naast het voormalig dierenasiel waarin de krakers slapen.

soort krakers wel van toepassing zou kunnen zijn, maar niet op henzelf. Het is dus interessant te onderzoeken wat de situatie is in andere kraakpanden.

Nog een reden waarom de krakers in deze buurt geen negatief stigma hebben is, volgens de krakers zelf, dat het voormalig dierenasiel al vier jaar leegstond voordat het werd gekraakt. In die periode werd het niet onderhouden en waren er junks in het pand aanwezig, wat de buurt en vooral het pand zelf geen goed heeft gedaan. De komst van de krakers was daarom een zeer positieve ontwikkeling, omdat zij het pand weer onderhouden en er een functie aan geven. Een van de buurtbewoners zei zelfs dat ze het fijn vond dat de krakers er waren komen wonen, omdat "er dan eindelijk weer eens wat gebeurde".

Ondanks het negatieve discours levert De Valreep een positief verhaal op

Een beleidsverandering

De Valreep levert een positief verhaal te midden van het overwegend negatieve discours en in tegenstelling tot klassieke sociologische theorie. De belangrijkste reden waarom dit kraakpand afwijkt van het negatieve maatschappelijk discours is de open houding van de krakers tegenover de buurtbewoners, waardoor ze veel vertrouwen winnen en zo weinig mogelijk mensen tegen zich krijgen. Ook de wat afgelegen ligging van het pand speelt mee, omdat hierdoor eventuele overlast minder dicht bij de buurtbewoners kan komen. Samen met de sociale buurtfunctie van het pand waar de krakers hard voor werken, zorgt dit ervoor dat de positie van het kraakpand in de buurt ondanks het discours toch zo positief is.

Het is interessant ook andere kraakpanden te onderzoeken en te zien of het verhaal daar wellicht ook positiever is dan het discours doet vermoeden. Wanneer blijkt dat de situaties in meerdere kraakpanden een positief verhaal opleveren, zou dat kunnen betekenen dat de berichten in de media niet altijd een juist beeld schetsen van de krakersscene. Als dit zo is, zou dat zelfs consequenties kunnen hebben voor de beleidsvoering. Er zou in de toekomst bijvoorbeeld bij ontruimingsplannen meer moeten worden gekeken naar de sociale waarde van een kraakpand en de panden zouden kunnen worden beoordeeld op de mate van overlast of juist sociale toevoeging in hun buurt. Wellicht zou dit dan vorm krijgen in een gedoogbeleid voor kraakpanden. Op die manier kunnen kraakpanden die, zoals De Valreep, bijdragen aan de sociale cohesie een speciale uitzonderingsbehandeling krijgen.

Iris van der Doelen (idoelen@gmail.com), Leanne Niesthoven, Froukje Oosting en Daphny Roggeveen zijn studenten aan de Universiteit van Amsterdam. Het onderzoek was als opdracht voor hun opleiding Algemene Sociale Wetenschappen vanuit de UvA in de maanden mei t/m juli 2012. De namen van de krakers zijn gefingeerd. De foto's zijn gemaakt door Iris van der Doelen en Daphny Roggeveen.

Literatuurselectie

Elias, N. en J. L. Scotson (1976) *De gevestigden en de buitenstaanders*, Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.

Op de Valreep, <http://valreep.org/>.

Door de crisis zijn de plannen voor een nieuwbouwwijk nog steeds niet gerealiseerd.

Ruimtelijke rechtvaardigheid

Barrie Needham

In de rubriek Klassiekers gaat AGORA in op boeken die niet vers van de pers komen, maar nog steeds uiterst relevant zijn. Deze keer 'Social justice and the city' (1973) van David Harvey.

Kort nadat het boek 'Social justice and the city' van David Harvey in 1973 was uitgegeven, kreeg ik het in handen. In twee dagen had ik het, geboeid, uitgelezen. Die ervaring ben ik nooit vergeten, zo groot was de indruk die het op mij maakte.

Waarom is dit boek een klassieker geworden? Omdat het een cruciaal onderwerp aan de orde stelde: de relatie tussen sociale processen en ruimtelijke vorm. Volgens Harvey is het niet zo dat de ruimtelijke vorm een willekeurig gegeven is waarbinnen sociale processen zich voordoen, maar eerder dat die processen de vorm bepalen. Het is ook een klassieker geworden omdat voor planologen en sociaal geografen zware conclusies worden getrokken, namelijk dat de ruimtelijke vorm niet gemakkelijk te veranderen is en daarom de daaruit volgende ruimtelijke rechtvaardigheid ook niet. Vanuit het marxisme is dit consequent beredeneerd. En ik vind het een klassieker omdat het boek goed leesbaar is, in tegenstelling tot het schrijven van veel andere door Marx geïnspireerde auteurs.

Het boek zelf is een zoektocht. Het begint met enkele bewerkte artikelen onder de noemer van 'liberal formulations'. De wetenschappelijke problemen die hieruit voortvloeien – Harvey noemt ze 'irreconcilable dilemmas' en een 'helpless, formless relativism' – worden aangepakt in het tweede deel, onder de noemer 'socialist formulations'. Het marxisme maakt het hem mogelijk de problemen op te lossen.

Met dit boek heeft Harvey veel studenten en onderzoekers in de geografie en planologie jarenlang sterk beïnvloed. Hij is de nestor geworden van marxistisch c.q. neomarxistisch c.q. historisch materialistisch onderzoek naar stedelijke processen. En toch is de invloed van deze stroming veel minder dan vlak na de publicatie, zeker voor wat betreft de invloed op de planologie. Toen ik in 1978 bij de vakgroep planologie in Nijmegen terecht kwam waren veel studenten in de ban van het marxisme en waren er colleges over het historisch materialisme. In de jaren daarna heb ik vele scripties met een marxistische inslag begeleid. Nu willen studenten er niets meer van weten.

Dat tegenwoordige gebrek aan belangstelling is deels te begrijpen vanuit de beperkingen van marxistische analyses, ook van deze voortreffelijke analyse. De belangrijkste beperking is dat hieruit geen richtlijnen of aanbevelingen kunnen worden ontleend voor directe toepassing op de praktijk van de ruimtelijke ordening. De ironie is dat Marx zelf zei: "The philosophers have only interpreted the world, in various ways: the point however is to change it". Maar zijn aanhangers

in de planologie kunnen niet zeggen hoe dat door de ruimtelijke ordening moet gebeuren. Het sterk verminderde belang voor dergelijke analyses is ongetwijfeld ook te verklaren uit het feit dat zij vaak moeilijk te volgen zijn. Het lezen van zelfs dit heldere boek vereist veel toewijding.

Deze combinatie – een abstracte sociale analyse zonder directe toepassing – heeft als resultaat, helaas, dat met name studenten planologie hun vak dikwijls beschouwen als technocratisch: zij zijn 'technical experts' die niets met ethiek te maken hoeven te hebben. 'Social justice in the city' is teruggebracht tot een beetje sociale woningbouw en een beetje duurzaamheid. Waar is het sociale en politieke engagement tegenwoordig in de planologie te vinden?

Vroeger waren studenten in de ban van het marxisme, nu niet meer

Ten slotte, waarom maakte dit boek zo'n grote indruk op mij? Het was niet mijn eerste blootstelling aan het marxisme: collegae hadden al gepoogd mij te bekeren. Ik was betrekkelijk kort daarvoor in de planologie terechtgekomen en op zoek naar een stevige theoretische fundering. In dit boek heb ik dat niet gevonden. Ook nergens anders, nog steeds niet. Maar alomvattende verklaringen hoef ik niet meer. Sterker nog, ik wantrouw ze. Het herlezen van dit boek veertig jaar later versterkt me daarin. Toch beschouw ik het als een klassieker. Het voert een verkenning van de relatie tussen sociale processen en ruimtelijke vorm op een meesterlijke manier uit. Het denken van velen wordt uitgedaagd om hierop te reageren.

Barrie Needham (b.needham@fm.ru.nl) is emeritus hoogleraar planologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

De ruimtelijke ordening voorbij

Joren Jacobs

De vormgeving van het Ruimtevolk Jaarboek 2012 doet denken aan de publicaties van het vroegere Ruimtelijk Planbureau (RPB), die met dezelfde afmetingen en de matte, kartonnen kaft dienden als referentiepunt in het debat over de inrichting van Nederland. Ook de publicaties van het RPB hadden een thematische insteek en brachten met regelmaat de stand der dingen in kaart, zoals Ruimtevolk met het thema 'Nieuw Eigenaarschap' tracht te doen. Maar dan houdt de vergelijking op. Het Jaarboek is geen product van systematisch onderzoek, maar vormt de directe weergave van het debat over de ruimtelijke inrichting op www.ruimtevolk.nl. Het debat omvat meningen, analyses en vergezichten van de mensen die overwegend direct of indirect hun brood verdienen aan de ruimtelijke ordening, oftewel het ruimtevolk. Ruimtevolk ziet zichzelf los van grote organisaties en instituties en meer als een 'luis in de pels' van de ruimtelijke ordening. Ruimtevolk wil de ruimtelijke ordening beschouwen vanuit de randen van het vakgebied. Tegelijk schetst het een beeld van een ruimtelijke ordening die gefragmenteerd is en niet of nauwelijks meer een kern heeft. Als die kern inderdaad is geërodeerd, waar vinden we dan die randen nog? Al met al genoeg reden voor een nadere inspectie van dit opmerkelijke boek.

Zijn de auteurs bang bij de teloorgang van ruimtelijke ordening zonder werk te komen zitten?

In het Ruimtevolk Jaarboek 2012 treft de lezer een bloemlezing van op de website verschenen blogteksten vol met prikkelende pleidooien over hoe de (re)organisatie van het ruimtegebruik er in de toekomst zou kunnen uitzien. Daarbij valt te denken aan zelforganiserend vermogen van buurtbewoners, tijdelijk ruimtegebruik en krimp als kans. Deze op zichzelf vaak interessante en goed geschreven stukken worden afgewisseld met aardige fotografie en enkele speciaal voor het Jaarboek gearrangeerde bijdragen, zoals de interviews met Rudy Stroink en Adri Duivesteijn. Ook de mailwisseling van een van de hoofdredacteuren met Ruimtevolk-bloggers in Berlijn, Kopenhagen en Londen over het thema 'nieuw eigenaarschap' is qua vorm en inhoud verfrissend. Daarnaast treft de lezer het verslag van een rondetafelgesprek met (oud-)redacteuren van Ruimtevolk, maar dat is meer een nostalgische terugblik op de korte geschiedenis van het blog dan een wezenlijke bijdrage aan de themadiscussie.

Uitgaande van de ambitie van Ruimtevolk om het debat te voeren aan de randen van het vakgebied, valt op hoezeer de auteurs redeneren vanuit de vanzelfsprekendheid van ruimtelijke ordening. Nog steeds wordt gedaan alsof er objectief bestaande ruimtelijke opgaven zijn. Een typisch Nederlands uitgangspunt dat voorbij gaat aan het feit dat ruimtelijke opgaven worden geconstrueerd door onze ruimtelijke ordening en niet andersom. Zijn de auteurs bang bij de teloorgang van ruimtelijke ordening zonder werk te komen zitten? De slotzin van de introductie door de redactie, 'De ruimtelijke ordening is dood. Leve de ruimtelijke ordening!', is dan ook tekenend voor die houding. Uiteraard moet er in plaats van dit teloorgaande beleidsterrein toch iets nieuws komen, een ruimtelijke ordening 2.0! De discussie of wat het gat van de Nederlandse ruimtelijke ordening gaat vullen nog wel ruimtelijke ordening genoemd kan worden, was een interessante geweest.

Maar een dergelijk oordeel van het Ruimtevolk Jaarboek is eigenlijk te kritisch. De kracht van Ruimtevolk ligt normaal gesproken niet in het uitgeven van maatgevende publicaties, maar in haar rol als discussienetwerk. Juist doordat Ruimtevolk niet één intellectuele kern heeft, maar op basis van actuele thematieken steeds weer nieuwe dwarsverbanden tussen partijen weet te leggen, is het een krachtig forum. In die zin zijn het Jaarboek 2012 en de daaraan gekoppelde Ruimtevolk Expeditie (29 nov. 2012) uniek als kristallisatiepunten van wat anders een constante stroom is van blogs die zich maar moeilijk laat vangen in een kader. Het boek haalt een schepnet door de vijver, leegt de inhoud op tafel en toont ons zo de biodiversiteit van het ruimtevolk. Hoewel gefragmenteerd en zeker niet te beschouwen als oplossing voor de crisis van ruimtelijke ordening, stemt deze verzameling van meningen, analyses en vergezichten hoopvol. Er is voldoende inspiratie omtrent manieren waarop we in de toekomst met onze leefomgeving kunnen omgaan zonder dat dit zal leiden tot een nieuw 'systeem van ruimtelijke ordening'. Het Ruimtevolk Jaarboek is het lezen waard als inkijk in de diversiteit die het gat van de ruimtelijke ordening vult en ook voor mensen die wat minder bedreven zijn in het lezen van blogs kan het een interessante manier zijn om inspiratie op te doen. Misschien kan het zelfs verleiden om actief deel te nemen aan de discussie die online verder woedt.

Judith Lekkerkerker & Sjors de Vries et al, red. (2012) RUIMTEVOLK Jaarboek 2012: Nieuw eigenaarschap in de ruimtelijke ordening. Arnhem: RUIMTEVOLK. Gratis te downloaden via www.ruimtevolk.nl.

Filmrealiteiten in Boekarest

Barend Wind

“Probeer geen stijl te hebben. Kopieer de realiteit. De stijl komt vanzelf voort uit je beperkte beeld van de werkelijkheid.” Deze uitspraak van de Tsjechische scriptschrijver Frank Daniel is een belangrijke inspiratiebron voor Roemeense regisseur Nae Caranfil. In de speelfilm ‘Filantropica’ uit 2002 portretteert hij een bij zijn moeder inwonende schrijver met een schamel inkomen. Wanneer de schrijver verliefd wordt op een materialistische vrouw die cadeaus van hem verlangd die hij met zijn kleine beurs niet kan betalen, wordt hij meegezogen in de onderwereld van de Roemeense hoofdstad Boekarest. Hoe verandert, door het zien van deze film, je beeld van de stad die het grauwe decor vormt van dit maatschappijkritische en diep amorele verhaal? Deze vraag zette Elisabeta Gabriela Ilie ertoe aan haar masterscriptie te schrijven over de wijze waarop filmbeelden onze kijk op de betekenis van een plek beïnvloeden.

Door de moderne media zien mensen kanten van het leven en plaatsen waarmee ze anders nooit in aanraking waren gekomen. Volgens Ilie moet de ruimte daarom op een nieuwe manier worden benaderd, gerepresenteerd en getheoretiseerd. In haar scriptie stelt ze discourses centraal en beziet hoe de realiteit van het witte doek en de ervaring van de realiteit ter plaatse met elkaar verweven zijn. Ze richt zich op één kant van deze verhouding en legt een aantal mechanismen bloot waarop filmbeelden de betekenis van een plek vormen. Ilie legde hiervoor 24 kennissen foto's voor van plaatsen uit de film ‘Filantropica’ en polste hun meningen. Daarna liet ze haar respondenten de film zien en ging met hen in gesprek over hun gedachten en gevoelens over deze plaatsen in Boekarest.

Uit haar onderzoeksfocus en opzet blijkt een voorliefde voor een symbolisch-interactionistische benadering. In een sterk, 32 pagina's tellend, theoretisch kader zet ze de relatie tussen media en de manier waarop mensen hun omgeving interpreteren uiteen. Hoe ontcijferen en interpreteren mensen de boodschap die de media de wereld insturen? Wat voor signalen gebruiken zij hierbij? Hoewel het theoretisch kader goed is onderbouwd, is het jammer dat Ilie zich nauwelijks afzet tegen andere literatuurstromingen. Door strak binnen haar eigen verklaringsmodel te blijven en het individuele centraal te stellen, lijkt ze meer structuralistische verklaringen te missen. Hoewel haar respondentenpopulatie een mooie mix is, is haar belangrijkste onderscheid tussen respondenten de band die ze met Boekarest hebben: bewoner, bezoeker of onbekende. Terwijl auteurs als Bourdieu ons leren dat een veelvoud aan structurele kenmerken zoals sociaal, economisch en cultureel kapitaal, mensen hun habitus bepaalt.

Het is interessant te zien dat de plaatsen uit de film voor sommige respondenten inderdaad een andere betekenis krijgen. Zo zijn er

bewoners die besluiten een ‘onveilig’ park uit de film voortaan te mijden. Hoewel Boekarest bij vrijwel alle respondenten het beeld oproept van grauwheid en viezigheid, blijken vreemdelingen hun beeld het meest naar beneden bij te stellen. Dit komt, verklaart Ilie, omdat mensen waarde toekennen aan plaatsen op basis van referenties in hun dagelijks leven. Voor de bewoners van Boekarest bevinden deze referenties zich binnen de stad. Zij houden ook de gezellige cafés en koffietentjes in hun achterhoofd.

Nog interessanter is de geestelijke worsteling van de vreemdelingen, die de auteur goed beschrijft. Ze hebben moeite hun beeld te toetsen aan ‘de werkelijkheid’ en stellen haar wedervragen als ‘zijn er echt zoveel honden en zwervers?’.

Boekarest roept het beeld op van grauwheid en viezigheid

Hieruit concludeert ze dat de alledaagse realiteit, met allerlei referentiebeelden, overlapt met de realiteit van het witte doek. Ervaringen uit beide realiteiten vormen de beleving van plaatsen.

Ilie bevestigt hiermee dat referentiekaders van mensen van groot belang zijn voor de manier waarop mensen plaatsen ervaren. Een interessant mechanisme, maar weinig spannend omdat de sociale context te veel buiten beeld blijft. Toch roept de scriptie een hoop vragen op voor geografen. In ‘Filantropica’ probeerde de regisseur de werkelijkheid weer te geven, maar hoe verandert het beeld van de Bijlmer na het zien van de stereotypische film ‘Alleen maar nette mensen’ of het beeld van Istanbul na het zien van de laatste James Bond? Welke groepen passen hun beeld van een plaats aan, en bij wat voor soort films? Verandert de ervaring van plaatsen? Zeker nu steden in toenemende mate aan productiehuisen betalen om, als citymarketing, het decor van een film te zijn, neemt de relevantie van dergelijk onderzoek voor de markt en de overheid toe.

Ilie, E.G. (2012) My Very own Bucharest: Building urban discourses through cinematic impressions and (lived-in) experiences. Masterthesis Socio-spatial analysis, Wageningen University.

Vrije ruimte

Regiogemeenten gaan steden wurgen

Kees Terlouw

Iedereen reageert op de plannen van de regering om provincies en gemeenten samen te voegen vanuit zijn of haar eigen perspectief. Mijn dochtertje van negen vreest dat ze de topografie van Nederland opnieuw moet gaan leren. Daar is ze niet blij mee. Er zijn echter nog genoeg andere redenen om ontevreden te zijn met de plannen van de nieuwe Nederlandse regering. Vele anderen zijn ook niet blij met de plannen van de nieuwe regering.

Omdat de regering af wil van de bemoeizucht uit Den Haag wordt de uitvoering van veel overheidstaken naar de gemeenten overgeheveld, terwijl in het budget wordt gesneden. Gemeenten kunnen de burger maatwerk leveren en de betrokkenheid van de burgers vergroten. Om die grotere verantwoordelijkheid aan te kunnen moeten gemeenten wel een zekere grootte hebben (100.000 inwoners). De bestuurders van 25 grotere steden wanen zich hierdoor veilig voor de kabinetsplannen. Zij hoeven niet samen te gaan met andere gemeenten en hun apparaat zal alleen maar groter worden door de extra gelden en ambtenaren die nodig zijn om de nieuwe gedecentraliseerde taken uit te voeren. De bestuurders van de andere 390 gemeenten vrezen voor de toekomst van zichzelf, hun ambtenaren en ook hun burgers. Dit terwijl ze zelf mogen kiezen met wie ze samengaan. De regering gaat dat niet dwingend van bovenaf opleggen, maar wil de burger daar bij betrekken. Den Haag wil ruimte geven aan de emotie van de burger en de bijzondere identiteiten van al die rare plattelandsgemeenten in de provincie. Maar gemeenten zijn niet erg onder de indruk van de keuzevrijheid om te kiezen met wie ze samen gaan. Zij kiezen ervoor om voort te bestaan en proberen met rationele bestuurlijke argumenten de Nederlandse publieke opinie te overtuigen. Ze betwijfelen dat grotere gemeenten efficiënter zijn en dichter bij de burgers staan en vinden dat veel ook met intergemeentelijke samenwerking kan worden bereikt.

Regiogemeenten zijn een vloek voor de stad

Wanneer deze ontwikkeling niet vanuit een nationaal of een lokaal wordt gezien, maar juist door een regionale bril wordt gekeken, blijken deze grote gemeenten juist een zegen voor het platteland en een vloek voor de stad. Kleine gemeenten zullen gaan samenklitten en zich nooit op laten slokken door de aangrenzende grote stad. Men heeft zijn lessen geleerd uit de lange geschiedenis van bestuurlijke conflicten met hun regionale centrum. De stedelijke dynamiek heeft altijd een stempel

op haar omgeving gedrukt. De woonwijken, infrastructuur, bedrijventerreinen, afvalverwerkingsterreinen en recreatiegebieden die belangrijk waren voor de ontwikkeling van steden zijn altijd ten koste gegaan van de omliggende gemeenten. Bovendien wens je als nette witte suburbane VVD-gemeente niets te maken hebben met de stedelijke problemen. Er zullen dus grote nieuwe suburbane regiogemeenten gaan ontstaan. Utrecht zal worden ingesloten door een Heuvelruggemeente, een Groene Hart gemeente en een Kromme Rijn gemeente. Alhoewel de burgers van deze heterogene regiogemeenten voor hun werkgelegenheid en voorzieningen afhankelijk zijn van hun centrale stad, identificeren ze zich juist niet met die stad. Er lijkt überhaupt weinig te bestaan waarmee men zich in deze forensengemeenten kan identificeren. Historische gegroeide lokale identiteiten zijn niet goed bruikbaar. De stadjes in deze regiogemeenten hebben allen een heel eigen identiteit, wat meer zorgt voor tegenstellingen dan voor een gemeenschappelijk identiteit voor de hele regiogemeente. Bovendien zou dit dan een stedelijke identiteit zijn, terwijl het antistedelijke juist het enige is dat een regiogemeente bindt. Ook de bewoners in de meer landelijke gebieden binnen de regiogemeente kunnen zich moeilijk met iets stedelijks identificeren. Dan blijven eigenlijk alleen rurale kenmerken over die kunnen worden gebruikt om de burgers bij hun regiogemeente te betrekken. Er ontstaan dan hele groene, conservatieve identiteiten, die de nadruk leggen op het behouden van de mooie rustige groene woonomgeving van deze suburbane gemeenten - het ideale milieu voor NIMBY-burgers en VVD-kiezers.

Maar wat betekent dit voor Nederland? De stedelijke dynamiek zal afgewurgd worden door de regiogemeenten. De lokale overheden krijgen eindelijk de bestuurlijke kracht om allerlei ongewenste stedelijke ontwikkelingen buiten de deur te houden. De nieuwe regiogemeenten gaan zich naar binnen richten om de verschillende oude gemeenten te integreren en zullen de relaties naar buiten zoveel mogelijk beperken. Deze bestuurlijke randvereëling zal de Nederlandse samenleving en economie beschadigen, omdat de noodzakelijke samenwerking tussen de steden en hun omliggende regio's wordt bemoeilijkt. Maar dat merken we pas over een paar jaar als de nieuwe regiogemeenten er zijn en we weer een andere regering hebben.

Kees Terlouw (k.terlouw@uu.nl) is docent-onderzoeker politieke en culturele geografie aan de Faculteit Geowetenschappen van de Universiteit Utrecht en is vooral geïnteresseerd in vraagstukken rond de vorming van nieuwe regionale identiteiten.

REDACTIEADRES

Redactie Tijdschrift AGORA
Faculteit Geowetenschappen
Universiteit Utrecht
Postbus 80.115
3508 TC Utrecht
[e] info@agora-magazine.nl
[i] www.agora-magazine.nl
[gironummer] 61 65 799

REDACTIE

Peter Pelzer (hoofredacteur), David Bassens, Annelies Beek, Wouter Bervoets, Tim Cassiers, Valerie De Craene (coördinator Leuven), Jonas De Vos, Tim Devos, Heike Delfmann, Tessie Dijkers, Toon Dirckx, Mellanie van Doleweerd (secretaris), Jan van Duppen, Koen Elzerman, Roos de Haan, Ellen van Holstein, Joren Jacobs, Sander Lenferink, Martijn van der Linden, Jesper van Loon (productie en website), Michiel van Meeteren (coördinator Gent), Michiel Overkamp, Katrien Plasschaert, Hanneke Posthumus, Inge Razenberg, Tom Storme, Evelien Taira Idrissi-Beckers, Wendy Thomassen, Koen Tieskens, Trijntje Tilstra, Serge de Valk, Karolien Vermeiren, Sofie Vermeulen, Elien Van De Vijver, Kirsten Visser, Christel van Wijk, Lisanne de Wijs (penningmeester), Barend Wind, Martin Zebracki.

THEMAREDACTIE SEKSUALITEIT

Valerie De Craene, Martin Zebracki & Karolien Vermeiren

REDACTIEADVIEZEN

Justin Beaumont, Marco Bontje, Henk Donkers, Heidi Hanssens, Henk van Houtum, Ilse van Liempt, Maarten Loopmans, Tineke Lupi, Filip De Maesschalck, Bruno Meeus, Ben de Pater, Nick Schuermans, Bas Spierings, Casper Stelling, Justus Uitermark.

GRAFISCHE VORMGEVING

Jesper van Loon

ONTWERP HUISSTIJL

Maarten Mieras & Jeroen Sikma

DRUK

AD Mercurius - Almere

ABONNEMENTEN (per jaar, vanaf 1 juni 2012)

Bibliotheken, bedrijven, instellingen	€63,00
Studenten	€21,00
Overigen	€32,00
KNAG-leden krijgen een korting van	€ 5,00

Abonnementen worden verlengd tenzij opgezegd uiterlijk 1 maand voor het verstrijken van de abonnementsperiode.

ARTIKELN/RECENSIES

Artikelen, recensies, mededelingen en reacties kunnen worden aangeboden aan het redactieadres of via info@agora-magazine.nl. Dit geldt ook voor mededelingen en aankondigingen met betrekking tot congressen, studiedagen en andere evenementen op het gebied van de sociaalruimtelijke wetenschappen. Auteursrichtlijnen zijn bij de redactie beschikbaar. Artikelen overnemen is toegestaan met toestemming van auteurs en bronvermelding.

ADVERTENTIES

Informatie via info@agora-magazine.nl

De uitgave van AGORA wordt mede mogelijk gemaakt door steun van het Departement Sociale Geografie & Planologie (UU), de Afdeling Sociale en Economische Geografie (KU Leuven), de Vakgroep Geografie (UGent), de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen (RUG) en het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG).

creative commons

Het volgende nummer

Uit diverse onderzoeken blijkt het belang van groen voor leefbaarheid, de waarde van onroerend goed en sociale veiligheid in de stad. Echter, geen enkele gemeente ontkomt aan bezuinigingen, ook niet op het openbaar groen. De terugtrekkende gemeente wil onder het mom van 'gedeelde verantwoordelijkheid' bewoners en bedrijven meer betrekken bij de aanleg, het beheer en onderhoud van groen. Zelf nemen bewoners ook steeds vaker het heft in handen als het gaat om het (snipper)groen in hun buurt.

Groene bewonersinitiatieven zoals buurtmoestuinen, *guerilla gardening*, geveltuinen, het adopteren van groen en groene daken zijn wereldwijd in opmars. Deze initiatieven worden toegejuicht, omdat ze sociale cohesie, natuur- en voedseleducatie en gezondheid zouden bevorderen. Maar gelden deze effecten voor de hele buurt of stad of alleen voor de deelnemers van het initiatief? Hoe (on)gewoon is het dat bewoners voor de openbare ruimte in hun omgeving zorgen? En hoe kan de gemeente inzetten op bewonersparticipatie als er tegelijkertijd een bezuinigingsopgave ligt?

In het volgende themanummer belichten verschillende auteurs hoe stedelijk groen gecreëerd en onderhouden wordt en welke participatievormen hierin zijn te ontdekken.

FOTO ACHTER Dit standbeeld stond vroeger aan het rijksadministratief centrum in Brussel, maar is voorlopig niet meer daar door de werken die er gaande zijn. Door: [haveacupoftea - flickr.com](https://www.flickr.com/photos/haveacupoftea/) (CC BY-NC)

Foto: Tessie Dijkers

AGORA

MAGAZINE VOOR SOCIAALRUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN